

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ὁ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΕΤΟΣ 84
ΤΕΥΧΟΣ 786
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2001

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

Βογατσικοῦ 7, 546 22 (ἢ Τ.Θ. 10335, 541 10) Θεσσαλονίκη

ΙΔΡΥΘΗ ΕΝ ΕΤΕΙ 1917
ΥΠΟ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ (†)

ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
κ.κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ Β'

ΣΥΝΤΑΞΙΣ
Μ. Πρωτοπρεσβύτερος ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΚΑΡΟΣ, Διδάκτωρ Θεολογίας

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΚΟΝΤΑΚΗΣ, Διδάκτωρ Θεολογίας

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: 5.000 δρχ. ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: 50 δολλάρια Η.Π.Α.
ΑΞΙΑ ΤΟΜΩΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΕΤΩΝ: 6.000 δρχ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

σελ.

ISSN 1011 - 3010

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
Ἀριθμ. Πρωτ.: 206

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 1ῃ Ἰανουαρίου 2001

ΠΟΙΜΑΝΤΟΡΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ Κ.Κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ τοῦ Β΄

ΕΠΙ ΤΩι ΝΕΩι ΕΝΙΑΥΤΩι ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ 2.000 μ.Χ.

Πρός
τά ἐν Κυρίῳ πνευματικά Αὐτοῦ Τέκνα,

Τέκνα ἡμῶν ἐν Κυρίῳ Ἀγαπητά!

Τῇ βοηθείᾳ τοῦ Παναγάθου Θεοῦ εἰσήλθομεν εἰς τόν Νέον Ἐνιαυτόν τῆς Χρηστότητος τοῦ Κυρίου, τουτέστιν τό 2001. Ἀπό καρδίας εὐχαριστοῦμεν τόν Δοτῆρα παντός ἀγαθοῦ Θεόν, διά τάς ποικίλας δωρεάς, τάς ὁποίας ἐπεδαψίλευσεν εἰς ἡμᾶς, εἰς τάς οἰκογενείας ἡμῶν, εἰς τό εὐσεβές ἡμῶν Ἔθνος καί τήν καθ᾽ ὅλου ἀνθρωπίνην κοινωνίαν. Διά τάς παραλείψεις ἡμῶν ἐν τῇ ἐπιτελέσει τοῦ ἔργου ἡμῶν ζητοῦμεν, ἐκ μέσης ψυχῆς, συγχώρησιν, καί ὑποσχόμεθα ὅτι κατά τόν Νέον Ἐνιαυτόν θά προσπαθήσωμε νά ἀναπληρώσωμεν τάς ἐλλείψεις ἡμῶν, δι᾽ ἐπιτελέσεως ἔργων ἀγαθῶν καί εὐαρέστων τῷ Θεῷ ἡμῶν.

Τόν Νέον Ἐνιαυτόν τῆς Χρηστότητος τοῦ Κυρίου ἀφιεροῦμεν εἰς τόν Μέγαν Νεοφανέντα Ἱεράρχην, Ἅγιον ΝΕΚΤΑΡΙΟΝ, Ἐπίσκοπον Πενταπόλεως, τόν Θαυματουργόν. Ὁ ἐν λόγῳ Ἅγιος, κατά τόν ἐπί γῆς βίον Αὐτοῦ, προσέφερεν μεγίστας ὑπηρεσίας εἰς τήν Ὀρθόδοξον ἡμῶν Ἐκκλησίαν,

τήν ἀληθῆ Ἐπιστήμην, καί τήν καθ' ὅλου ἀνθρωπίνην κοινωνίαν.

Ἕνεκα τοῦ πολυπλεύρου καί πολυσχιδοῦς ἔργου Αὐτοῦ, τό ὁποῖον ἐπετέλει κατά τρόπον ἄριστον, ὑπέστη τά πάνδεινα ἀπό τούς φθονοῦντας Αὐτόν, οἵτινες καί κατησχύνθησαν ὑπό τοῦ Παντοδυνάμου Θεοῦ διά τήν τοιαύτην συμπεριφοράν πρός ἕνα Ἅγιον Ἱεράρχην.

Τόσον ἐν τῷ Πατριαρχείῳ Ἀλεξανδρείας, ὅσον καί ἐν τῇ Αὐτοκεφάλῳ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος, ἐπληροφόρησεν κατά τρόπον ἄριστον τήν διακονίαν Αὐτοῦ, ἔχων πάντοτε ὑπ' ὄψιν τό Θεόπνευστον Λόγιον τοῦ Μεγίστου ἐν Ἀποστόλοις Ἀποστόλου Παύλου, *«Σὺ δὲ νῆφε ἐν πᾶσιν, κακοπάθησον, ἔργον ποίησον εὐαγγελιστοῦ, τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον»* (*Β´ Τιμ.* 4,5).

Ὑπῆρξε δοκιμώτατος συγγραφεύς, θεολογικῶν, φιλοσοφικῶν καί παιδαγωγικῶν συγγραμμάτων. Ἐδίδαξεν ἐπί μακρόν χρόνον εἰς τήν ἱστορικήν καί ἔνδοξον Ῥιζάρειον Ἐκκλησιαστικήν Σχολήν, τῆς ὁποίας διετέλεσε καί Διευθυντής.

Οἱ μαθηταί του, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πλεῖστοι κατέλαβον ἐξεχούσας θέσεις ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐπιστήμῃ, γενόμενοι Καθηγηταί τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καί Ἀκαδημαϊκοί, ὡς οἱ: *Παναγιώτης Μπρατσιώτης, Νικόλαος Λούβαρις, Δημήτριος Μπαλάνος, Ἰωάννης Θεοδωρακόπουλος,* καί τινες ἕτεροι, ὡς καί οἱ λόγιοι κληρικοί, *Ἄγγελος Νησιώτης, Ἐμμανουήλ Μυτιληναῖος, Ἰωάννης Ῥάμφος,* καί τινες ἕτεροι, πάντοτε μετά σεβασμοῦ βαθυτάτου καί εὐγνωμοσύνης ἀπείρου ὡμίλουν περί τοῦ Ἁγίου Τούτου Ἀνδρός, Ὅστις ὡς Διευθυντής τῆς Ῥιζαρείου τούς ἐδίδασκε διά τῆς καθ' ἡμέραν ἁγίας Αὐτοῦ ζωῆς τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, τό ὁποῖον τυγχάνει ὁ ἁγιασμός ἡμῶν κατά τόν Θεῖον Παῦλον: *«Τοῦτο γὰρ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὁ ἁγιασμὸς ὑμῶν»* (*Α´ Θεσ.* 4,3).

Πέραν τῶν πολυτιμωτάτων ἐπιστημονικῶν γνώσεων τάς ὁποίας ἀφειδῶς προσέφερεν διά τῶν μαθημάτων καί κηρυγμάτων του εἰς τούς προσφιλεῖς Αὐτοῦ μαθητάς, ἐδίδασκεν αὐτούς καί διά τοῦ παραδείγματός του. Ὅτε μάλιστα ἀνέφερεν ὁ ἐπιμελητής τῆς Σχολῆς εἰς τόν Ἅγιον Διευθυντήν, ὅτι μαθητής τις ὑπέπιπτεν εἴς τι παράπτωμα, ὁ

῞Αγιος *ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ*, ὡς Διευθυντής, τόν ἐκάλει εἰς τό γραφεῖον του, τόν συνεβούλευε καί τοῦ ἔλεγεν: *«Τὴν τιμωρίαν, τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ ἐπιβάλλω εἰς σὲ διὰ τὴν τοιαύτην παρεκτροπήν σου, τὴν ἐπιβάλλω εἰς τὸν ἑαυτόν μου».* Καί βλέποντες οἱ Ἱεροσπουδασταί τοιαύτην συμπεριφοράν ἀπέναντί των, προσεπάθουν νά ἀκολουθῶσι τάς ἐπιταγάς του, καί νά μή δίδουν ἀφορμήν ἵνα θλιβῇ ὁ ῞Αγιος ἐκ τῆς τοιαύτης ἤ τοιαύτης παραβάσεως.

Ἀλησμόνητος θά μείνῃ καί ἡ συμπεριφορά του, ὡς Ἡγουμένου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐν Αἰγίνῃ, τήν ὁποίαν εἶχε μεταβάλῃ εἰς ἕν πνευματικόν ἐργαστήριον, καί τήν ὁποίαν πλεῖστοι ὅσοι ἐπεσκέπτοντο ἵνα γνωρίσωσι τόν ῞Αγιον καί δεχθῶσι τάς συμβουλάς καί εὐλογίας Αὐτοῦ.

Ἡ Εὔβοια, καί πλεῖστοι ὅσοι νομοί τῆς Ἑλλάδος, ἐξ ὧν διῆλθεν ὁ ῞Αγιος ὡς Ἱεροκῆρυξ δέν λησμονοῦσι τήν ἁγιότητά του καί τά Χριστοκεντρικά του κηρύγματα.

Θεωρῶ καθῆκον μου ἐπιτακτικόν, ὅπως διά τῆς Ποιμαντορικῆς ταύτης Ἐγκυκλίου ἐκφράσω τήν ἄπειρον εὐγνωμοσύνην μου πρός τόν Θεόν, ῞Οστις ἀνέδειξε τόν Νεοφανέντα Τοῦτον ῞Αγιον Ἱεράρχην *ΝΕΚΤΑΡΙΟΝ*, Ἐπίσκοπον Πενταπόλεως, ἀλλά καί τάς εὐχαριστίας μου εἰς τόν ἐνταῦθα ἐκδοτικόν οἶκον τοῦ *Ἐντιμολογιωτάτου Κυρίου Βασιλείου Ῥηγοπούλου*, ὁ ὁποῖος ἐπανεξέδωκε πλεῖστα ὅσα ἐκ τῶν ἔργων Αὐτοῦ, ὡς ἐπίσης καί εἰς ἐκείνους ἐκ τῶν κληρικῶν, οἵτινες συνέγραψαν πραγματείας περί τοῦ ἐν λόγῳ Ἁγίου. Ἡμεῖς δέ θά προσπαθήσωμεν κατά τό Θεολογικόν Συνέδριον, τό ὁποῖον θά λάβῃ χώραν κατά μῆνα Νοέμβριον ἐ.ἔ., νά ὁλοκληρώσωμεν διά θεολογικῶν πραγματειῶν τήν μεγίστην Ταύτην Θρησκευτικήν καί Ἐπιστημονικήν Προσωπικότητα τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρός ἡμῶν *ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ* Ἐπισκόπου Πενταπόλεως τοῦ Θαυματουργοῦ.

Διάπυρος πρός Θεόν Εὐχέτης,
Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
+ Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ ὁ Β΄

Βασιλείου Θ. Σταυρίδου,
Καθηγητοῦ τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης

Ἡ εἰς τήν Πόλιν Βουλγαρική κοινότης καί ἐνορία, ἱστορικῶς καί Ἐκκλησιαστικο-κανονικῶς.

Ἡ ἐνταῦθα ὀρθόδοξος βουλγαρική κοινότης καί ἐνορία ἤ παροικία ἔχει τήν ἰδικήν της ἱστορίαν. Ἀπό πλευρᾶς πολιτικῆς καί τῶν συναφῶν πρός αὐτήν παραμέτρων τό ζήτημα συνδέεται πρός τάς παραλλήλους σχέσεις τῆς βυζαντινῆς (-1453) καί μετέπειτα ὀθωμανικῆς (1453-1923) αὐτοκρατορίας καί τῆς τουρκικῆς δημοκρατίας (1923-)πρός τούς Βουλγάρους καί τήν βουλγαρικήν πολιτείαν. Ἀπό δέ ἐκκλησιαστικῆς πλευρᾶς πρός τάς σχέσεις τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί τῆς Ὀρθοδοξίας εὐρύτερον μέ πρός τούς Βουλγάρους. Αἱ δύο αὗται πτυχαί τοῦ ὅλου θέματος πολλάκις ἐμπλέκονται καί ἐπηρεάζονται ἀμοιβαίως.

Οἱ Βούλγαροι, οἱ ὁποῖοι ἦσαν λαός τουρανικῆς καταγωγῆς, καί προήρχοντο ἀπό τήν κεντρικήν Ἀσίαν, ἦλθον καί ἐγκατεστάθησαν εἰς τήν ἀνατολικήν Εὐρώπην, εἰς τήν μεταξύ τοῦ ποταμοῦ Δόν καί Βόλγα περιοχήν. Ἐκεῖ πιθανόν θά προῆλθον εἰς ἐπαφήν μέ τόν Χριστιανισμόν, διότι ὑπῆρχον διωργανωμέναι ἐπισκοπαί τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, αἱ ἐπισκοπαί Γοτθίας, Σουγδαίας, Φούλλων καί Βοσπόρου.

Κατόπιν, ἐπί τῆς ἐποχῆς τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν Ἀσπαρούχ, διέβησαν τόν Δούναβιν καί ἐγκατεστάθησαν εἰς τόν χῶρον, ὁ ὁποῖος σήμερον ὀνομάζεται Βουλγαρία, μεταξύ τοῦ Δουνάβεως καί τοῦ Αἵμου ἀφ' ἑνός καί τοῦ Εὐξείνου Πόντου καί τῆς Σερβίας ἀφ' ἑτέρου. Ὑπέταξαν εὐκόλως τάς ἐκεῖ σλαβικάς φυλάς, ἀλλ' ἐξεσλαβίσθησαν οἱ ἴδιοι. Κατ' αὐτήν τήν περίοδον ἐπετελέσθη βαθμιαίως ἡ διάδοσις τοῦ Χριστια-

νισμοῦ μεταξύ τούτων διά μέσου τῶν ἐκ Βυζαντίου αἰχμαλώτων, τῆς προσεγγίσεως τῆς Βουλγαρίας μετά τοῦ Βυζαντίου ἀπό πολιτικῆς καί ἐμπορικῆς ἐπόψεως καί τῆς διεισδύσεως διά διαφόρων τρόπων τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐπετέλεσε τόν ἐκχριστιανισμόν τῶν Βουλγάρων ὑπῆρξεν ὁ ἡγεμών αὐτῶν Βόρις ἤ Βόγορις (852-888). Διάφορα κίνητρα ἀσφαλῶς θά ἐπηρέασαν αὐτόν διά τήν ἀποδοχήν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ρόλον διά τήν ἐπιστροφήν τοῦ Βόριδος διεδραμάτισεν ὁ ἱερός Φώτιος, πατριάρχης Κ/πόλεως (858-867, 877-886), ὁ ὁποῖος ἀπέστειλε κληρικόν εἰς παραμεθόριον χωρίον τῆς Θράκης, ὅπου ἐβαπτίσθη ὁ Βόρις (863/864), μέ ἀνάδοχον τόν αὐτοκράτορα Μιχαήλ Γ΄ (842-867), λαβών τό χριστιανικόν ὄνομα Μιχαήλ. Μετά τήν ἐπιστροφήν του εἰς τά ἴδια ὁ Βόρις προέβη ἀμέσως εἰς τήν βάπτισιν τῶν ὑπηκόων του. Ὁ ἱ. Φώτιος ἀπέστειλεν εἰς τήν Βουλγαρίαν διδασκάλους καί κληρικούς διά τήν ἐμπέδωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ τῶν Βουλγάρων. Γνωστή εἶναι ἡ στροφή τοῦ Βόριδος ἐπί τι διάστημα πρός τήν Ρώμην καί ἡ ἀνάμιξις ταύτης εἰς τά ἐσωτερικά τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας καθώς καί ἡ σύγκρουσις τοῦ πάπα Νικολάου Α΄ (858-867) μετά τοῦ Κ/πόλεως Φωτίου Α΄. Τελικῶς ὅμως ὁ Βόρις ἐπανασυνέδεσε τήν Ἐκκλησίαν τῆς χώρας του πρός τήν Ἐκκλησίαν τῆς Κ/πόλεως, ἀπό τήν ὁποίαν παρέλαβεν ὄχι μόνον τό βάπτισμα ἀλλά καί τόν σύνδεσμόν του πρός τήν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν.

Εἰς τό ἔργον τῆς περαιτέρω σταθεροποιήσεως καί τῆς διοργανώσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τήν Βουλγαρίαν συνέτεινον οἱ ἀπόστολοι τῶν Σλάβων, οἱ δύο ἀδελφοί Κύριλλος (Κωνσταντῖνος), 827-869, καί Μεθόδιος (820πιθ. - 885) καί ἰδίως οἱ μαθηταί αὐτῶν Κλήμης, Λαυρέντιος, Ναούμ, Ἀγγελάριος, καί ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι, διωχθέντες μετά τόν θάνατον τοῦ Μεθοδίου (885) ἀπό τήν Μοραβίαν, ἐγένοντο δεκτοί ἀπό τόν ἡγεμόνα Βόριδα-Μιχαήλ εἰς τήν Βουλγαρίαν. Τό ἔργον των τοῦτο ὑπεστηρίχθη καί ἀπό τόν διάδοχον τοῦ Βόριδος Συμεών (893-927). Οὗτοι ἐμερίμνησαν διά τήν ἐφαρμογήν, διά μέσου τῶν σλαβικῶν μεταφράσεων καί τῆς ὅλης δραστηριότητός των, τοῦ ὅλου ἔργου των, τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἠθῶν καί ἐθίμων καί τοῦ τυπικοῦ τῆς Ἐκκλησίας Κ/πόλεως. Ἡ ἐκκλησιαστική ζωή καί τά ἐκκλησιαστικά

συγγράμματα εἰς τά σλαβικά παρουσίασαν δι' αὐτῶν μίαν ἄνθησιν, ἡ ὁποία ἐπεξετάθη εἰς τά Βαλκάνια, τήν Πολωνίαν καί τήν Ρωσίαν.

Τόν ΙΔ΄ αἰῶνα, ὅτε ἐξεδηλώθη εἰς τό Ἅγιον Ὄρος ἡ ἡσυχαστική κίνησις, αὕτη ἐπηρέασε τήν ὅλην ζωήν τῆς Ἐκκλησίας, τήν ἐκκλησιαστικήν σκέψιν καί τόν τρόπον ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας εἰς τήν Ἐκκλησίαν τῆς Βουλγαρίας, διά τῆς ἐλεύσεως ἐκεῖ Γρηγορίου τοῦ Σιναΐτου καί τῆς ἀναδείξεως μαθητῶν του. Ἐκεῖθεν δέ ἡ ἡσυχαστική κίνησις θά μεταλαμπαδευθῇ εἰς τήν Ρουμανίαν καί τήν Ρωσίαν.

Ἡ ἀρχιεπισκοπή Πρεσλάβας κατ' ἀρχήν, ἡ τῆς Ἀχρίδος μετέπειτα καί ἀργότερον ἡ τοῦ Τυρνόβου ὑπῆρξαν τά ἐκκλησιαστικά κέντρα τῆς Βουλγαρίας. Ἡ ἀρχιεπισκοπή Τυρνόβου ἐπί τι διάστημα ἀνυψώθη εἰς πατριαρχεῖον. Ἀλλ' ὁ Τυρνόβου ἤδη ἀπό τοῦ 1439 διετέλει μητροπολίτης τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Ὁ Ἀχρίδος παρέμενεν ἀνεξάρτητος, ἀπό τοῦ 1767 ὅμως ἐτέθη ὑπό τήν δικαιοδοσίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ὡς μητροπολίτης.

Κατά τόν ΙΘ΄ αἰῶνα, πού θεωρεῖται ἡ περίοδος τῶν ἐθνικοτήτων εἰς τά Βαλκάνια, αἱ εἰς τήν περιοχήν ἐκείνην ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι ἠκολούθησαν τό παράδειγμα τῶν νέων ἐκεῖ ἱδρυομένων κρατῶν. Τό τοιοῦτον ἐσυνεχίσθη καί κατά τόν Κ΄ αἰῶνα. Τό οἰκουμενικόν πατριαρχεῖον παρέσχε τό αὐτόνομον, τό αὐτοκέφαλον καί τό πατριαρχικόν ἐνίοτε καθεστώς εἰς τάς Ἐκκλησίας ἐκείνας.

Δυστυχῶς ἡ Ἐκκλησία καί ἡ πολιτεία τῆς Βουλγαρίας δέν ἠκολούθησαν τήν ὁμαλήν καί κανονικήν ἀπό ἐκκλησιαστικῆς πλευρᾶς ὁδόν ἐπί τοῦ παρομοίας φύσεως θέματος.

Διά τοῦτο καί ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας παρέμεινεν εἰς κατάστασιν σχίσματος ἀπό τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί ἄλλων ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν κατά τούς χρόνους 1872-1945. Τοῦτο ὀφείλετο εἰς τήν ἐντός τῆς Ὀρθοδοξίας ἐμφάνισιν τοῦ πνεύματος τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ καί τάς προσπαθείας τῶν Βουλγάρων ὅπως ἱδρύσουν μίαν αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν ὄχι μέσα εἰς τά γεωγραφικά ὅρια τοῦ κράτους των μόνον, ἀλλά περιλαμβάνουσαν ὅλους τούς Βουλγάρους τούς διαμένοντας ἐντός τῆς δικαιοδοσίας τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί διαμορφώσουν τοιουτοτρόπως

μίαν νέαν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν μέσα εἰς τά ὅρια μιᾶς ἄλλης.

Τό σχῖσμα ἐκεῖνο ἐπεκυρώθη εἰς τήν μεγάλην σύνοδον τοῦ 1872 ἐπί τοῦ Κ/πόλεως Ἀνθίμου ΣΤ' εἰς τό Φανάριον καί ὑπῆρξε, μετά τό σχῖσμα τῶν παλαιοπίστων εἰς τήν Ρωσίαν, τό δεύτερον εἰς ἀριθμόν πιστῶν ἀπό τά μεγάλα σχίσματα, τά ἐμφανισθέντα εἰς τούς κόλπους τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας κατά τόν παρελθόντα αἰῶνα. Τό σχῖσμα τοῦτο ἤρθη, Θεοῦ εὐδοκοῦντος, τό 1945 ἐπί πατριάρχου Κ/πόλεως Βενιαμίν (1936-1946).

Καί τώρα ὡς πρός τήν βουλγαρικήν παροικίαν τῆς Κ/πόλεως.

Οἱ πρῶτοι Βούλγαροι ἐγκατεστάθησαν εἰς τήν Κ/πολιν κατά τήν μέσην καί τήν ὕστερο-βυζαντινήν περίοδον. Οἱ ἔποικοι αὐτοί ἦσαν μέλη ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν, ἔμποροι καί αἰχμάλωτοι πολέμου.

Μετά τήν κατάκτησιν τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου ἀπό τούς Ὀθωμανούς καί ἰδιαιτέρως μετά τήν ἅλωσιν τῆς πόλεως, οἱ Βούλγαροι, οἱ προερχόμενοι ἀπό τά χωρία τῶν βοϊνούκων, ὑπεχρεώθησαν ὅπως ὑπηρετοῦν εἰς τόν ὀθωμανικόν στρατόν καί στέλλουν ἱπποκόμους διά τούς σουλτανικούς σταύλους, μέ ἀντάλλαγμα σημαντικά προνόμια. Ἡ μετακίνησις τῶν Βουλγάρων εἰς τήν πόλιν ἐσυνεχίσθη σποραδικῶς καθ' ὅλην τήν περίοδον τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας καί ἔλαβε διαστάσεις κατά τόν ΙΗ' αἰῶνα.

Ἡ πρώτη γνωστή συστηματική μετοικεσία Βουλγάρων εἰς τήν Κ/πολιν ἐσημειώθη ἐπί σουλτάνου Μαχμούτ Β' (1808-1839), ἀμέσως μετά τήν διάλυσιν τοῦ τάγματος τῶν γενιτσάρων τό 1826. Τότε ὁ σουλτᾶνος μετέφερε περισσοτέρους ἀπό χιλίους Βουλγάρους ράπτας ἀπό τήν πατρίδα των διά νά ἑτοιμάσουν τάς στολάς τοῦ νέου αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ.

Μετά τό Τανζιμάτ (1839) αἰσθητή καθίσταται ἡ παρουσία Βουλγάρων ἐμπόρων ἐδῶ, οἱ ὁποῖοι ἀρχίζουν να συναγωνίζονται τούς Ρωμηούς, Ἀρμενίους καί Ἑβραίους συναδέλφους των. Ἦσαν ἀμπατζῆδες, τζελέπηδες (ζωέμποροι), γουναράδες. Οἱ μικρέμποροι, ἐργάται καί τεχνῖται, ἦσαν: ἀρτοποιοί, οἰκοδόμοι, κηπουροί, χορτοκόπται, γαλατάδες, κρεοπῶλαι, ἁλιεῖς, ἱπποκόμοι, ἁμαξηλάται. Εἶχον τά κατα-

στήματά των εἰς ὅλα τά γνωστά χάνια τῆς πόλεως. Ἀλλά τό κέντρον τῶν μεγαλεμπόρων, ὅπως καί τῶν μελῶν τῶν βουλγαρικῶν σωματείων, πού διεκρίθησαν διά τήν ἐθνικήν των δρᾶσιν καί τήν ἵδρυσιν τῆς ἐξαρχίας ἦτο τό Μπάλκαπαν χάν.

Κατά τό ἴδιον χρονικόν διάστημα ἀρκετοί Βούλγαροι διεκρίθησαν καί ἀνέλαβον ὑψηλά διοικητικά καθήκοντα εἰς τό ὀθωμανικόν κράτος. Παράδειγμα ὁ Στέφανος Βογορίδης, διατελέσας ἡγεμών τῆς Σάμου (1834-1850). Τότε παρουσιάζεται μία αὔξησις τῶν Βουλγάρων μαθητῶν εἰς τά ὀθωμανικά καί ξένα σχολεῖα τῆς πόλεως καί ἡ ἐπίδοσίς των εἰς τάς ἐπιστήμας. Τό ἴδιον συμβαίνει καί εἰς τήν ἱεράν θεολογικήν σχολήν τῆς Χάλκης.

Οἱ Βούλγαροι ἔζων κυρίως εἰς τάς συνοικίας τοῦ Μεσαχώρου, τῆς Βλόγκας, τοῦ Κασίμπασα, τοῦ Κοντοσκαλίου, τοῦ Τόπκακου, τοῦ Χάσκιοϊ. Ὁ ἀριθμός τῶν ἔφθανε τάς 80.000 περίπου. Ὑπήγοντο δέ ἐκκλησιαστικῶς εἰς τό οἰκουμενικόν πατριαρχεῖον.

Ἀνωμάλως ἐξεδηλώθη τό αὐτοκέφαλον καί ἡ ἀνεξαρτησία τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας. Οἱ Βούλγαροι, ὅπως ἤδη ἐλέχθη, προτοῦ ἀκόμη ἀποκτήσουν τήν ἐθνικήν των ἀνεξαρτησίαν ἐπεδίωξαν τήν ἐγκαθίδρυσιν τῆς αὐτοκεφάλου βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας ὄχι μόνον μέσα εἰς τά γεωγραφικά ὅρια ὅπου ἔζη σύσσωμος ὁ βουλγαρικός λαός, ἀλλά καί εὐρύτερον, ὁπουδήποτε διεβίουν οἱ Βούλγαροι, δηλαδή τήν κατάστασιν μιᾶς ἄλλης ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μέσα εἰς τά ὅρια τοῦ κλίματος τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου.

Τό οἰκουμενικόν πατριαρχεῖον, ἀπό πλευρᾶς ἐκκλησιαστικῆς καί κανονικῆς, ἔπραξε τό πᾶν διά νά ἀνταποκριθῇ εἰς τάς δυναμένας νά λυθοῦν ἀπαιτήσεις τῶν Βουλγάρων ὀρθοδόξων, ἀλλά τελικά ἐπεκράτησε μεταξύ αὐτῶν, δυστυχῶς, τό ἄκρατον ἐθνικιστικόν πνεῦμα.

Τήν 3ην Ἀπριλίου 1860, Κυριακήν τοῦ Πάσχα, ὁ πρώην Μακαριουπόλεως Ἱλαρίων, λειτουργήσας εἰς τόν ναόν τοῦ ἁγίου Στεφάνου εἰς τό Φανάριον, παρέλειψε τό μνημόσυνον τοῦ πατριάρχου Κ/πόλεως. Παρέσυρε δέ καί τόν Δυρραχίου Αὐξέντιον. Τότε εἰς τό ὅλον ἐκκλησιαστικόν δρᾶμα ἀνεμίχθησαν: τό οἰκουμενικόν πατριαρχεῖον, οἱ Βούλγαροι (λαϊκοί

καί κληρικοί), ἡ ρωσική πρεσβεία εἰς τήν Πόλιν, ἡ ὑψηλή πύλη. Αἱ ἐπί μίαν δεκαετίαν γενόμεναι προσπάθειαι πρός διευθέτησιν τῶν διαφορῶν δέν ἐπέφερον τό ποθούμενον ἀποτέλεσμα.

Τήν 27ην Φεβρουαρίου 1870 ἐξεδόθη τό περί βουλγαρικῆς ἐξαρχίας σουλτανικόν φιρμάνιον, διά τοῦ ὁποίου πολιτικῶς ἱδρύετο ἡ βουλγαρική ἐξαρχία, μέ κέντρον τήν Κ/πολιν. Πρό τοῦ γεγονότος τούτου τό οἰκουμενικόν πατριαρχεῖον συνεκάλεσε τήν ἁγίαν καί μεγάλην σύνοδον τοῦ 1872 εἰς τό Φανάριον ἐπί Ἀνθίμου τοῦ ΣΤ΄ (29 Αὐγούστου- 16 Σεπτεμβρίου 1872), ἡ ὁποία ἐξέδωσε τόν ὅρον αὐτῆς κατά τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ καί κατεδίκασε τούς Βουλγάρους ὡς σχισματικούς. Ἡ κατάστασις αὕτη ἐσυνεχίσθη μέχρι τοῦ 1945.

Τήν ἕδραν τῆς ἐξαρχίας ἐφιλοξένησεν ἡ βουλγαρική παροικία τῆς Κ/πόλεως.

Οἱ κατά σειράν ἔξαρχοι:

α) Λοφτσοῦ Ἱλαρίων (1872)
β) Βιδύνης Ἄνθιμος Α΄ (1872-1876)
γ) Λοφτσοῦ Ἰωσήφ Α΄ (1877-1914), κατόπιν ἡ ἕδρα παραμένει κενή.
δ) Σόφιας Στέφανος (21 Ἰανουαρίου 1945-1948).

Οἱ τρεῖς πρῶτοι διέμενον, κατά τό ἧττον, εἰς τήν Πόλιν. Ὁ Λοφτσοῦ, Ἰωσήφ ἠναγκάσθη νά ἀπομακρυνθῇ ἀπό μέρους τῶν Ὀθωμανῶν ἀπό τήν Κ/πολιν εἰς τήν Σόφιαν τό 1913 καί ἔτσι ἡ ἕδρα παρέμενε κενή.

Ἐν τῷ μεταξύ, ὁ Α΄ παγκόσμιος πόλεμος (1914-1918) διέγραψε τά σύγχρονα βουλγαρικά σύνορα, συγκεκριμένως μέσα εἰς τήν σημερινήν Βουλγαρίαν, ὅπου καί ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας, καί κατ᾽ αὐτόν τόν τρόπον ἔπαυσε καί ἀπό πλευρᾶς βουλγαρικῆς ἡ λογική τῆς ὑπάρξεως καί τῆς συνεχίσεως τοῦ σχίσματος. Ἐπηκολούθησεν ὁ Β΄ παγκόσμιος πόλεμος (1939-1945), ὁ ὁποῖος ἐπαγίωσε τήν κατάστασιν ταύτην.

Τό ζήτημα τῆς ἄρσεως τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος διά πρώτην φοράν ἐτέθη ἐπισήμως τό 1930 εἰς τήν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει συνελθοῦσαν προκαταρκτικήν ἐπιτροπήν τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί παρεκλήθη ἡ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων, ἡ ὁποία δέν εἶχεν ὑπογράψει τόν ὅρον τῆς συνόδου

τοῦ 1872, ὅπως μεσολαβήσῃ μεταξύ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας. Αἱ ἐπαφαί εἶχον προχωρήσει ἱκανοποιητικῶς. Εἶχον δέ καθορισθῆ καί ἀπό τάς δύο πλευρᾶς οἱ ὅροι διά τήν ἄρσιν τοῦ σχίσματος (1930-1935).

Τό θέμα τῆς ἐνταῦθα ὀρθοδόξου βουλγαρικῆς κοινότητος καί ἐνορίας.

Εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κ/πόλεως Φωτίου Β΄, ὑπό ἡμερομ. 20 Δεκεμβρίου 1930, ἀρ. 2652, πρός τήν ἐπιστολήν τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, ὑπό ἡμερομ. 4 Νοεμβρίου 1930, ἀρ. 1051, συναντῶνται δύο ὅροι τῆς Ἐκκλησίας Κ/πόλεως.

β) Ὡς πρός τήν κανονικήν ἐξάρτησιν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἤ ἀλλαχοῦ τοῦ Κλίματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου Βουλγαρικοῦ Κλήρου ἤ τοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ, ἐφ᾽ ὅσον θά ὑπάρξῃ, ἡμετέρου τοιούτου καί τό ἀπό μέρους ἑκατέρου αὐτῶν μνημόσυνον τῆς οἰκείας Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχῆς τηρηθήσονται αἱ σχετικαί κανονικαί διατάξεις».

Ἀνακοίνωσις ἡμῖν τῆς Ἐκκλησίαςς Ἱεροσολύμων, ὑπό ἡμερομ. 25 Ἰουνίου 1933, ἀρ. 590, περί τῆς μεταβάσεως εἰς Ἱερουσαλήμ τοῦ Ἐπισκόπου Στοβίου Βόριδος καί τοῦ ἀποτελέσματος τῶν μετ᾽ αὐτοῦ συνομιλιῶν. Συνημμένον Γ΄. Ἀντιπροτάσεις τοῦ Ἐπισκόπου Βόριδος (ΙΒ΄ Ὅροι, μετάφρασις ἐκ τοῦ ρωσικοῦ).

«Ε΄ - Ἵνα ἡ θέσις τοῦ Βουλγαρικοῦ Ἐξαρχάτου, ὅπερ μένει ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς διαρκής ἀντιπροσωπεία τῆς Βουλγαρικῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας παρά τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριαρχικῷ Θρόνῳ, καί τό ὁποῖον- τῇ εὐλογίᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως- θά μεριμνᾷ περί τῶν θρησκευτικῶν ἀναγκῶν τῶν ὀρθοδόξων Βουλγάρων ἐν Τουρκίᾳ, διαρρυθμισθῆ συνῳδά τοῖς κανόσι τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Στ΄-Ἵνα κατά τόν αὐτόν τρόπον καί ἡ θέσις τοῦ Ὀρθοδόξου Ἑλληνικοῦ κλήρου τοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ, ἐφ᾽ ὅσον οὗτος ὑφίσταται ἐκεῖ, καθορισθῆ συνῳδά τοῖς κανόσι τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας».

Συνημμένον Δ΄. Συμφωνία τῶν Ἀντιπροσώπων τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καί τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας (Θ΄ Ὅροι).

«Ε΄-ἵνα τηρηθῶσιν αἱ σχετικαί κανονικαί διατάξεις ὡς

πρός τό μνημόσυνον καί τήν ἐξάρτησιν ἀπό τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἤ ἀλλαχοῦ τοῦ Κλίματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου Βουλγαρικοῦ κλήρου. Ὁ Προϊστάμενος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Βουλγαρικοῦ Κλήρου διοριζόμενος ὑπό τῆς Βουλγαρικῆς Συνόδου, τῇ ἐγκρίσει καί εὐλογίᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, θά ἔχῃ τήν μέριμναν τῶν θρησκευτικῶν ἀναγκῶν τῶν Ὀρθοδόξων Βουλγάρων ἐν Τουρκίᾳ.

Στ΄- ἵνα αἱ αὐταί κανονικαί διατάξεις τηρηθῶσιν ἀμοιβαίως ὅσον ἀφορᾷ τήν θέσιν τοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ, ἐφ᾽ ὅσον θά ὑπάρξῃ, Ἑλληνικοῦ κλήρου».

Ἀπάντησις ἡμετέρα ὑπό ἡμερομ. 11 Ἀπριλίου 1934, ἀρ. 597, μετά Σημειώματος ἀναλυτικοῦ τῶν ὅρων διά τήν τελικήν συνεννόησιν.

Συνημμένον· Οἱ διά τήν ἄρσιν τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος Ὅροι κατά τήν Ἄποψιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (Στ΄ Ὅροι).

«Ε΄) Ἵνα εἰς τήν ἐν Κωνσταντινουπόλει Βουλγαρικήν Κοινότητα, ὡς καί εἰς πᾶσαν ἄλλην τοιαύτην ἐν τοῖς ὁρίοις τῆς Τουρκικῆς Δημοκρατίας εὑρισκομένην, μετά τήν ἀποκατάστασιν τῶν κανονικῶν σχέσεων μετά τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας, συμφώνως πρός τούς ὅρους τῆς παρούσης συμφωνίας καί τήν ἀποχώρησιν τῶν Βουλγαρικῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἀρχῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, χορηγηθῇ ἐσωτερική ἐκκλησιαστική αὐτοδιοίκησις ἐν τῷ πλαισίῳ πάντοτε τῶν Ἱερῶν Κανόνων, τῶν Βουλγαρικῶν Κοινοτήτων δυναμένων νά ὑποδεικνύωσι τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ τόν ἐφημεριακόν αὐτῶν κλῆρον (τούς ἱερατικῶς προϊσταμένους, τούς ἱερεῖς καί τούς διακόνους), πρός ἔγκρισιν διά τόν διορισμόν ἤ τήν χειροτονίαν αὐτοῦ, ἐφ᾽ ὅσον, ἐννοεῖται, οἱ ὑποδεικνυόμενοι πρός τοῦτο κέκτηνται τά σχετικά κανονικά προσόντα. Τά ἀνωτέρω θά ἰσχύσωσι καί διά τάς ἐν Βουλγαρίᾳ Ἑλληνικάς Κοινότητας καί τόν Κλῆρον αὐτῶν, ἐφ᾽ ὅσον θά ὑπάρξωσι τοιαῦται».

Ἐνῷ λοιπόν ἀνεμένετο ἡ τελική ἀποδοχή τῶν ὅρων τῆς ἄρσεως τοῦ σχίσματος ἀπό μέρους τῆς συνελεύσεως τῆς ἱεραρχίας τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας, ὁ Βιδυνίου Νεόφυτος, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς συνόδου τῆς Ἐκκλησίας ἐκείνης διά τοῦ ἀπό τῆς 31ης Δεκεμβρίου 1934 γράμματός του πρός τήν

Ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων, ἀνεκοίνου ὅτι ἡ σύνοδος τῆς ἱεραρχίας ἀνέβαλε τήν λύσιν τοῦ προκειμένου ζητήματος, ἀναμένουσα ὡς σημειοῖ, εὐνοϊκωτέρας περιστάσεις.

Ταῦτα ἀνεκοίνου πρός τό οἰκουμενικόν πατριαρχεῖον ὁ τοποτηρητής τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων Μαδάβων Μελίτων, μέ γράμμα του πρός τόν Κ/πόλεως Φώτιον Β΄ ἀπό 16ης Ἰανουαρίου 1935. Τοιουτοτρόπως ἐχάθη μία λαμπρά εὐκαιρία, ἡ ὁποία θά δοθῇ καί πάλιν μετά μίαν δεκαετίαν τό 1945, ὁπότε αἱ δύο Ἐκκλησία, τοῦ Θεοῦ εὐδοκοῦντος, θά φθάσουν εἰς τό ποθούμενον τέρμα.

Ἀλλ᾽ ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς τήν παροικίαν ἤ τήν κοινότητα τήν βουλγαρικήν τῆς Κ/πόλεως.

Οἱ Βούλγαροι, ἐπωφελούμενοι ἀπό τό σουλτανικόν φιρμάνιον τοῦ 1870, ἐγκατέστησαν τήν ἕδραν τοῦ ἐξάρχου αὐτῶν εἰς τήν Κ/πολιν, ἀκριβῶς μέσα εἰς τήν ἕδραν τῆς Ἐκκλησίας Κ/πόλεως. Ὥρισαν σύνοδον ἱεραρχῶν, τό μικτόν συμβούλιον καί ἄλλα ἐκκλησιαστικά συμβούλια. Ἡ κατάστασις αὕτη ἐσυνεχίσθη μέχρι τοῦ 1914.

Κατά τήν ἐποχήν ἐκείνην τήν διοίκησιν τῆς ἐδῶ βουλγαρικῆς παροικίας εἶχον ἀναλάβει τέσσαρες ἀντιπρόεδροι τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας, ἀνήκοντες εἰς τόν ἐπισκοπικόν βαθμόν.

Μελέτιος (θάν. 1924). Ὁ τάφος του εἰς τόν περίβολον κατά τήν εἴσοδον τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Στεφάνου, Φαναρίου.

Βόρις Γλαβινίτσης. Κλήμης, ὁ τάφος του παρά τό νεκροταφεῖον τοῦ ἁγίου Δημητρίου + 8 Σεπτ. 1942. Βελισσοῦ Ἀνδρέας (Σεπτ. 1942 μέχρι τῆς 6ης Δεκ. 1945), ἀπέθανεν εἰς τήν Ἀμερικήν.

Ἀρχικῶς ἡ ἕδρα τῆς βουλγαρικῆς ἐξαρχίας εὑρίσκετο εἰς τό Μεσάχωρον, σέ κτίριον πού μέχρι σήμερον σώζεται ἀλλά δέν ἀνήκει πλέον εἰς τήν παροικίαν. Εἰς τήν εἴσοδον ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή, τουρκιστί: Ξενών τοῦ Ἱδρύματος Γιούρτ Κούρ τοῦ Ὀρτάκιοϊ (Μεσαχώρου). Ἀργότερον μετεφέρθη εἰς τό μεγαλοπρεπές κτίριον εἰς τό Σισλῆ, τό ὁποῖον σώζεται καί ἐξυπηρετεῖ τάς θρησκευτικάς ἀνάγκας τῆς ἐδῶ βουλγαρικῆς παροικίας.

Οἱ ἱεροί ναοί τῶν Βουλγάρων:

1. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης τῆς Ρίλλας, παραπλεύρως τοῦ μεγάρου τῆς πρώην ἐξαρχίας εἰς τό Σισλῆ, μετατραπείς ἀπό θερμοκή-

πιον εἰς παρεκκλήσιον, ἀπό τόν ἔξαρχον Ἰωσήφ Α΄.
2. Τοῦ ἁγίου Στεφάνου, εἰς Φανάριον, οἰκοδομηθείς εἰς τήν θέσιν τοῦ παλαιοτέρου ὁμωνύμου ξυλίνου ναοῦ τοῦ ἁγίου Στεφάνου, τό 1898.
3. Τοῦ ἁγίου Δημητρίου, εἰς τό βουλγαρικόν νεκροταφεῖον (1921).
4. Τό παρεκκλήσιον τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος εἰς τό βουλγαρικόν νοσοκομεῖον (-1990).
5. Τοῦ ἁγίου Γεωργίου εἰς τήν Ἀδριανούπολιν.

Ἀπέναντι τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Στεφάνου εἰς τό Φανάριον καί ἐπί τῆς κεντρικῆς λεωφόρου ὑπῆρχε τό μετόχιον, τό ὁποῖον ἐκτίσθη σέ οἰκόπεδον τοῦ Στεφάνου Βογορίδου τό 1851, διά νά λειτουργήσῃ ὡς σχολεῖον καί κατάλυμα. Ἐδῶ ἐλειτούργησε τό πρῶτον βουλγαρικόν τυπογραφεῖον, πού διεδραμάτισε σημαντικόν ρόλον διά τήν ἐθνικήν ἀφύπνισιν τῶν Βουλγάρων.

Τό πρῶτον βουλγαρικόν σχολεῖον ἱδρύθη εἰς τό μετόχιον τό 1857. Μέ τό θέμα τῆς βουλγαρικῆς παιδείας ἠσχολήθη ἡ βουλγαρική ἀδελφότης «Παιδεία», ἡ ὁποία ἵδρυσε σχολάς βουλγαρικάς εἰς ὅλας σχεδόν τάς συνοικίας τῆς Πόλεως, ὅπου ἔζων συμπαγεῖς βουλγαρικοί πληθυσμοί. Τό πλέον γνωστόν ἀπό τά σχολεῖα (αὐτά) ὑπῆρξεν αὐτό πού εὑρίσκεται εἰς τό Πέραν, πλησίον τοῦ ζωγραφείου γυμνασίου (1897-1983). Σήμερον ἔχει σχεδόν κατεδαφισθῇ.

Οἱ Βούλγαροι ἀνήγειρον καί ἰδικόν των νοσοκομεῖον, ὡσάν τάς ἄλλας ἐθνότητας τῆς Κ/πόλεως (1895-1989/1990). Τό νοσοκομεῖον αὐτό, ἔχαιρε καλῆς φήμης καί εἶχεν ἱκανούς ἰατρούς, περιῆλθεν ὑπό τήν κυριότητα τῆς διευθύνσεως βακουφίων, ἡ ὁποία καί τό ἐνοικίασεν εἰς τήν τουρκικήν ἐφημερίδα «Τουρκία», ἀπό τήν ὁποίαν ἔλαβε τό ὄνομα: νοσοκομεῖον τῆς ἐφημερίδος Τουρκία.

Ὅπως καθίσταται φανερόν ἀπό τά ἐπίσημα κείμενα τῆς ἀλληλογραφίας τῶν ἐτῶν 1930-1935, ἡ Ἐκκλησία Κ/πόλεως, τήν 20ήν Δεκεμβρίου 1930, εἰς τόν β΄ ἐπί τῶν δύο ὅρων διά τήν ἄρσιν τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος, θίγει τό θέμα τῆς ἐξαρτήσεως τοῦ εἰς τήν Κ/πολιν ἤ ἀλλαχοῦ τοῦ κλίματος τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου βουλγαρικοῦ κλήρου καί τοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ, ἐφόσον θά ὑπάρξῃ, ἡμετέρου τοιούτου καί τοῦ ἑκάστοτε μνημοσύνου τῆς οἰκείας ἐκκλησιαστικῆς

ἀρχῆς, αὐστηρῶς μέσα εἰς τά πλαίσια τῶν σχετικῶν κανονικῶν διατάξεων τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας (ἀορίστως). Ἐδῶ γίνεται λόγος μόνον διά τόν ἱερόν κλῆρον, βουλγαρικόν καί ἑλληνικόν, ὁ ὁποῖος θά ἐξυπηρετῇ, τάς θρησκευτικάς ἀνάγκας τῶν ὀρθοδόξων πιστῶν καί διά τό θέμα τῆς ἐξαρτήσεως τοῦ ἱεροῦ κλήρου καί τοῦ ὑπ' αὐτῶν μνημοσύνου τῶν ἀντιστοίχων ἐκκλησιαστικῶν αὐτῶν ἀρχῶν.

Ἡ Ἐκκλησία Βουλγαρίας, τήν 25ην Ἰουνίου 1933, ἀπαντᾷ μέ 12 ὅρους. Ὁ ὡς ἄνω β' ὅρος τῆς Ἐκκλησίας Κ/πόλεως διαστέλλεται εἰς δύο Ε'- Στ', καί διευρύνεται.

Ε') Οἱ Βούλγαροι προτείνουν ἀπαντητικῶς τήν διατήρησιν εἰς τήν Πόλιν τοῦ βουλγαρικοῦ ἐξαρχάτου, ὡς διαρκοῦς ἀντιπροσωπείας τῆς βουλγαρικῆς αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας παρά τόν οἰκουμενικόν θρόνον, τῇ εὐλογίᾳ βεβαίως τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, καί τό ὁποῖον θά μεριμνᾷ διά τάς θρησκευτικάς ἀνάγκας τῶν ὀρθοδόξων Βουλγάρων εἰς τήν Τουρκίαν, συμφώνως πρός τούς κανόνας τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Προτείνεται δηλαδή οὐσιαστικῶς ἡ συνέχισις τῆς παρουσίας τῆς βουλγαρικῆς ἐξαρχίας, ὑπό τήν μορφήν διαρκοῦς ἀντιπροσωπείας ἤ μετοχίου τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας παρά τῷ οἰκουμενικῷ πατριαρχείῳ, ἐπιζητουμένης μόνον τῆς εὐλογίας τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου διά τόν διορισμόν τοῦ ἱεροῦ κλήρου, ὁ ὁποῖος θά φροντίζῃ καί διά τάς θρησκευτικάς ἀνάγκας τῶν Βουλγάρων πιστῶν.

Στ') Κατά τόν ἴδιον τρόπον καθορίζεται καί ἡ θέσις τοῦ ὀρθοδόξου ἑλληνικοῦ κλήρου, ἐφόσον ὑπάρξῃ ἀνάγκη, εἰς τήν Βουλγαρίαν.

Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καί τῆς Ἐκκλησίας, ἐπί τῇ βάσει τῶν ὡς ἄνω δύο κειμένων, κατέληξαν εἰς κοινήν συμφωνίαν ἀπό 9 ὅρους (25 Ἰουνίου 1933).

Ε') Δέν ὑπάρχει πλέον ἡ παρουσία τοῦ βουλγαρικοῦ ἐξαρχάτου εἰς τήν Κ/πολιν. Γίνονται ἀποδεκτά τό μνημόσυνον καί ἡ ἐξάρτησις τοῦ εἰς τήν Τουρκίαν βουλγαρικοῦ κλήρου ἀπό τόν Οἰκουμενικόν Πατριάρχην. Προστίθεται ὅμως ὅπως ὁ προϊστάμενος τοῦ εἰς τήν Κ/πολιν βουλγαρικοῦ κλήρου διορίζεται ἀπό τήν βουλγαρικήν σύνοδον, τῇ ἐγκρίσει καί εὐλογίᾳ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, καί μεριμνᾷ

διά τάς θρησκευτικάς ἀνάγκας τῶν Βουλγάρων ὀρθοδόξων εἰς τήν Τουρκίαν.

Στ') Ὁ παράγων τῆς ἀμοιβαιότητος καί διά τόν ὀρθόδοξον ἑλληνικόν κλῆρον, ἐφόσον θά ὑπάρξῃ ἀνάγκῃ, θά ἰσχύῃ καί εἰς τήν Βουλγαρίαν.

Τελικῶς, τό οἰκουμενικόν πατριαρχεῖον, μετά τήν λῆψιν τῶν ὑπό τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας προταθέντων ὅρων καί τῶν ὅρων τῆς συμφωνίας Ἱεροσολύμων καί Βουλγαρίας, καθώρισε τήν 11ην Ἀπριλίου 1934 ἕξ ὅρους μελλοντικῆς συμφωνίας. Οἱ δύο ὡς ἄνω ὅροι συμπτύσσονται εἰς ἕνα, τόν Ε').

Ε') Λέγεται ὅτι μετά τήν ἀποκατάστασιν τῶν κανονικῶν σχέσεων μετά τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας καί τήν ἀποχώρησιν τοῦ βουλγαρικοῦ κλήρου ἀπό τήν Κ/πολιν, εἰς τήν βουλγαρικήν κοινότητα τῆς Κ/πόλεως, ὅπως καί εἰς πᾶσαν ἄλλην μέσα εἰς τά ὅρια τῆς τουρκικῆς δημοκρατίας, θά χορηγηθῇ ἐσωτερική ἐκκλησιαστική αὐτοδιοίκησις, μέσα εἰς τά πλαίσια πάντοτε τῶν ἱερῶν κανόνων. Αἱ βουλγαρικαί κοινότητες θά δύνανται νά ὑποδεικνύουν εἰς τόν οἰκουμενικόν πατριάρχην τόν ἐφημεριακόν αὐτῶν κλῆρον πρός ἔγκρισιν διά τόν διορισμόν ἤ τήν χειροτονίαν αὐτοῦ, ἐφόσον βεβαίως οἱ ὑποδεικνυόμενοι ἔχουν τά πρός τοῦτο σχετικά κανονικά προσόντα.

Τά ἀνωτέρω θά ἰσχύσουν καί διά τάς εἰς τήν Βουλγαρίαν ἑλληνικάς κοινότητας καί τόν κλῆρον αὐτῶν, ἐφόσον θά ὑπάρξουν τοιαῦται.

Αἱ πρῶται ἐνέργειαι διά τήν ἄρσιν τοῦ σχίσματος ἤρχισαν κατά τάς ἀρχάς Δεκεμβρίου τοῦ 1944 ἐνταῦθα διά τοῦ εἰς τήν πόλιν μας διαμένοντος τότε Βουλγάρου ἐπισκόπου Βελισσοῦ Ἀνδρέου, ἐκδηλώσαντος τήν ἐπιθυμίαν τῶν Βουλγάρων πρός ἄρσιν αὐτοῦ.

Ἡ πρώτη ἐπίσημος πρᾶξις ἐπί τῆς ἀκολουθηθείσης ὁδοῦ ὑπῆρξεν ἡ κατά τήν 21ην Ἰανουαρίου 1945 ἐκλογή τοῦ Σόφιας Στεφάνου ὡς Βουλγάρου ἐξάρχου, διότι ἐξ ὅτου τό 1915 ἀπεβίωσεν ὁ ἔξαρχος Ἰωσήφ δέν εἶχεν ἐκλεγῆ νέος ἔξαρχος. Ὁ νέος Βούλγαρος ἔξαρχος εἰς τήν πρός τόν Κ/πόλεως Βενιαμίν εἰρηνικήν αὐτοῦ ἐπιστολήν, 21 Ἰανουαρίου 1945, ἀναγγέλλων τήν ἐκλογήν του ὡς ἐξάρχου, μεταξύ ἄλλων, λέγει καί τά ἑξῆς: Ἐκφράζει τήν θλῖψιν τῆς Ἐκκλησίας

αὐτοῦ διά τόν χωρισμόν καί παρακαλεῖ ὅπως, εἰ δυνατόν, ἀρθῇ οὗτος διά τήν ἀποκατάστασιν τῆς κοινωνίας μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Ἐπαναλαμβάνει τούς κυρίους ὅρους (1,2,3) καί τονίζει ὅτι ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ δέχεται τούς ἕξ ὅρους τούς προταθέντας ὑπό τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου τό 1934 πρός ἄρσιν τοῦ σχίσματος. Ὅτι ὡρίσθη ἀντιπροσωπεία ἐκ τῶν μητροπολιτῶν Νευροκοπίου Βόριδος, Τυρνόβου Σωφρονίου καί τοῦ ἐπισκόπου Βελισσοῦ Ἀνδρέου, οἱ ὁποῖοι εἶναι πληρεξουσιοδοτημένοι ὅπως προβοῦν εἰς διαπραγματεύσεις καί ὑπογράφουν τά σχετικά ἔγγραφα διά τήν ἀποκατάστασιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας.

Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας ἀφίχθησαν ἐδῶ τήν 3ην Φεβρουαρίου 1945, ἡ δέ εἰρηνική ἐπιστολή τοῦ ἐξάρχου μετά τῶν πληρεξουσίων τῶν τριῶν ἀντιπροσώπων ἐτέθησαν ἐνώπιον τῆς ἱερᾶς συνόδου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου κατά τήν συνεδρίαν αὐτῆς τῆς 8ης Φεβρουαρίου 1945, ὑπό τήν προεδρίαν τοῦ α' τῇ τάξει μητροπολίτου Χαλκηδόνος (Κ/πόλεως) Μαξίμου, ἀδείᾳ τοῦ ἀσθενοῦντος πατριάρχου Κ/πόλεως Βενιαμίν.

Εἰς τήν πραγματικότητα εἶχον ἐκλείψει πλέον τά σπουδαιότερα τῶν ἐμποδίων πρός ἄρσιν τοῦ σχίσματος.

Ἡ ἱερά σύνοδος ἀπεφάσισε κατ' ἀρχήν τήν ἄρσιν τοῦ σχίσματος, κατήρτισε δέ ἔκτακτον συνοδικήν ἐπιτροπήν ἀπό τούς μητροπολίτας Χαλκηδόνος Μάξιμον, Σάρδεων Γερμανόν, Εἰρηνουπόλεως Κωνσταντῖνον καί Λαοδικείας Μάξιμον, ὅπως ἀπό κοινοῦ μετά τῶν Βουλγάρων ὑπογράψουν τό πρωτόκολλον τῶν ὅρων τοῦ 1934 καί προέλθουν εἰς τάς ἀναλόγους διαπραγματεύσεις.

Αἱ δύο ἀντιπροσωπεῖαι συνῆλθον τήν ἰδίαν ἡμέραν, 8ην Φεβρουαρίου 1934 εἰς α') συνεδρίαν, καθώς καί τήν 12ην καί τήν 19ην τοῦ αὐτοῦ μηνός. Κατά τήν τελευταίαν ταύτην συνάντησιν ὑπεγράφη τό πρωτόκολλον τῶν ὅρων τῆς ἄρσεως τοῦ σχίσματος, οἱ ὁποῖοι εἶναι σχεδόν οἱ αὐτοί πρός τούς τοῦ Ἀπριλίου 1934, ἑλληνιστί καί βουλγαριστί. Εἰς τήν συνέχειαν παρατίθεται ὁ ὅρος, πού μᾶς ἐνδιαφέρει:

«Ε) Ἵνα εἰς τήν ἐν Κωνσταντινουπόλει Βουλγαρικήν Κοινότητα, ὡς καί εἰς πᾶσαν ἄλλην τοιαύτην ἐν τοῖς ορίοις τῆς Τουρκικῆς Δημοκρατίας εὑρισκομένην, μετά τήν ἀποκατάστασιν τῶν κανονικῶν σχέσεων μετά τῆς Βουλγαρικῆς

Ἐκκλησίας, συμφώνως πρός τούς ὅρους τῆς παρούσης συμφωνίας, καί τήν ἀποχώρησιν τῶν Βουλγαρικῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἀρχῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, χορηγηθῇ ἐσωτερική ἐκκλησιαστική αὐτοδιοίκησις, ἐν τῷ πλαισίῳ πάντοτε τῶν Ἱερῶν Κανόνων, τῶν Βουλγαρικῶν Κοινοτήτων δυναμένων νά ὑποδεικνύωσι τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ τόν ἐφημεριακόν αὐτῶν κλῆρον (τούς ἱερατικῶς προϊσταμένους, τούς ἱερεῖς καί τούς διακόνους), πρός ἔγκρισιν διά τόν διορισμόν ἤ τήν χειροτονίαν αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον, ἐννοεῖται, οἱ ὑποδεικνυόμενοι πρός τοῦτο κέκτηνται τά σχετικά κανονικά προσόντα. Τά ἀνωτέρω θά ἰσχύσωσι καί διά τάς ἐν Βουλγαρίᾳ Ἑλληνικάς Κοινότητας καί τόν Κλῆρον αὐτῶν, ἐφ' ὅσον θά ὑπάρξωσι τοιαῦται».

Ἐκτός τούτου, ἄξια σημειώσεως εἶναι δύο ἄλλα σημεῖα, τά ὁποῖα ἔθιξαν οἱ Βούλγαροι ἀντιπρόσωποι κατά τήν διάρκειαν τῶν συζητήσεων. α') Παρεκάλεσαν ὅπως, μετά τήν ἄρσιν τοῦ σχίσματος, ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας ἀνυψωθῇ εἰς πατριαρχεῖον, πρᾶγμα τό ὁποῖον δέν ἐγένετο δεκτόν κατά τήν φάσιν αὐτήν ἀπό τό οἰκουμενικόν πατριαρχεῖον.

β') Προέβησαν εἰς τήν παράκλησιν ὅπως, ἐάν εἶναι δυνατόν, εἰς τόν πατριαρχικόν καί συνοδικόν τόμον περί παροχῆς τοῦ αὐτοκεφάλου εἰς τήν βουλγαρικήν Ἐκκλησίαν, μή περιληφθῇ μνεία τῆς παροχῆς ἀπό μέρους τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου πρός τήν Ἐκκλησίαν τῆς Βουλγαρίας τοῦ ἁγίου μύρου, μέ τήν ὑπόσχεσιν ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας θά λαμβάνῃ τοῦτο τακτικῶς ἀπό τήν Μητέρα Ἐκκλησίαν τῆς Κ/πόλεως. Ἡ ἱερά σύνοδος τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου ἔκαμε δεκτόν τό β') τοῦτο αἴτημα.

Ἡ ἱερά σύνοδος συνῆλθε τήν 20ήν Φεβρουαρίου, κυρώσασα τό πρωτόκολλον. Αὐθημερόν ὑπεγράφη ἡ πατριαρχική καί συνοδική πρᾶξις τῆς ἄρσεως τοῦ σχίσματος εἰς τό πατριαρχικόν παρεκκλήσιον τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου. Κατά τήν αὐτήν συνοδικήν συνεδρίαν κατηρτίσθη καί ὁ πατριαρχικός καί συνοδικός τόμος τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς ἐν Βουλγαρίᾳ ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Τήν δέ Κυριακήν, 25ην Φεβρουαρίου 1945, ἐτελέσθη, συμφώνως πρός τούς ὅρους τοῦ πρωτοκόλλου τῆς ἄρσεως τοῦ σχίσματος, ἐπίσημος λειτουργία εἰς τόν πάνσεπτον πατριαρχικόν ναόν, τῇ συμμετοχῇ καί τῶν Βουλγάρων ἀρχιερέων

ἀντί τοῦ ἀσθενοῦντος πατριάρχου, προεξάρχοντος τοῦ Χαλκηδόνος Μαξίμου, καί τήν 4ην Μαρτίου 1934 κοινή λειτουργία εἰς τόν ἐν Φαναρίῳ βουλγαρικόν ναόν τοῦ ἁγίου Στεφάνου, προεξάρχοντος καί πάλιν τοῦ μητροπολίτου Χαλκηδόνος Μαξίμου.

Ἡ ἐπίσημος τελετή τῆς ὑπογραφῆς καί τῆς ἐπιδόσεως εἰς τήν βουλγαρικήν ἀντιπροσωπείαν τοῦ τόμου πρός ἀνακήρυξιν τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς ἐν Βουλγαρίᾳ Ἐκκλησίας ἐγένετο τήν 13ην Μαρτίου 1934 εἰς τήν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ συνοδικοῦ, προεξάρχοντος τοῦ Κ/πόλεως Βενιαμίν. Τά περί τῆς ἄρσεως τοῦ σχίσματος καί τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς ἐν Βουλγαρίᾳ ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐγκύκλια πατριαρχικά γράμματα ἀπελύθησαν τήν 29ην Μαρτίου 1945. Οἱ δέ μητροπολῖται Νευροκοπίου καί Τυρνόβου κομίζοντες τόν τόμον, τό ἅγιον μῦρον καί τά ἐπίσημα πατριαρχικά ἀπαντητικά γράμματα, ἀνεχώρησαν τήν 15ην Μαρτίου 1945, ἐπιστρέφοντες εἰς τήν Σόφιαν. Ἐδῶ σημειοῦται ἡ παραλαβή τοῦ ἁγίου μύρου ἀπό τοῦ Φαναρίου.

Κατ᾽ Ὀκτώβριον (24) τοῦ αὐτοῦ ἔτους (1945) ἀφίκετο ἐδῶ ὁ Βούλγαρος ἔξαρχος Στέφανος, διά νά ὑποβάλῃ ἐκ τοῦ πλησίον τήν εὐγνωμοσύνην τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας πρός τήν Μητέραν Μεγάλην τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν διά τήν αἰσίαν διευθέτησιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος.

Οἱ Βούλγαροι, τήν 18ην Μαΐου 1953, ἄνευ συγκαταθέσεως καί εὐλογίας τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ἀνεκήρυξαν αὐθαιρέτως καί ἀντικανονικῶς τήν Ἐκκλησίαν αὐτῶν εἰς πατριαρχεῖον, τόν δέ ἔξαρχον αὐτῶν Κύριλλον ἀνύψωσαν εἰς πατριάρχην, ὁπότε ἤρχισε μία νέα περίοδος ψυχράνσεως εἰς τάς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας καί τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Τό οἰκουμενικόν πατριαρχεῖον, κατόπιν αἰτήσεως τοῦ Σόφιας Κυρίλλου, ἀνεκήρυξε τήν Ἐκκλησίαν τῆς Βουλγαρίας εἰς πατριαρχεῖον τήν 21ην Ἰουλίου 1961. Ἔκτοτε αἱ σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἐμφανίζονται ὁμαλαί, ἐκδηλούμεναι διά διαφόρων τρόπων.

Τό οἰκουμενικόν πατριαρχεῖον προσέφερε τάς καλάς του ὑπηρεσίας κατά τήν ἐμφάνισιν τοῦ τελευταίου ἐσωτερικοῦ σχίσματος εἰς τήν βουλγαρικήν Ἐκκλησίαν, μεταξύ

τοῦ πατριάρχου τῆς Βουλγαρίας Μαξίμου καί τριῶν ἀρχιερέων (1991-), τό ὁποῖον καί βαίνει αἰσίως πρός τήν λύσιν αὐτοῦ.

Εὐθύς ἀμέσως μετά τήν ἄρσιν τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος (1945) καί τήν ἀποκατάστασιν τῶν κανονικῶν σχέσεων μετά τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἐνταῦθα βουλγαρική κοινότης ἤ ἐνορία ἤ παροικία ἐρρύθμισε τά τοῦ οἴκου της συμφώνως πρός τόν Ε′ ἐκ τῶν ἕξ ὅρων συμφωνίας μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

Ἀπεχώρησαν αἱ βουλγαρικαί ἐκκλησιαστικαί ἀρχαί ἀπό τήν Κ/πολιν, καί εἰς τήν ἐδῶ βουλγαρικήν κοινότητα ἀνεγνωρίσθη ἐσωτερική ἐκκλησιαστική αὐτοδιοίκησις. Ἡ παροικία, ἡ ὁποία σήμερον ἀριθμεῖ περί τά 500 πρόσωπα, μέ καταγωγήν 80% ἐκ Μακεδονίας καί 20% ἐκ τῆς Βουλγαρίας, συνιστᾶ σήμερον ἀπό ἐκκλησιαστικῆς πλευρᾶς μίαν ἐκ τῶν ὀρθοδόξων κοινοτήτων τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, μέ σλαβοβουλγαρικάς παραδόσεις καί γλῶσσαν βουλγαρικήν, λόγῳ τῶν ὁποίων διακρατεῖ ἕνα ἀνεπίσημον πνευματικόν δεσμόν μετά τοῦ βουλγαρικοῦ πατριαρχείου.

Ἡ βουλγαρική κοινότης ὑποδεικνύει εἰς τό οἰκουμενικόν πατριαρχεῖον τόν ἐφημεριακόν αὐτῆς κλῆρον πρός ἔγκρισιν ἀπό τόν διορισμόν καί τήν χειροτονίαν αὐτῶν. Οἱ ἱερεῖς μνημονεύουν κατά τήν θείαν λειτουργίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου (πατριάρχου) αὐτῶν Κ/πόλεως...

Ὅπως καί εἰς τάς λοιπάς εἰς τήν ἱεράν ἀρχιεπισκοπήν Κ/πόλεως κοινότητας, ὅταν πρόκειται νά ἱερουργήσῃ ἀρχιερεύς ἐντεῦθεν εἴτε ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ (καί μάλιστα ἐκ Βουλγαρίας), δι᾽ οἱανδήποτε ἀρχιερατικήν πρᾶξιν προϋποτίθεται πατριαρχική ἔκδοσις. Μόνον διά πατριάρχας, ἀντί τῆς ἐκδόσεως, ἐκδίδεται πατριαρχικόν γράμμα διά τοῦ συνοδικοῦ γραφείου, «δίχα μέντοι τῆς ἐν τῷ ἱερῷ συνθρόνῳ ἐγκαθιδρύσεως». Διά τάς λοιπάς περιπτώσεις, ὅ,τι ἀφορᾷ ἐκδόσεις ἀδειῶν θρησκευτικῶν πράξεων, ὑπεύθυνος εἶναι ἡ μεγάλη ἀρχιδιακονία τοῦ οἰκουμενικοῦ 'θρόνου',πατριαρχείου.

Ἀπό πλευρᾶς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ὁ καταστατικός αὐτῆς χάρτης (31 Δεκεμβρίου 1950) ἀναφέρει:

«Ἄρθρον 4.... διά δέ τούς Ὀρθοδόξους Βουλγάρους ἐν Κων-

σταντινουπόλει ὑφίσταται Βουλγαρική Ὀρθόδοξος Ἐξαρχία. Ἡ διοργάνωσις καί διοίκησις αὐτῶν καθορίζονται δι᾽ ἰδίας Συνοδικῆς διατάξεως, ἐπικυρουμένης ὑπό τῆς Διευθύνσεως Θρησκευμάτων».

Ἡ βουλγαρική κοινότης, ὅπως καί αἱ ἄλλαι ἐνταῦθα ὀρθόδοξοι κοινότητες, ἔχουν ἐκλελεγμένην ἐπταμελῆ ἐκκλησιαστικήν ἐπιτροπήν, ἡ ὁποία ἀνανεοῦται ἀνά τετραετίαν ἀπό μέρους τῶν τουρκικῆς ὑπηκοότητος μελῶν τῆς παροικίας, συμφώνως πρός τήν κρατοῦσαν ἐνταῦθα σχετικήν νομοθεσίαν.

Μνημονεύονται τά ὀνόματα ἱερέων, οἱ ὁποῖοι ὑπηρέτησαν ἀπό τοῦ 1945 καί ἑξῆς τήν εἰς τήν πόλιν μας βουλγαρικήν παροικίαν.

Μπέλτσεφ (1945)
Βόρις Ἀσταρτσίεφ (1945-1946)
Ρώμαν Πέτρωφ (κατά τήν ἰδίαν περίοδον)
Ἰωακείμ Μούστρεφ (Θάν. 12 Ἰανουαρίου 1963) (1929-).
Κύριλλος Ἀντώνωφ, Διάκονος (1944-1945).
Μπλαγκόϋ Τσιφλιάνωφ (1945-1949) (ἱερεύς: 1947-)
Μιχαήλ Δημήτρωφ (1952-1966) (1947-)
Βεντσεσλάβ Δημήτρωφ (1966-1975), υἱός τοῦ προηγουμένου
Εὐγένιος Γκάντσο Τσομπάνωφ (1959-1989)
Κωνσταντῖνος Κώστωφ (1989-), μέ τό ὀφφίκιον τοῦ πρωτοπρεσβυτέρου τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου.

Ἄγνωστος παραμένει ὁ χρόνος τῆς ἱδρύσεως τῆς λαμπρᾶς μικτῆς ἐκκλησιαστικῆς χορωδίας, ἡ ὁποία ψάλλει κατά τάς ἐκκλησιαστικάς ἀκολουθίας. Γνωστοί χοράρχαι ὑπῆρξαν:

Μπογκομίλ Παύλωφ (ἐπανασύστασις, 1945-1961)
Νικόλαος Σαφάρωφ (μετοχή καί τῶν γυναικῶν, 1972-1978)
Κων/νῖνος Κώστωφ (-1989)
Κυριακός Λιάζεφ (1989-)

Κρίνεται σκόπιμον ὅπως παρατεθοῦν αἱ εἰς τό Φανάριον ἐπισκέψεις τῶν Προκαθημένων τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας ἀπό τοῦ 1945 καί ἑξῆς, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἄμεσον ἤ ἔμμεσον σχέσιν καί πρός τήν ἐνταῦθα βουλγαρικήν παροικίαν.

Μητροπολίτης Σόφιας καί Ἔξαρχος πάσης Βουλγαρίας Στέφανος (21 Ἰανουαρίου 1945-Σεπτέμβριος 1948). 24 Ὀκτω-

βρίου - 8 Νοεμβρίου 1945.

Πατριάρχης Βουλγαρίας Κύριλλος (10 Μαΐου 1953/27 Ἰουλίου 1961-1971). 17-22 Μαρτίου 1962.

Πατριάρχης Βουλγαρίας Μάξιμος (4 Ἰουλίου 1971-), 2-8 Μαΐου 1973.

Κυριακή, 24 Μαΐου 1981, Ναός τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, Φαναρίου.

Κηδεία Κ/πόλεως Δημητρίου, Τρίτη 8 Ὀκτωβρίου 1991.

Ἐνθρόνισις Κ/πόλεως Βαρθολομαίου, Σάββατον, 2 Νοεμβρίου 1991.

Ἱερά Σύναξις τῶν Προκαθημένων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, Κυριακή, 15 Μαρτίου 1992, τῆς Ὀρθοδοξίας (13-15 Μαρτίου 1992).

Ὁ οἰκεῖος φάκελλος τῆς ἀρχιγραμματείας περιλαμβάνει καί ὁρισμένα ἕτερα ἔγγραφα, τά ὁποῖα ἐνδιαφέρουν ἴσως καί ἄλλως τό παρόν σημείωμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἀναγνωστοπούλου, Βασιλείου Ν., *Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον καί ἡ Ἑνότης τῆς Ὀρθοδοξίας κατά τόν Εἰκοστόν Αἰῶνα*, Ἐκκλησία καί Θεολογία 2 (1981) 913-959.

-----, *Τό Διορθόδοξο καί Διαχριστιανικό Ἔργο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (1923-1987) καί Συμβολή σ᾽ Αὐτό τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης*, Ἀθῆναι, 1989.

Βαρέλλα, Εὐαγγελίας, *Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικαί Σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατά τόν Κ΄* αἰῶνα, Θεσσαλονίκη, 1984.

Βαρνάβα Κίτρους (Τζωρτζάτου), *Οἱ βασικοί θεσμοί Διοικήσεως τῶν Ὀρθοδόξων Πατριαρχείων*. Μετά Ἱστορικῶν Ἀνασκοπήσεων, Ἀθῆναι, 1972.

Βουδούρη, Ἀγγέλου, *Ἡ ἐν Σταμπούλ Μεγάλη Τοπική Σύνοδος τοῦ 1872*, Σταμπούλ, 1940.

Γεδεών, Μανουήλ, *Ἔγγραφα Πατριαρχικά καί Συνοδικά περί τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος*, Κ/πολις, 1908.

Γενναδίου Ἡλιουπόλεως καί Θείρων (Ἀραμπατζόγλου), *Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, τ. Α΄, Ἀθῆναι, 1953, β΄ ἔκδ. Θεσσαλονίκη, 1986.

Γόνη, Δημητρίου Β., *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας*, α΄ ἔκδ., Ἀθῆναι, 1995.

Εὐθυμίου, Γρηγορίου, *Συμβολή εἰς τήν Ἱστορίαν τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος*, Ἀθῆναι, 1957.

Ἰορδάνογλου, Ἀναστασίου Ἰ., *Ἡ Βουλγαρική Παροικία τῆς Κωνσταντινούπολης*, Βαλκανικά Σύμμεικτα 7 (1995) 113-130.

Καρπαθίου, Ἐμμανουήλ (Κώου, Μεσημβρίας), *Τό Βουλγαρικόν Σχίσμα*, Θεολογία 3 (1925) 345 ἑξ. Θεολογία, τ. 3, 4, 13, 15, 16, 17.

-----, Βουλγαρική Ἐκκλησία, *Θρησκευτική καί Χριστιανική Ἐγκυκλοπαίδεια* 2 (1937) 628-686.

Κονιδάρη, Γερασίμου Ἰ., *Ἡ Ἑλληνική Ἐκκλησία ὡς Πολιτιστική Δύναμις ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου*, Ἀθῆναι, 1948.

-----, *Ἡ Καθολική Ὀρθοδοξία τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί ἡ Ἄρσις τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος*, Θεσσαλονίκη, 1950, Ἀθῆναι, 1971.

-----, *Ἡ Ἄρσις τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος*, γ' ἔκδ., Ἀθῆναι, 1971.

Κωνσταντοπούλου Τάκη, *Ἡ Χριστιανική Ἐκκλησία στίς Λαϊκές Δημοκρατίες*, Ἀθῆναι, 1959.

Μενεβίσογλου, Παύλου (Σουηδίας), *Τό Ἅγιον Μῦρον...*, Θεσσαλονίκη, 1972.

Μιχαήλωφ, Ἀποστόλου, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας*, ἐν *ὁ Κόσμος τῆς Ὀρθοδοξίας*, Θεσσαλονίκη, 1968, σελίδες 89-103.

Μουστάκη, Βασιλείου, *Βουλγαρική Ἐκκλησία, Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαίδεια* 3 (1963) 993-1016.

Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, Κων/πολις, 1872. Βουλγαρικοῦ Σχίσματος Ἐνέργειαι, Κ/πολις 1935,

------, *Κῶδιξ Διοικητικῶν Πρακτικῶν Ἱερᾶς Συνόδου*, 1941-1945. Σελίδες 357-370.

-----, *Ἡ Ἄρσις τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος καί ἡ Ἀνύψωσις τῆς ἐν Βουλγαρίᾳ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς Αὐτοκέφαλον*, Σταμπούλ, 1945.

-----, *Ἡ πρός τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον Ἐπίσκεψις τοῦ Μακ. Μητροπολίτου Σόφιας καί Ἐξάρχου πάσης Βουλγαρίας κ. Στεφάνου*, Ὀρθοδοξία 20 (1945) 236-261.

----, (Ἐκκλησία Βουλγαρίας- Πατριαρχεῖον), *Ὀρθοδοξία* 28 (1953) 177-180.

----, Ὁμοίως, *Ὀρθοδοξία* 36 (1961) 302-309.

----, Ὁ Μακ. Πατριάρχης Βουλγαρίας κ. Κύριλλος εἰς τά Πατριαρχεῖα, *Ὀρθοδοξία* 37 (1962) 147-162.

----, Φάκελλος Ἀρχιγραμματείας, Ὁρισμένα Ἔγγραφα.

Παπαδοπούλου, Χρυσοστόμου (Ἀθηνῶν), *Ἡ Ἐκκλησία Βουλγαρίας* (865-1938), ἐπιμ. Ἰωάννου Ράμφου, Ἀθῆναι, 1957.

Παρθενίου Ἀλεξανδρείας (Κοϊνίδου), *Τελευταῖαι Ἡμέραι τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος*, Ἀλεξάνδρεια, 1958.

Πολάκη, Παρθενίου, *Ἡ Ἑλληνική Ἐκκλησία καί ὁ Κόσμος τῶν Βαρβάρων*. Θεσσαλονίκη, 1953. ἀν. Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 1 (1953) 451.

Σταυρίδου, Βασιλείου Θ., *Ἡ Ὀρθοδοξία κατά τόν Κ΄* αἰῶνα,

Στάχυς, Ἰανουάριος - Ἰούνιος 1966, ἀρ. 4-5, σελίδες 27-34.
-----, (Φωτιάδου Ἐμμανουήλ), *Σημειώσεις εἰς τήν Ἱστορίαν τῶν Ὀρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν*, β' ἔκδ., Χάλκη, 1969, πολυγρ.
-----, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, τ. Γ', *Νέα Ἐκκλησιαστική Ἱστορία* (1453-1470), Χάλκη, 1970-1971, Γραφομηχανή.
-----, *Ἡ Ἱεραποστολική Δρᾶσις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐπί τῇ Βάσει τῶν Ἀρχῶν τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καί Μεθοδίου εἰς τήν Εὐρώπην καί Ἀλλαχοῦ*, Ἀθῆναι, 1985, ἀν. Θεολογία.
-----, *Ὁ Συνοδικός θεσμός εἰς τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον*, Θεσσαλονίκη, 1986.
-----, *Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι*, Ἐπιστημονική παρουσία Ἑστίας Θεολόγων Χάλκης, 1 (Ἀθῆναι, 1987) 211-223.
-----, *Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου* (1453-Σήμερον), β' ἔκδ., Θεσσαλονίκη, 1987.
-----, *Ἡ Ἱερά Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης*, β' ἔκδ., Θεσσαλονίκη 1988.
Στεφανίδου, Βασιλείου, *Ἡ Βουλγαρική Ἐξαρχία*, Ἀθῆναι, 1957.
-----, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, ε' ἔκδ., Ἀθῆναι 1990.
Σωφρονιάδου, Ἰακώβου (Λαοδικείας), Προσωπικόν Σημείωμα.
Χρυσάνθου Ἀθηνῶν, *Τό Βουλγαρικόν Σχίσμα*, Ἀθῆναι, 1945.
Stavridis, Basil T., *Orthodox and Lesser Eastern Churches, in S. Neill, ed., Twentieth Centruy Christianity*, London, 1961, pp. 82-117. new rev, ed., Gerdin City, N.Y., 1963, pp. 71-105.
Roberson, Ronald, *The Eastern Christian Churches, A Brief Survey 5th ed.*, Roma 1995.
Tuglaci, P. *Bulgariestan ve Turk-Bulgar Ilieskileri*, Istanbul, 1984.
Van der Bent, *Ans J., ed., Handbook, Member Churches*, the World *Council of Churches*, Geneva, 1985.
Yavuz, E., *Osmanli Imparatorlugu' nda Bulgar ve Voynuklar*, Ankara, 1986.

Γεωργίου Στ. Ἀποστολάκη
Προέδρου Πρωτοδικῶν Λάρισας

1. Ἡ Νομοθεσία περί προστασίας τῶν Ἀρχαιοτήτων.
2. Τό προσχέδιο τοῦ νέου ἀρχαιολογικοῦ νόμου.
Κριτικές παρατηρήσεις ἀπό τή σκοπιά τῶν Μονῶν καί τῶν λοιπῶν Ἐκκλησιαστικῶν Νομικῶν Προσώπων.

Α. *Ἡ ἰσχύουσα Νομοθεσία*

1. *Ἐθνική νομοθεσία.* Ἡ ἑλληνική ἔννομη τάξη δέν διαθέτει ἑνιαία νομοθετική ρύθμιση γιά τήν προστασία τῆς πολιτιστικῆς μας κληρονομιᾶς, ἀλλά περιλαμβάνει ἐπί μέρους νομοθετικές ρυθμίσεις γιά τήν προστασία εἰδικότερων κατηγοριῶν πολιτιστικῶν ἀγαθῶν[1]. Οἱ διαφορετικές αὐτές ρυθμίσεις δέν εἶναι, ὅμως, πάντοτε ἐπιτυχῶς ἐναρμονισμένες μεταξύ τους, οὔτε ἀπαλλαγμένες ἀπό κενά ἤ ἀσάφειες καί ἀντιφάσεις. Ἤδη ἀπό τό 1977 ἔχουν ὑπάρξει ἀξιόλογες προσπάθειες γιά τήν ἑνιαία ρύθμιση τῆς προστασίας τῶν πολιτιστικῶν ἀγαθῶν μέ τήν κατάρτιση σχετικῶν σχεδίων νόμων, ἀλλά οἱ προσπάθειες αὐτές δέν ἔχουν τελεσφορήσει ἕως σήμερα. Πρόσφατα ἔχει ἀναληφθεῖ νέα πρωτοβουλία, ἡ ὁποία βρίσκεται ἀκόμη σέ ἐξέλιξη, γιά τήν κατάρτιση σχεδίου νόμου μέ ἀντικείμενο τήν προστασία τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιᾶς. Γιά τό Προσχέδιο τοῦ νέου αὐτοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Νόμου, πού ἀφορᾶ τίς Ἱερές Μονές καί τά λοιπά

1. Βλ. Αὐγουστινάκη Μιχ., *Τό νομοθετικό πλαίσιο προστασίας τῆς πολιτιστικῆς μας κληρονομιᾶς*, Νομική Ἐπιθεώρηση, τεῦχος 25-26.

ἐκκλησιαστικά νομικά πρόσωπα, γίνεται ἐκτενής ἀνάλυση στό ἑπόμενο κεφάλαιο.

1α. *Γενική νομοθεσία.* Ἐκτός ἀπό τίς συνταγματικές[2] ρυθμίσεις (ἄρθρα 18 παρ. 1 καί 24) καί τούς ὁρισμούς τοῦ ν. 2351/1995, γενικοί βασικοί νόμοι γιά τήν προστασία ἀγαθῶν τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιᾶς εἶναι ὁ κωδικοποιημένος νόμος 5351/1932 «περί ἀρχαιοτήτων» (π.δ. τῆς 9 Ἀπρ./24 Αὐγ. 1932) καί ὁ ν. 1469/1950 «περί προστασίας εἰδικῆς κατηγορίας οἰκοδομημάτων καί ἔργων τέχνης μεταγενέστερων τοῦ 1830» (ΦΕΚ Α΄ 169), ὅπως τροποποιήθηκε μέ τό ν.δ. 4177/1961. Οἱ βασικές αὐτές ρυθμίσεις συμπληρώνονται μέ διατάξεις νόμων, πού ἀφοροῦν εἰδικότερα θέματα προστασίας τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιᾶς (π.χ. ἀναστηλώσεις[3], ἀπαλλοτριώσεις γιά τήν προστασία ἀρχαίων μνημείων κ.λ.π.), καθώς καί μέ διατάξεις διεθνῶν συμβάσεων, πού ἔχουν κυρωθεῖ μέ νόμο.

Οἱ διατάξεις τοῦ κωδικοποιημένου νόμου 5351/32 «περί ἀρχαιοτήτων» ἔχουν ὡς ἀντικείμενο τήν προστασία τῶν ἀρχαιοτήτων καί γενικότερα καλλιτεχνικῶν καί ἱστορικῶν μνημείων παλαιοτέρων τοῦ 1830. Ὡς ἀρχαῖα κατά τίς διατάξεις τοῦ κωδ. ν. 5351/32 θεωροῦνται κινητά καί ἀκίνητα ἀπό τούς ἀρχαιότατους χρόνους καί ἐφεξῆς (ἄρθρο 1 παρ. 1) καί εἰδικότερα ὅλα τά ἔργα ἀρχιτεκτονικῆς, γλυπτικῆς γραφικῆς καί ὁποιασδήποτε γενικά τέχνης, ὅπως οἰκοδομήματα καί ἀρχιτεκτονικά μνημεῖα, βάθρα, ὑδραγωγεῖα, ὁδοί, τείχη, τάφοι, λαξεύματα, ἀγάλματα, ἀνάγλυφα, εἰδώλια, ἐπιγραφές, ζωγραφιές, ἀγγεῖα, ὅπλα, κοσμήματα καί ἄλλα ἔργα καί σκεύη, δακτυλιόλιθοι, νομίσματα κ.λ.π. (ἄρθρο 2 ἐδ. 1). Ρητά προβλέπεται, ἐπίσης, ὅτι ἀπό τίς διατάξεις τοῦ νόμου αὐτοῦ δέν ἐξαιροῦνται καί τά ἀντικείμενα ἀπό τήν ἀρχαιότατη ἐποχή τοῦ Χριστιανισμοῦ καί τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ[4] (ἄρθρο 2 ἐδ. 2· πρβλ. ἐπίσης καί τό ἄρθρο 52).

---

2. Γιά τίς συνταγματικές διατάξεις πού συγκροτοῦν τό κανονιστικό πλαίσιο προστασίας τοῦ φυσικοῦ καί πολιτιστικοῦ περιβάλλοντος βλ. ἐνδεικτικά Παπαδημητρίου Γ., *Τό περιβαλλοντικό Σύνταγμα, Θεμελίωση, περιεχόμενο καί λειτουργία, Νόμος καί Φύση,* 2/1994, σελ. 375 ἑπ.

3. Γιά τίς ἀναστηλώσεις βλ. π.χ. ν. 216/1943, ν.δ. 2177/1961 κ.λ.π., γιά τήν ἀπαλλοτρίωση ἀρχαίων μνημείων κ.λ.π βλ. π.χ. ν. ΒΡΞΖ/16/18.2.1893, ν. 797/1971 κ.λ.π.

Οἱ σημαντικότερες ρυθμίσεις τοῦ κωδ. ν. 5351/32 ἀφοροῦν ἰδίως στήν κρατική ἰδιοκτησία τῶν ἀρχαίων καί στην ἀναγνώριση δικαιώματος κατοχῆς τῶν ἰδιωτῶν, την ὑποχρέωση δήλωσης ἀρχαίων, ἀμοιβές γιά τήν εὕρεση ἀρχαίων καί ἀποζημιώσεις ἰδιοκτητῶν κτημάτων (ἄρθρα 1-14), τις διατυπώσεις εἰσαγωγῆς καί ἐξαγωγῆς ἀρχαίων (ἄρθρα 15-22), τίς ἀρχαιολογικές συλλογές (ἄρθρα 23-24), την κρατική μέριμνα γιά τή διενέργεια ἀνασκαφῶν (ἄρθρα 35-48), την ἀπαγόρευση ἤ τόν ἔλεγχο ἐνεργειῶν ἐπι τῶν ἀρχαιων ἤ στό περιβάλλον τους (ἄρθρα 49-51), τόν ἔλεγχο καί τήν ὑποχρέωση ἐκτέλεσης ἐπισκευῶν τῶν μνημείων (ἄρθρο 52), τήν πώληση καί τήν ἐμπορία ἀρχαίων (ἄρθρα 53-61), τήν ἀπαγόρευση κατάσχεσης καί πλειστηριασμοῦ ἀρχαιων (ἄρθρο 62) κ.λ.π. Οἱ διατάξεις τοῦ κωδ. ν. 5351/32 ἀναφερονται ἐπίσης ρητά καί στά καλλιτεχνικά καί ἱστορικα μνημεῖα καί οἰκοδομήματα παλαιότερα τοῦ 1830, τά ὁποῖα χαρακτηρίζονται[5] μέ πράξη τοῦ ἁρμοδιου Ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ, πού δημοσιεύεται στήν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως (ἄρθρο 52). Διατάξεις γιά τήν προστασία τῶν ἔργων βυζαντινῆς, μεσαιωνικῆς καί χριστιανικῆς τέχνης παλαιοτέρων τοῦ 1830 περιλαμβάνονται, ἐπίσης, στούς ν. 401/1914 «περί ἱδρύσεως Βυζαντινοῦ καί Χριστιανικοῦ Μουσείου» καί ν. 2674/1921 «περί προστασίας τῶν Βυζαντινῶν καί Μεσαιωνικῶν ἔργων τέχνης»[6].

---

4. Διαφωνία ὑπάρχει γιά τό χρονικο ὅριο τῶν ἀρχαίων προς τή νεοτερη ἐποχή (ἔτος 1453 ἤ 1830). Ἡ διαφωνια συνδεεται και με την ἀμφισβητηση γιά τό χρονικό ὅριο τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἀμφισβητούμενο εἶναι ἐπίσης καί τό χρονικο ὅριο τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ (δηλαδή ἐαν φθανει ἕως τό ἔτος 1453 ἤ ἕως τό ἔτος 1830) καί κατά συνέπεια καί το χρονικο ὅριο τῶν ἀρχαίων. Γιά τή σχετικη ἀμφισβήτηση βλ. Δωρῆ Εὐαγ., *Το Δικαιον τῶν ἀρχαιοτήτων, Νομοθεσία - Νομολογία - Ἑρμηνεια*, Ἀθῆναι 1985, ὑπο ἄρθρ. 2 σημ. 6 σελ. 53 ἑπ., ὅπου καί παραπομπές στίς διαφορετικες ἀπουεις. Πρβλ. ὅμως καί ν. 2674/921 «περί προστασίας τῶν Βυζαντινῶν και Μεσαιωνικῶν ἔργων τέχνης» (ἄρθρα 3 καί 8-10), ὅπου ὡς ὅριο τῶν «μεσαιωνικῶν χρονων» ἤ τῶν «μεσαιωνικῶν ἔργων τέχνης» ἀναφέρεται τό ἔτος 1830.

5. Διαφωνία πάλι ὑπάρχει ὡς προς το ζητημα ἀν τα μνημεῖα αὐτα θεωροῦνται ἀρχαῖα ἤ ἁπλῶς ὑποβάλλονται στην ἴδια προστασια με τα ἀρχαῖα· βλ. Δωρῆ Εὐαγ. *Τό δίκαιον τῶν ἀρχαιοτήτων*, ὁ.π., στο ἄρθρο 52 σημ. 7 σελ. 271 ἑπ., ὅπου καί περαιτέρω παραπομπές.

6. ΚΝοΒ 29 σελ. 6.

Μέ τίς διατάξεις τοῦ ν. 1469/1950 «περί προστασίας εἰδικῆς κατηγορίας οἰκοδομημάτων καί ἔργων τέχνης μεταγενέστερων τοῦ 1830», ὅπως τροποποιήθηκε μέ τό ἄρθρο 12 ν.δ. 4177/1961, προστατεύονται τόποι ἰδιαίτερου φυσικοῦ κάλλους (ἄρθρο, 1 παρ. 1α), οἰκοδομήματα ἤ μνημεῖα μεταγενέστερα τοῦ 1830 (ἄρθρο 1 παρ. 1β), ἔργα τέχνης μεταγενέστερα τοῦ 1830 (ἄρθρο 1 παρ. 3), καθώς καί ἱστορικά κτίσματα νεώτερα τοῦ 1830 καί ἱστορικοί τόποι (ἄρθρο 5). Τά προστατευόμενα ἀγαθά τῶν προαναφερόμενων κατηγοριῶν χαρακτηρίζονται ὡς τέτοια μέ πράξη τοῦ ἁρμόδιου κατά περίπτωση Ὑπουργοῦ (Ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ ἤ ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ., βλ. καί ἄρθρο 1π.δ. 161/1984). Τό κύριο μέσο προστασίας τους εἶναι ἡ ὑπαγωγή τους στό ἄρθρο 52 τοῦ κωδ. ν. 535/32 γιά τόν ἔλεγχο τῶν ἐπισκευῶν, μετασκευῶν, συντήρησης ἤ κάθε εἴδους ἀλλαγῆς τῆς κατάστασής τους, καθώς καί ἡ ὑποχρέωση ἐκτέλεσης τῶν ἐπιβαλλόμενων ἐργασιῶν ἐπισκευῆς τους (βλ. ἄρθρο 2 καί 5 ν. 1469/50, σέ συνδ. μέ ἄρθρο 52 κωδ. ν. 535/32).

1β. *Τά κειμήλια τῶν Μονῶν* κλπ. Γιά τά κινητά κειμήλια, πού σώζονται σέ διάφορες Μονές, Ναούς κ.λ.π., ἐνδιαφέρουσες εἶναι οἱ διατάξεις τῶν ἀκόλουθων ἀποφάσεων τοῦ Ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ.

(α) Μέ τήν ὑπ᾿ ἀριθ. ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β2/Φ99/32742/ 469 τῆς 16.7./7.8.1991 (ΔΕΚ 639, τ. Β) «χαρακτηρίζονται ὡς καλλιτεχνικά καί ἱστορικά -διατηρητέα μνημεῖα ὅλα τά ἐκκλησιαστικά καί ἐν γένει θρησκευτικά *ἔργα ξυλογλυπτικῆς, μεταλλοτεχνίας, ἐν γένει γλυπτικῆς καί κεντητικῆς, τά ἱερά ἄμφια, τά ἱερά σκεύη ἀπό ὁποιοδήποτε ὑλικό, οἱ λιθογραφίες, χαλκογραφίες καί ξυλογραφίες, τά χειρόγραφα, τά ἔντυπα βιβλία,* πού ἔχουν κατασκευασθεῖ ἀπό τό χρόνο τῆς Ἁλώσεως (1453) μέχρι τή σύσταση τοῦ νεώτερου Ἑλληνικοῦ Κράτους (1830)».

(β) Μέ τήν ὑπ᾿ ἀριθ. ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β2/327384/471 τῆς 16.7./7.8.1991 (ΦΕΚ 639, τ.Β) «χαρακτηρίζονται ὡς καλλιτεχνικά καί ἱστορικά διατηρητέα μνημεῖα ὅλες οἱ θρησκευτικές *εἰκόνες*, πού ἔχουν φιλοτεχνηθεῖ ἀπό τό χρόνο τῆς Ἁλώσεως (1453) μέχρι τή σύσταση τοῦ νεώτερου ἑλληνικοῦ κράτους (1830)».

(γ) Μέ τήν ὑπ᾿ ἀριθ. 4411/29.2.16.3.1968 (ΦΕΚ 129, τ. Β)

ἀπόφαση τοῦ ὑπουργοῦ Προεδρίας ἀποφασίσθηκε «ὅπως κηρυχθῶσι ὡς χρήζουσαι εἰδικῆς κρατικῆς προστασίας αἱ *θρησκευτικαί εἰκόνες*, αἱ κατασκευασθεῖσαι μέχρι τέλους τοῦ 19ου αἰῶνος» καί

(δ) Μέ τήν ὑπ᾽ ἀριθ. ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β2/32741/470 τῆς 16.7./7.8.1991 (ΦΕΚ 633, τ. Β) «χαρακτηρίζονται ὡς ἔργα τέχνης πού χρήζουν εἰδικῆς κρατικῆς προστασίας τά ἐκκλησιαστικά ἔργα τέχνης (*κειμήλια κάθε εἴδους, ἱερά σκεύη καί ἄμφια)*, πού κατασκευάσθηκαν ἀπό τό 1830 μέχρι τό τέλος τοῦ 19ου αἰῶνος».

1γ. *Ἄλλες προστατευτικές διατάξεις*. Περαιτέρω, διατάξεις γιά τήν προστασία ἀγαθῶν τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιᾶς περιλαμβάνονται καί στή νομοθεσία γιά τήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος ν. 1650/1986 «Γιά τήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος»), καθώς καί στήν πολεοδομική νομοθεσία (π.χ. ν. 947/1979 «Περί οἰκιστικῶν περιοχῶν», ν. 1337/1983 γιά τήν ἐπέκταση τῶν Πολεοδομικῶν σχεδίων κ.λπ., ν. 2300/1995 γιά τή μεταφορά τοῦ συντελεστῆ δόμησης κλπ). Ἰδιαίτερη σημασία γιά τήν προστασία τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιᾶς ἔχουν οἱ διατάξεις τοῦ ν. 1577/1985 (Γ.Ο.Κ.), πού ἀφοροῦν τούς παραδοσιακούς οἰκισμούς καί τά διατηρητέα κτίρια (ἄρθρο 4). Σύμφωνα μέ τίς διατάξεις αὐτές, μέ π.δ. ὕστερα ἀπό πρόταση τοῦ Ὑπουργοῦ ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ., μπορεῖ νά χαρακτηρίζονται οἰκισμοί ἤ τμήματά τους ὡς παραδοσιακοί, μέ σκοπό τήν προστασία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος καί τήν διατήρηση καί ἀνάδειξη τοῦ ἰδιαίτερου πολεοδομικοῦ, αἰσθητικοῦ, ἱστορικοῦ, λαογραφικοῦ καί ἀρχιτεκτονικοῦ χαρακτῆρα τους, καί νά θεσπίζονται περιορισμοί δόμησης καί χρήσης κατά παρέκκλιση ἀπό τίς ἰσχύουσες διατάξεις (ἄρθρο 4 παρ. 1). Μέ ἀπόφαση τοῦ Ὑπουργοῦ ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ. μπορεῖ ἐπίσης νά χαρακτηρίζονται κτίρια ἤ τμήματά τους ὡς διατηρητέα γιά τούς προαναφερόμενους λόγους καί νά καθορίζονται εἰδικοί ὅροι προστασίας καί περιορισμοί δόμησης καί χρήσης κατά παρέκκλιση ἀπό τίς ἰσχύουσες διατάξεις (ἄρθρο 4 παρ. 2).

2. *Διεθνεῖς συμβάσεις γιά τήν προστασία τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιᾶς*. Τήν προστασία τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιᾶς ἔχουν, ἐπίσης, ὡς ἀντικείμενο διεθνεῖς συμβάσεις καί συστάσεις διεθνῶν ὀργανισμῶν, καθώς καί κανόνες

τοῦ κοινοτικοῦ δικαίου.

2α. *Διεθνεῖς συμβάσεις*. Οἱ διεθνεῖς συμβάσεις γιά τήν προστασία πολιτιστικῶν ἀγαθῶν, οἱ ὁποῖες ἔχουν κυρωθεῖ μέ νόμο, ἀποτελοῦν πλέον ἀναπόσπαστο μέρος τοῦ ἐσωτερικοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου καί μάλιστα ὑπερισχύουν κάθε ἄλλης ἀντίθετης διάταξης νόμου σύμφωνα μέ τό ἄρθρο 28 παρ. 1 Συντ. Οἱ σημαντικότερες ἀπό τίς διεθνεῖς αὐτές συμβάσεις εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

α) *Διεθνής Σύμβαση τῆς Χάγης* (14.5.1954) «διά τήν προστασίαν τῶν πολιτιστικῶν ἀγαθῶν εἰς περίπτωσιν ἐνόπλου συρράξεως», ἡ ὁποία ἔχει κυρωθεῖ μέ τό ν. 1114/1981. Γιά τούς σκοπούς τῆς Σύμβασης αὐτῆς ὡς «πολιτιστικά ἀγαθά» (biens culturels) θεωροῦνται ἀγαθά, κινητά ἤ ἀκίνητα, πού παρουσιάζουν μεγάλο ἐνδιαφέρον γιά τήν πολιτιστική κληρονομιά τῶν λαῶν (ἄρθρο 1α), καθώς ἐπίσης καί οἰκοδομήματα μέ κύριο καί πραγματικό σκοπό τή διαφύλαξη ἤ τήν ἔκθεση κινητῶν πολιτιστικῶν ἀγαθῶν τῆς προηγούμενης κατηγορίας (ἄρθρο 1β) καί κέντρα, πού περιέχουν σημαντικό ἀριθμό τῶν προαναφερόμενων πολιτιστικῶν ἀγαθῶν (ἄρθρο 1 γ).

β) *Διεθνής Σύμβαση τῶν Παρισίων* (17.11.1970) «ἀφορῶσα εἰς τά ληφθησόμενα μέτρα διά τήν ἀπαγόρευσιν καί παρεμπόδισιν τῆς παρανόμου εἰσαγωγῆς, ἐξαγωγῆς καί μεταβιβάσεως τῆς κυριότητος τῶν πολιτιστικῶν ἀγαθῶν», ἡ ὁποία ἔχει κυρωθεῖ μέ τό ν. 1103/1980.

γ) *Διεθνής Σύμβαση τῶν Παρισίων* (23.11.1972) «διά τήν προστασίαν τῆς Παγκοσμίου Πολιτιστικῆς καί Φυσικῆς κληρονομίας», ἡ ὁποία ἔχει κυρωθεῖ μέ τό ν. 1126/1981[7]. Γιά τούς σκοπούς τῆς Σύμβασης αὐτῆς ὡς «πολιτιστική κληρονομία» (patrimoine culture) θεωροῦνται μνημεῖα (monuments), σύνολα οἰκοδομημάτων (ensembles) καί τοποθεσίες (sites), πού ἔχουν παγκόσμια ἀξία μέ βάση τά εἰδικότερα κριτήρια πού θέτει ἡ Σύμβαση (ἄρθρο 1). Κάθε κράτος -μέλος τῆς Σύμβασης ὀφείλει νά προσδιορίσει καί νά ἀπεικονίσει τά διάφορα ἀγαθά τῆς (παγκόσμιας) πολιτιστικῆς καί φυσικῆς κληρονομιᾶς[8] (patrimoine mondial culturel et nature

---

7. ΚΝοΒ 29 σελ. 101.

8. Μεταξύ τῶν ἑλληνικῶν μνημείων καί ἀρχαιολογικῶν χώρων, πού

πού κεῖνται στό ἔδαφός του (ἄρθρο 3) καί προβλέπονται μέτρα ἐθνικῆς καί διεθνοῦς προστασίας τῶν ἀγαθῶν αὐτῶν ἄρθρα 4 ἐπ.).

δ) *Εὐρωπαϊκή Σύμβαση τοῦ Λονδίνου* (6.5.1969) «διά τήν προστασίαν τῆς ἀρχαιολογικῆς κληρονομίας», ἡ ὁποία ἔχει κυρωθεῖ μέ τό ν. 1127/1981. Ὡς «ἀρχαιολογική κληρονομία» (patrimoine archologique) ἤ ἀκριβέστερα ὡς «ἀντικείμενα ἀρχαιολογικῆς ἀξίας» (biens archologiques) θεωροῦνται ὅλα τά εὑρήματα καί ἀντικείμενα ἤ κάθε ἄλλο ἴχνος ἀνθρώπινης ὕπαρξης, τό ὁποῖο μαρτυρεῖ γιά ἐποχές καί πολιτισμούς, γιά τούς ὁποίους οἱ ἀνασκαφές ἤ οἱ ἀνακαλύψεις εἶναι ἡ κύρια πηγή ἤ μία ἀπό τίς κύριες πηγές τῆς ἐπιστημονικῆς πληροφόρησης (ἄρθρο 1).

ε) *Εὐρωπαϊκή Σύμβαση τῆς Γρανάδας* (3.10.1985) γιά τήν προστασία τῆς ἀρχιτεκτονικῆς κληρονομιᾶς τῆς Εὐρώπης, ἡ ὁποία ἔχει κυρωθεῖ μέ τό ν. 2039/1992[9]. Κατά τίς διατάξεις τῆς Σύμβασης, ἡ ἀρχιτεκτονική κληρονομιά (architectural heritage, patrimoine architectural) θεωρεῖται ὅτι περιλαμβάνει μνημεῖα (monuments), ἀρχιτεκτονικά σύνολα (groups of buildings, ensembles architecturaux) καί τόπους (sites), ὅπως τά ἀγαθά αὐτά περιγράφονται εἰδικότερα στή σύμβαση (ἄρθρο 1).

στ) Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἐπίσης ἡ *Σύσταση τῆς UNESCO* (15/6.11.1989) γιά τή διαφύλαξη τοῦ παραδοσιακοῦ καί τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Γιά τούς σκοπούς τῆς Σύστασης θεωρεῖται ὡς λαϊκός (ἤ παραδοσιακός) πολιτισμός τό σύνολο τῶν βασιζομένων στήν παράδοση δημιουργιῶν μίας πολιτιστικῆς κοινότητας. Τά κριτήρια καί οἱ ἀξίες τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ μεταδίδονται προφορικά, μέ τή μίμηση ἤ μέ ἄλλα μέσα, ἐνῶ ὡς μορφές του θεωροῦνται μεταξύ ἄλλων

ἔχουν ἐγγραφεῖ στόν κατάλογο παγκόσμιας πολιτιστικῆς κληρονομιᾶς τῆς UNESCO εἶναι : τά Ἅγια Μετέωρα, οἱ Δελφοί (ἀρχαιολογικός χῶρος), ἡ Ἐπίδαυρος (ἀρχαιολογικός χῶρος), τό Ἅγιον Ὄρος, τά Βυζαντινά μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ Ἀκρόπολη Ἀθηνῶν, ἡ Ὀλυμπία (ἀρχαιολογικός χῶρος), ἡ Ρόδος, ὁ Μυστρᾶς, ἡ Δῆλος, οἱ Μονές Δαφνίου, Ὁσίου Λουκᾶ καί Νέα Μονή Χίου, τό Ἡραῖον καί Πυθαγόρειον τῆς Σάμου (βλ. 3η σελίδα τοῦ ἀπό 1.1.1995 Πίνακα τῆς UNESCO (Die Unesco-Liste des Welterbes, Unesco-info 21/ 1.1.1995).

9. KNoB 40 σελ. 558.

ἡ γλώσσα, ἡ λογοτεχνία, ἡ μουσική, ὁ χορός, τά παιχνίδια,ἡ μυθολογία, οἱ τελετουργίες, τά ἔθιμα, τά χειροτεχνήματα, ἡ ἀρχιτεκτονική καί ἄλλες τέχνες (βλ. στοιχεῖο Α τῆς Σύστασης).

Τό περιεχόμενο τῆς παραπάνω συστάσεως καθίσταται ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρον ἀναφορικά μέ τήν προστασία ἐκείνων τῶν πολιτιστικῶν ἀγαθῶν, πού δέν ἔχουν ὑλική ὑπόσταση (ἐθίμων, τραγουδιῶν, λαϊκῶν ἀπαγγελιῶν, λαϊκῶν δρώμενων κλπ), γιά τά ὁποῖα εἶναι ἡ πρώτη φορά πού γίνεται μνεία σέ νομικό κείμενο. Τέτοια *«ἄϋλα» πολιτιστικά ἀγαθά* καλλιεργοῦνται καί δημιουργοῦνται πληθωρικά στόν ἐκκλησιαστικό χῶρο στά πλαίσια κυρίως τῆς κοινῆς λατρευτικῆς ζωῆς τῶν μοναστικῶν κοινοτήτων καί τῶν μοναστικῶν ἠθῶν καί ἐθίμων. Προστατευτέα ἑπομένως, σύμφωνα μέ τήν παραπάνω σύσταση τῆς UNESCO, εἶναι τά ἐνεργούμενα κατά τή διάρκεια τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Ὡρολογίου, ὅπως λ.χ. ὁ τρόπος πού τελεῖται σέ συγκεκριμένη μονή κατά τήν τάξη της ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἑσπερινοῦ ἤ μία ὁλονύκτια ἀγρυπνία, καθώς καί ἡ τάξη καί ὁ τρόπος ἑορτασμοῦ καί ἑστιάσεως σέ μία μοναστική πανηγυρική τράπεζα.

Στό ἑλληνικό δίκαιο γιά πρώτη φορά διατυπώνεται νομική περί αὐτῶν πρόβλεψη -καί ὀρθῶς γιατί ἀποτελοῦν ἰδιότυπο δημιούργημα πολιτισμοῦ (κυρίως τοῦ λαϊκοῦ)- στό συνταχθέν Προσχέδιο τοῦ νέου Ἀρχαιολογικοῦ Νόμου. Προβλέπεται -καί πολύ σωστά-δυνατότητα καταγραφῆς καί ἀποτυπώσεώς τους σέ ὑλικούς φορεῖς ἦχου καί εἰκόνας, ὥστε νά ἐξασφαλισθεῖ πλήν ἄλλων καί ἡ ἐπιστημονική μελέτη τους στό μέλλον.

2β. *Ἡ κοινοτική νομοθεσία.* Οἱ *ρυθμίσεις τῆς κοινοτικῆς νομοθεσίας* γιά τήν προστασία τῶν πολιτιστικῶν ἀγαθῶν ἀφοροῦν κυρίως τίς εἰσαγωγές, ἐξαγωγές καί διαμετακομίσεις τῶν ἀγαθῶν αὐτῶν. Οἱ σημαντικότερες ἀπό τίς σχετικές ρυθμίσεις εἶναι οἱ ἀκόλουθες.

α) Ἄρθρο 36 τῆς ΣυνθΕΟΚ σχετικά μέ τό ἐπιτρεπτό (ὑπό ὅρους) ἀπαγορεύσεων ἤ περιορισμῶν τῶν εἰσαγωγῶν, ἐξαγωγῶν ἤ διαμετακομίσεων μεταξύ ἄλλων καί γιά λόγους προστασίας τῶν ἐθνικῶν θησαυρῶν, πού ἔχουν καλλιτεχνική, ἱστορική ἤ ἀρχαιολογική ἀξία (βλ. καί ἄρθρο 128 γιά τόν πολιτισμό, πρβλ. καί ἄρθρο 130Ρ-Τ γιά τό περιβάλλον).

β) Κανονισμός (ΕΟΚ) 3911/92 τοῦ Συμβουλίου τῆς 9.12.1992σελ. 1 ἐπ.). Μέ τίς διατάξεις τοῦ Κανονισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἔχει ἄμεση ἰσχύ στό ἐσωτερικό τῆς ἑλληνικῆς ἔννομης τάξης, προσδιορίζονται εἰδικότερα τά προστατευόμενα «πολιτιστικά ἀγαθά» (ἄρθρο 1) καί προβλέπεται κυρίως ἔλεγχος τῆς ἐξαγωγῆς τους πρός τρίτες χῶρες (ἄρθρα 2 ἐπ.).

γ) Ὁδηγία 93/7/ΕΟΚ τοῦ Συμβουλίου τῆς 15.3.1993 σχετικά μέ τήν ἐπιστροφή πολιτιστικῶν ἀγαθῶν, πού ἔχουν παράνομα ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τό ἔδαφος κράτους μέλους (ΕΕ L 74/27.3.93 σελ. 74 ἐπ). Ἡ ὁδηγία προβλέπει κυρίως τή συνεργασία μεταξύ τῶν κρατῶν μελῶν καί τή διαδικασία γιά τήν ἐπιστροφή τῶν πολιτιστικῶν ἀγαθῶν πού ἔχουν ἀπομακρυνθεῖ παράνομα ἀπό τό ἔδαφος κράτους μέλους· δέν ἔχει ὅμως ἀκόμη ἐκδοθεῖ ἡ σχετική ἑλληνική πράξη προσαρμογῆς.

Β.- *Τό προσχέδιο τοῦ νέου νόμου γιά τήν προστασία τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιᾶς (Νέου Ἀρχαιολογικοῦ Νόμου).*

1. *Ὁ ὑπό κυοφορία νέος ἀρχαιολογικός νόμος.* Ὅπως ἀναφέρθηκε παραπάνω, ἡ ἑλληνική ἔννομη τάξη δέν διαθέτει ἑνιαία νομοθετική ρύθμιση γιά τήν προστασία τῆς πολιτιστικῆς μας κληρονομιᾶς, ἀλλά περιλαμβάνει ἐπί μέρους νομοθετικές ρυθμίσεις γιά τήν προστασία εἰδικότερων κατηγοριῶν πολιτιστικῶν ἀγαθῶν. Οἱ διαφορετικές αὐτές ρυθμίσεις, ὅπως σημειώθηκε, δέν εἶναι ὅμως πάντοτε ἐπιτυχῶς ἐναρμονισμένες μεταξύ τους, οὔτε ἀπαλλαγμένες ἀπό κενά ἤ ἀσάφειες καί ἀντιφάσεις. Ἤδη ἀπό τό 1977 ἔχουν ὑπάρξει ἀξιόλογες προσπάθειες γιά τήν ἑνιαία ρύθμιση τῆς προστασίας τῶν πολιτιστικῶν ἀγαθῶν μέ τήν κατάρτιση σχετικῶν σχεδίων νόμων, ἀλλά οἱ προσπάθειες αὐτές δέν ἔχουν τελεσφορήσει ἕως σήμερα. Πρόσφατα ἔχει ἀναληφθεῖ νέα πρωτοβουλία, ἡ ὁποία βρίσκεται ἀκόμη σέ ἐξέλιξη, γιά τήν κατάρτιση σχεδίου νόμου μέ ἀντικείμενο τήν προστασία τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιᾶς.

Ἐπειδή ὁ ὑπό κατάρτιση νέος Ἀρχαιολογικός Νόμος, ἀφορᾶ, ὅπως εἶναι φυσικό, ἄμεσα καί καίρια τίς Ἱερές Μονές καί τά λοιπά ἐκκλησιαστικά νομικά πρόσωπα, κρίνουμε σκόπιμο νά καταθέσουμε τόν προβληματισμό μας γιά τίς δια-

τάξεις του, πολλές ἀπό τίς ὁποῖες ὄντως ἀλλάζουν τό σκηνικό στή νομοθεσία μας περί ἀρχαιοτήτων. Ἡ τοποθέτησή μας ὅμως καί οἱ προτάσεις μας θά περιορισθοῦν σέ ἐκεῖνες τίς διατάξεις τοῦ Προσχεδίου, πού ἀφοροῦν κατά πρῶτο λόγο στά μνημεῖα τῶν Ἱερῶν Μονῶν καί κατά δεύτερο λόγο στή σύνολη Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία.

2. *Ἡ στάση τῆς Ἐκκλησίας.* Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἤδη ἀπό τήν πρώτη στιγμή παρακολούθησε καί ἔδειξε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τόν ὑπό κατάρτιση Νέο Ἀρχαιολογικό Νόμο, ὑποβάλλοντας μάλιστα τό ὑπ᾿ ἀριθ. πρωτ. 1767/11.6.1998 ὑπόμνημα καί προτάσεις. Καί ἔχει πρώτιστο λόγο ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἀλλά καί οἱ Ἱερές Μονές, γιά νά εἰσακουσθοῦν οἱ προτάσεις καί ὑποδείξεις τους, διότι ἡ ὀρθόδοξη χριστιανική πίστη τοῦ λαοῦ, ὅπως ἐκφράσθηκε καί βιώθηκε μέσα ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ὑπῆρξε τίς δύο τελευταῖες χιλιετίες, ἄν ὄχι ὁ μοναδικός, ὁ βασικότερος παράγων πολιτισμοῦ στήν Ἑλλάδα, ἀφοῦ ἡ πρός τόν Θεό ἀγάπη τοῦ πιστοῦ λαοῦ ἐκφράσθηκε καί μέ τήν ὕλη, ἡ ὁποία σφραγισμένη μέ τή Θεία Χάρη μετουσιώθηκε σέ ἐξαίρετα ἔργα τέχνης. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι τά (εὑρισκόμενα στήν κατοχή τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος) κινητά καί ἀκίνητα χριστιανικά μνημεῖα ἀποτελοῦν τό σημαντικότερο ποσοστό τῶν σωζομένων πολιτιστικῶν στοιχείων. Ἔτσι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καί οἱ ἀρχαῖες Ἱερές Μονές τῆς Χώρας μας, δικαιοῦνται ὄντως νά ἐκφέρουν λόγο ἐπί τοῦ ζητήματος καί δικαίως ἀξιώνουν ἀπό τήν Πολιτεία τήν ἀποδοχή τῶν προτάσεων καί αἰτημάτων τους.

3. *Παρατηρήσεις καί προτάσεις ἐπί τῶν ρυθμίσεων τοῦ Προσχεδίου.* Οἱ παρατηρήσεις καί οἱ προτάσεις, πού παρατίθενται εὐθύς ἀμέσως, ἀναφέρονται στό ἀπό 15 Ἀπριλίου 1998 προσχέδιο νόμου «γιά τήν προστασία τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιᾶς», πού ἀπέστειλε ὁ τότε ὑπουργός Πολιτισμοῦ Εὐάγγελος Βενιζέλος στά πολιτικά κόμματα, στά πανεπιστημιακά ἱδρύματα, τίς ἑλληνικές καί ξένες ἀρχαιολογικές σχολές, στούς ἀρχαιολόγους, καί στά ἐκκλησιαστικά νομικά πρόσωπα γιά νά ἐνημερωθοῦν, νά λάβουν γνώση καί νά συμμετάσχουν στή σχετική ἡμερίδα πού ὀργάνωσε τό ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ, ὅπου θά μποροῦσαν νά ἐκφράσουν τίς ἀπόψεις τους. Ἡ ἡμερίδα αὐτή ἄρχισε στίς

2 Ἰουνίου 1998 καί ἐπειδή ὁ χρόνος δέν ἐπάρκεσε συνεχίσθηκε καί στίς 10 Ἰουνίου 1998. Τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐκπροσώπησε ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος κ. Δαμασκηνός Καρπαθάκης. Γιά τίς ἀνακοινώσεις, πού ἔγιναν, τηρήθηκαν πρακτικά, τά ὁποῖα ἐξέδωσε πρόχειρα τό ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ. Γιά τίς παρατηρήσεις, πού ἀκολουθοῦν, λήφθηκαν βασικά ὑπόψη τό κείμενο τοῦ προσχεδίου νόμου καί οἱ ἀνακοινώσεις τῶν ἐπιστημόνων καί τῶν φορέων πού ἔγιναν στήν παραπάνω ἡμερίδα.

α) *Πνευματικός καί ἱστορικός ἀποχρωματισμός τῶν πολιτιστικῶν μνημείων.* Κατ᾽ ἀρχήν παρατηρεῖται ὅτι οἱ μόνες διακρίσεις τῶν πολιτιστικῶν μνημείων, πού καθιερώνονται στό Προσχέδιο, εἶναι σέ κινητά καί ἀκίνητα ἀρχαῖα καί νεότερα, προγενέστερα ἤ μεταγενέστερα τοῦ 1453, ὡς ἐάν ἡ χρονολογία αὐτή ἦταν τυχαία, στερούμενη ἱστορικῆς σημασίας. Ἔτσι ὅμως, παραβλέπεται ἐντελῶς ὁ θρησκευτικός χαρακτήρας τῶν χριστιανικῶν μνημείων σέ ἀντιδιαστολή μέ τά «κοσμικά» πολιτιστικά ἀγαθά καί, τό κυριότερο, ἀπαλείφεται τελείως τό Βυζάντιο ὡς κριτήριο διακρίσεως τῶν βυζαντινῶν καί μεταβυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων. Σημειώνεται ὅτι ἡ διάκριση τῶν πολιτιστικῶν ἀγαθῶν σέ θρησκευτικά καί κοσμικά συνιστᾶ ἐπιστημονική διάκριση πού ἤδη ἔχει κατοχυρωθεῖ νομικά τόσο στό ἄρθρο 1 περ. α τοῦ ν. 1114/1981 πού κύρωσε τήν ἀπό 11.5.1951 Διεθνή Σύμβαση τῆς Χάγης «περί προστασίας τῶν πολιτιστικῶν ἀγαθῶν σέ περίπτωση συρράξεως», ὅσο καί στό ἄρθρο 1 περ. α τοῦ ν. 1103/1980 πού κύρωσε τήν ἀπό 17.11.1970 Διεθνή Σύμβαση τῶν Παρισίων «περί μέτρων γιά τήν ἐξαγωγήν πολιτιστικῶν ἀγαθῶν».

Συνέπεια λοιπόν τοῦ ἐπιχειρούμενου θρησκευτικοῦ ἀποχρωματισμοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν μνημείων εἶναι ἡ μέχρι ἰσοπεδώσεως ἐξομοίωση αὐτῶν σέ κάθε ἐπίπεδο (κυριότητας, ὑποχρεώσεων τῶν κατόχων, ἐπεμβάσεων τῆς Πολιτείας κλπ) πρός τά «κοσμικά» πολιτιστικά ἀγαθά. Ὅμως αὐτό εἶναι ἀντίθετο μέ τίς ἀρχές τῆς Ἐπιστήμης τῆς Ἀρχαιολογίας καί γι᾽ αὐτό ἄλλωστε ἡ παραπάνω διάκριση ἀποτυπώθηκε σέ νομοθετικά κείμενα διεθνοῦς ἰσχύος.

Ἡ καθολική ἐπίσης ἀπάλειψη τοῦ κριτηρίου «Βυζάντιο», ἀνεξάρτητα ἀπό τίς ὅποιες ἱστορικές ἀντιρρήσεις θά μποροῦσε

νά ἔχει κανείς γιά τόν ὅρο αὐτό, συντελεῖ στήν ὑποβάθμιση τῆς λαμπρῆς (καί ἀπόψεως παραγωγῆς πολιτιστικῶν ἀγαθῶν) αὐτῆς περιόδου, καθώς καί στή ἀπάμβλυνση τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως τοῦ ἔθνους, ἀφοῦ ἡ ἴδια ἡ Πολιτεία τό ἐξοβελίζει σέ ἕνα βασικό νομοθέτημά της, σέ καιρούς μάλιστα χαλεπούς γιά τή διατήρηση τῆς ἐθνικῆς καί πολιτιστικῆς ταυτότητάς μας μέσα στό χωνευτήρι -ἐθνῶν καί λαῶν - τῆς Εὐρώπης.

Πρόταση : Νά καθιερωθεῖ στό νόμο ἡ διάκριση α) σέ πολιτιστικά ἀγαθα θρησκευτικοῦ καί μή περιεχομένου καί β) ἀρχαῖα βυζαντινῆς καί μεταβυζαντινῆς περιόδου.

β) *Νομοθετικό καθεστώς κυριότητος ἀρχαίων μνημείων.* Μέχρι σήμερα τόσο ὁ νόμος Μάουερ τοῦ 1834 σέ συνδ. μέ τίς τροποποιήσεις τοῦ 1899, ὅσο καί τό τελικά ἰσχύον κωδικοποιημενο κειμενο τοῦ ν. 5351/1932 καθιέρωναν τήν ἀπόλυτη ἰδιοκτησία τοῦ Κράτους σέ κάθε ἀρχαῖο (κινητό καί ἀκίνητο) ἐπιτρέποντας σέ ἰδιῶτες μόνον τήν «κατοχη» , ἔννοια βέβαια διαφορετική τῆς κατοχῆς τοῦ ΑΚ[10].

Τό Προσχέδιο εἶναι ἀληθεια ὅτι, ἀκολουθώντας -ὀρθῶς-νομικά πρότυπα καί καθεστῶτα ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν καί μή Χωρῶν, διαφοροποιεῖται καί προβλέπει τή δυνατότητα κυριότητας καί τρίτων (πλήν τοῦ Κράτους) προσώπων τόσο ἐπί ἀκινήτων, ὅσο καί ἐπί κινητῶν μνημείων, πράγμα πού θά μποροῦσε νά ἐκληφθεῖ ὡς προοδος. Ὅμως οἱ περί κυριότητας ρυθμίσεις τοῦ Προσχεδιου δέν βασίζονται στή διάκριση τῶν μνημείων σε θρησκευτικά καί κοσμικά, ἐξομοιώνοντας ἀδικαιολογήτως τη νομική τύχη τῶν μνημειων καί τῶν δύο κατηγοριῶν. Τέλος, οἱ καθιερούμενες ρυθμίσεις ἀφ' ἑνός μεν εἶναι ἀσαφεῖς, ἀφ' ἑτέρου δε παρέχουν στήν Πολιτεία δυνατότητα μεταβολῆς καί ὑπονομεύσεως τοῦ ἰδιο-

---

10. Ἡ κατοχή τῶν ἰδιωτῶν ἐπι τῶν κινητῶν ἰδίως ἀρχαιοτητων ἐκλαμβανεται, ὄχι με την ἔννοια τοῦ ἄρθρου 974 ΑΚ (τῆς ἀσκησεως δηλαδη φυσικῆς ἐξουσίας με διανοια κυριου), ἀλλα ἔχει ἰδιοτυπη ἔννοια. Συγκεκριμενα περιλαμβανει την ὑποχρεωση φυλαξεως, ἡ ὁποία παρακολουθειται ἀπο το Κρατος, καθως και το δικαιωμα μεταβιβασεως τῆς κατοχης αυτης (με τους νομιμους ὅρους και περιορισμους) με πραξη εν ζωῆ ἡ αἰτια θανατου (ΑΠ ὁλομ. 903/1982 ἙλλΔνη 24 (1983) σελ. 46. ΑΠ 501/1981 ΕΕΝ 49 σελ. 233. Παππᾶς Σπ., Σταθοπουλου-ΓεωργιαδηΑΚ.ἄρθρο 968, ἀριθ. 29. Δωρή Ευαγ., *Το Δικαιο Ἀρχαιοτήτων*, ὅ.π., σελ. 40-43, 62, 69, 71, 72).

κτησιακοῦ καθεστῶτος στό μέλλον.

Πιό συγκεκριμένα: Τά ἀρχαῖα ἀκίνητα ἕως καί τό 1453 προβλέπεται ὅτι θά ἀνήκουν στό Κράτος κατα κυριότητα καί νομή καί θα εἶναι πράγματα ἐκτός συναλλαγῆς και ἀνεπίδεκτα χρησικτησίας (ἄρθρο 7 παρ. 1). Ἔτσι λ.χ. τα καθολικά τῶν Ἱ.Μ. Ὁσίου Λουκᾶ, Μεγάλου Μετεωρου και ἄλλων Ναῶν πού εἶναι πρό τοῦ 1453 θα ἀνηκουν σαφῶς στήν κυριότητα τοῦ Κράτους. Ὁμοιως τό Κρατος θα διατηρεῖ καί τή νομή αὐτῶν. Αὐτό ὅμως το τελευταῖο (ἡ διατηρηση δηλαδή ἀπό τό Κράτος καί τῆς νομῆς τοῦ μνημείου) δηλωνει ἐναργέστατα τίς -ἀπαράδεκτες γιά τά θρησκευτικα μνημεῖα-προθέσεις τῶν συντακτῶν τοῦ Προσχεδιου για «κρατικοποίηση» τῶν πρό τοῦ 1453 θρησκευτικῶν μνημειων.

Μέχρι σήμερα δέν ὑπῆρχε σέ κανένα νομοθετικο κείμενο ρητή πρόβλεψη γιά τη νομή τῶν ἀρχαιων[11]. Ὑπῆρχε σιωπή τοῦ νόμου. Στήν πράξη ἡ νομη ἀσκοῦνταν ἀπο τον κάτοχο τοῦ μνημείου. Αὐτός καθόριζε τούς ὅρους ἐπισκεψιμότητας, τό εἰσιτήριο εἰσόδου γιά τό κοινο κλπ. Παρα ταῦτα μέ τό Προσχέδιο ἐπιχειρεῖται ἡ νομοθετική κατοχυρωση τῆς νομῆς (πλασματικῆς καί πραγματικῆς) ὑπερ τοῦ Κράτους, ἄν καί ἡ ἔννοιά της χαρακτηρισθηκε ἀπο τον ἴδιο τόν Ὑπουργό Πολιτισμοῦ κ. Εὐαγ. Βενιζέλο ὡς «ἐπικίνδυνη» καί «προβληματική»[12].

Ἔτσι πλέον τό Κράτος θά ἔχει καί τή «νομή» (ἡ ἔννοια καί τό περιεχόμενο τῆς ὁποίας δέν ἐξειδικεύεται στο προσχέδιο) τῶν μέχρι τό 1453 ἀκινήτων ἀρχαιων. Ἄν ὅμως ἡ νομή ἐκληφθεῖ μέ τήν ἔννοιά της στόν ΑΚ (πού σημαινει ἄμεση παρουσία καί σύνδεσμο τοῦ νομέα μέ τό πραγμα), τότε τό Κράτος θά ἔχει δικαίωμα μόνιμης παρουσίας και ἐγκαταστάσεως σέ τέτοια μνημεῖα. Θά ἔχει ἐπίσης καί το δικαίωμα ἀπολαύσεως τῶν φυσικῶν καί πολιτικῶν καρπῶν τοῦ ἀρχαίου (λ.χ. τῶν ἐσόδων ἀπό τό εἰσιτηριο εἰσοδου στο μνημεῖο, τοποθετώντας ὑπαλλήλους του). Τό συμπερασμα μας

11. Γίνεται ὅμως δεκτό ὅτι σέ κάθε περίπτωση ἡ νομη (ὅπως και ἡ κυριότητα) τῶν ἀρχαιοτήτων ἀνήκει στό Δημοσιο (βλ. τις ἀμεσως προηγούμενες παραπομπες και ἐπί πλεον ΜονΠρωτΘεσ 1796/1993. Ἀρμ 48 (1994) σελ. 162).

12. Βλ. δηλώσεις αὐτοῦ στήν Ἡμερίδα τῆς 2.6.1998. πρακτικα σελ. 38.

αὐτό ἐνισχύεται ἕως βαθμοῦ βεβαιότητος καί ἀπό τή διάταξη τοῦ ἄρθρου 60 περ. ε (γιά τό ὁποῖο ἀναφερόμαστε σέ ἰδιαίτερο κεφάλαιο). Βάσει τῆς διατάξεως αὐτῆς ἡ Πολιτεία εἶναι ἐκείνη πού θά καθορίζει μέ ἀπόφαση τῶν ἁρμοδίων ὑπουργῶν τό ὕψος τοῦ εἰσιτηρίου πού θά καταβάλει τό κοινό γιά τήν ἐπίσκεψη μνημείων ἤ χώρων πού ἀνήκουν στό Κράτος (μεταξύ τῶν ὁποίων βέβαια περιλαμβάνονται καί τά πρό τοῦ 1453 ἀκίνητα θρησκευτικά μνημεῖα). Ὁμοίως ἡ Πολιτεία θά καθορίζει τούς ὅρους καί τίς προϋποθέσεις ἐπισκεψιμότητας τοῦ κοινοῦ σ' αὐτά. Οἱ ἐν λόγῳ ρυθμίσεις προβλέπεται νά ἰσχύσουν ἀδιάκριτα γιά ὅλα τά μνημεῖα εἴτε βρίσκονται στήν κατοχή τοῦ Κράτους εἴτε στήν κατοχή ἐκκλησιαστικῶν νομικῶν προσώπων. (Ἱ. Μονῶν, Ναῶν κλπ). Ἐπίσης τό Κράτος μέ βάση τά ἐκ τῆς νομῆς δικαιώματά του θά μπορεῖ νά διατάζει τήν παύση τῆς λειτουργικῆς χρήσης ἑνός πρό τοῦ 1453 Ναοῦ μέ πρόσχημα τήν ἀνάγκη προστασίας τοῦ μνημείου, δυνατότητα ἄλλωστε πού ρητά καθιερώνεται στίς διατάξεις τῶν ἄρθρων 3 παρ. 1 περ. β καί 17 τοῦ Προσχεδίου. Αὐτές βέβαια οἱ ἐξουσίες πού ἐπιφύλαξε τό Κράτος γιά τόν ἑαυτό του δέν ἀποτελοῦν τίποτε ἄλλο παρά ἔκφανση τοῦ περιεχομένου τῆς νομῆς πού μέλλει νά ἀσκήσει (τό Κράτος) ἐπί τῶν ἐν λόγῳ μνημείων. Ὅμως μιά τέτοια ἐξέλιξη δέν μπορεῖ παρά νά βρεῖ ἀντίθετη τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καί τά ὑπόλοιπα ἐκκλησιαστικά νομικά πρόσωπα.

Τέλος, στό Προσχέδιο παραλείπεται ἐντελῶς ἡ ρύθμιση τῆς νομικῆς θέσεως καί τῶν δικαιωμάτων τοῦ φυσικοῦ ἀνά τούς αἰῶνες κατόχου ἑνός τέτοιου -πρό τοῦ 1453-θρησκευτικοῦ μνημείου. Φυσικά θά εἶναι de facto κάτοχος (βλ. ἄρθρο 11) τοῦ μνημείου, χωρίς ὡστόσο νά ὁριοθετεῖται καί πάλι στό νόμο ἡ ἔννοια τῆς κατοχῆς καί τά δικαιώματα πού παρέχει. Ἄν ὅμως ἰσχύσει καί γιά τά ἀκίνητα ἀναλογικά ὅ,τι θά ἰσχύσει καί γιά τά κινητά (βλ. ἄρθρο 19 παρ. 5), ἡ κατοχή θά παρέχει μόνο (περιορισμένη) φυσική ἐξουσίαση τοῦ ἀρχαίου, φύλαξη καί συντήρηση ὑπό τήν ἄμεση καί πάλι ἐποπτεία τοῦ Κράτους. Ὄχι ὅμως καί ἐξουσία ἀπολαύσεως τῶν καρπῶν του ἤ ἐξουσία ἀποτροπῆς ἐκδηλώσεων τῶν Ὑπηρεσιῶν τοῦ (ἰδιοκτήτη καί νομέα) Κράτους μέσα στό ἀρχαῖο.

Παρατηροῦμε λοιπόν ὅτι ὑπάρχει διαφοροποίηση στό ζήτημα τῆς κυριότητας δέν ἔχει συνέπειες, ἀφοῦ δέν ὑπάρχει κανένας ἰδιώτης ἤ ν.π. πού νά κατέχει ἀρχαῖο πρό τοῦ 1453 ἀκίνητο. Μόνον θρησκευτικά μνημεῖα (Ναοί, Μονές κλπ) πρό τοῦ 1453 ὑπάρχουν ἐκτός κρατικῆς κατοχῆς καί αὐτά βρίσκονται στήν κατοχή τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ἔτσι ἀπό τίς παραπάνω ρυθμίσεις ἡ μόνη πού θίγεται εἶναι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καί δέν θά ἐπιθυμούσαμε νά σκεφθοῦμε ὅτι κατέτειναν στή φαλκίδευση τῶν δικαιωμάτων της.

Γιά τά μετά τό 1453 ἀρχαῖα ἀκίνητα στό Προσχέδιο ὑπάρχει ἡ ἀσαφής διάταξη τοῦ ἄρθρου 7 παρ. 2. Ἐπιτρέπει κυριότητα καί σέ ἄλλα πλήν τοῦ Κράτους φυσικά ἤ νομικά πρόσωπα, ἡ ὁποία (κυριότητα) θά ἀσκεῖται ὑπό τούς περιορισμούς πού καθιερώνει ὁ νόμος. Δέν διευκρινίζεται, ὅμως, ἄν ἡ κυριότητα θά ἀσκεῖται ἐν πληρότητι, ἀφοῦ παραλείπεται ἡ ἀναφορά τῆς νομῆς καί κατοχῆς τοῦ «κυρίου». Πρόκειται ἄραγε γιά μία «περιορισμένη» καί «ψιλή», ἀπογυμνωμένη δηλαδή ἀπό οὐσιαστικές ἐξουσίες, κυριότητα, ἐνόψει μάλιστα καί τῶν ἀναφορῶν στόν πρόλογο τοῦ Προσχεδίου[13] περί κυριότητας ἐπί τῶν μεταβυζαντινῶν ὑπό αὐστηρούς ὅρους καί περιορισμούς καί πάντοτε ὑπό τόν διαρκή καί αὐστηρό ἔλεγχο τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ ὑπουργείου Πολιτισμοῦ;

Γιά τήν ἐπί τῶν ἀρχαίων κινητῶν κυριότητα προβλέπει τό ἄρθρο 19. Ὑπάρχει βέβαια ἡ εὐνοϊκή πρόβλεψη γιά τά κινητά ἀρχαῖα ἐκκλησιαστικά μνημεῖα ἕως τό 1453 ὅτι τά δικαιώματα τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν ἐκκλησιαστικῶν νομικῶν προσώπων διατηροῦνται (19 παρ. 3). Καί ἐδῶ ὅμως

---

13. Στήν 6η σελίδα τοῦ προλόγου πού συνοδεύει τό Προσχέδιο ἀναφέρονται τά ἑξῆς : «Τό δεύτερο μεγάλο ζήτημα εἶναι ἡ σχέση μεταξύ ἰδιοκτησίας, κατοχῆς καί περιορισμῶν. Καί ἐδῶ οἱ κανόνες εἶναι διαφορετικοί γιά τά ἀκίνητα καί διαφορετικοί γιά τά κινητά μνημεῖα: α) Ὡς πρός τά ἀκίνητα ἀρχαῖα, δηλαδή ὅσα χρονολογοῦνται ἕως καί τό 1453, ἡ κυριότης ἀνήκει στό Κράτος, τά ἀντικείμενα εἶναι ἐκτός συναλλαγῆς καί ἀνεπίδεκτα χρησικτησίας. β) Στά μεταβυζαντινά καί νεότερα μνημεῖα εἶναι δυνατό νά ἔχουμε κυριότητα (σημ. συγγρ. ἐννοεῖται τρίτων) ὑπό αὐστηρούς ὅρους καί περιορισμούς καί πάντοτε ὑπό τόν διαρκή καί αὐστηρό ἔλεγχο τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, γ)...»

παρατηρεῖται ἡ ἴδια ὅπως παραπάνω ἀσάφεια γιά τό δικαίωμα νομῆς καί κατοχῆς. Γιά τά μετά τό 1453 κινητά μνημεῖα ἐπιτρέπεται (παρ. 4) κυριότητα ἰδιωτῶν (ἄρα καί ἐκκλησιαστικῶν ν.π.) μέ ὅρους καί προϋποθέσεις. Παραλεί-πεται, βέβαια, καί πάλι ρύθμιση γιά τή νομή καί κατοχή αὐτῶν.

Ὅμως, ἡ προβλεπόμενη στό ἄρθρο 6 παρ. 2 τοῦ Προ-σχεδίου ρύθμιση παρέχει στό μέλλον δυνατότητα στήν Πο-λιτεία νά ἀλλοιώσει στήν πράξη τό ἰδιοκτησιακό καθε-στώς ἑνός κινητοῦ μνημείου πού μέ βάση τίς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 19 θά ἀνήκει σέ κάποιο ἐκκλησιαστικό νομικό πρό-σωπο. Εἰδικότερα, θά μπορεῖ νά χαρακτηρισθεῖ μέ διοικη-τική πράξη ὡς ἀκίνητο κάποιο κινητό πρᾶγμα πού συνδέ-εται μέ ὁρισμένη χρήση τοῦ ἀκινήτου. Ἔτσι ἡ νομική τύχη τοῦ κινητοῦ αὐτοῦ θά καθορίζεται πλέον ἀπό τό ἀκίνητο πού ὑπηρετεῖ μέ ἀποτέλεσμα νά ἀλλάζει καί τό καθεστώς κυριότητας. Ἔτσι λ.χ. ἕνας βενετσιάνικος πολυέλεος τοῦ 1580, πού βρίσκεται στό καθολικό τῆς Ἱ.Μ. τοῦ Μεγάλου Μετεώρου, ἐνῶ -ὡς κινητό μετά τό 1453- θά ἀνῆκε στήν κυριότητα τῆς Μονῆς, μέ βάση τήν παραπάνω ἐξαιρετικά ἀσαφή ρύθμιση μπορεῖ νά χαρακτηρισθεῖ ἀκίνητο καί νά περιέλθει πλέον στήν κυριότητα καί νομή τοῦ Κράτους, ἀφοῦ τό Καθολικό εἶναι πρίν ἀπό τό 1453.

Πρόταση: Ἐπειδή τά στοιχεῖα τοῦ πολιτιστικοῦ περι-βάλλοντος (μνημεῖα) πού ἔχουν θρησκευτικό χριστιανικό χαρακτῆρα συνιστοῦν σαφῶς εἰδική μορφή πολιτιστικοῦ περιβάλλοντος, δεδομένου ὅτι οἱ ὅποιες ρυθμίσεις περί αὐτῶν πού ἀφοροῦν τήν πολιτιστική τους πλευρά ἐπιβάλλεται νά ἐναρμονίζονται μέ τή συνταγματική ἐπιταγή περί θρησκευ-τικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἄρθρου 13 τοῦ Συντ., ἐπιβάλλεται νά γίνει αὐτοτελής ρύθμιση στόν Ἀρχαιολογικό νόμο γιά τήν ἐπί τῶν θρησκευτικῶν μνημείων κυριότητα, διάφορη ἀπό τά λοιπά συνήθη (κοσμικά) πολιτιστικά ἀγαθά. Ἀνεξάρτητα λοιπόν ἀπό τό νομοθετικό καθεστώς κυριότητας, πού θά προκριθεῖ ἀπό τήν Πολιτεία γιά τά μή θρησκευτικά μνη-μεῖα, γιά τά θρησκευτικά πρέπει νά περιληφθεῖ στό νόμο μία καί μόνη διάταξη πού νά ὁρίζει:

«Κυριότητα ἐπί στοιχείων (μνημείων) τοῦ πολιτιστικοῦ περιβάλ-λοντος πού ἔχουν χριστιανικό θρησκευτικό χαρακτῆρα.

Τό φυσικό ἤ νομικό πρόσωπο πού εἶναι κύριος κινητοῦ ἤ ἀκινήτου μνημείου χριστιανικοῦ θρησκευτικοῦ χαρακτῆρα εἴτε προγενέστερου εἴτε μεταγενέστερου τοῦ 1453 ἀσκεῖ τά ἐκ τῆς κυριότητας, νομῆς καί κατοχῆς δικαιώματά του σέ αὐτά ὑπό τούς ὅρους καί τίς προϋποθέσεις τοῦ παρόντος νόμου».

Μέ μία διάταξη τέτοιου περιεχομένου ἐξασφαλίζεται ἡ (ὑπό καθεστώς βεβαίως ἐπιτρεπτῶν συνταγματικά περιορισμῶν) κυριότητα ἐπί τῶν χριστιανικῶν θρησκευτικῶν μνημείων ἐκείνων τῶν ἐκκλησιαστικῶν προσώπων πού ἄλλωστε εἶναι οἱ δημιουργοί φύλακες, συντηρητές καί φυσικοί ἀνά τούς αἰῶνες κάτοχοί τους. Ἀποφεύγεται ἐπίσης ἡ ἔκδηλα διαφαινόμενη στό Προσχέδιο διάθεση τῶν συντακτῶν του γιά «κρατικοποίηση» μεγάλου μέρους τῶν θρησκευτικῶν μνημείων, πράγμα πού, ἄν ὑλοποιηθεῖ, πιθανολογεῖται ὅτι θά σημάνει οὐσιώδη ρήξη στίς σχέσεις Ἐκκλησίας καί Πολιτείας. Στήν παραπάνω προστασία θά περιλαμβάνονται ὅλα τά νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου (Ἐκκλησία, Μητροπόλεις, Ναοί, Μονές), ἰδιωτικοῦ δικαίου (ἡσυχαστήρια, προσκυνήματα) κάθε χριστιανικοῦ δόγματος. Θά περιλαμβάνονται ἐπίσης καί τά φυσικά πρόσωπα πού εἶναι νόμιμοι κύριοι τέτοιων μνημείων (λ.χ. ἕνας κληρικός ἤ λαϊκός πού κληρονόμησε ἀπό τούς προγόνους του ἀρχαία εἰκόνα, ἤ ἅγια λείψανα) πού διαφορετικά δέν θά εἶχαν μία τέτοια προστασία.

γ) *Ἀρχαῖα (κινητά), πού θά ἀνακαλυφθοῦν σέ ἀρχαιολογικό χῶρο ἤ μνημεῖο.* Σύμφωνα μέ τήν διάταξη τοῦ ἄρθρου 19 παρ. 9, περιέρχονται αὐτοδικαίως στήν κατοχή τοῦ Δημοσίου. Ἔτσι ἄν στόν περίβολο μίας Μονῆς ἤ στό οἰκόπεδο ἑνός ἐνοριακοῦ Ναοῦ βρεθοῦν μετά ἀπό ἐκσκαφές ἀρχαῖες εἰκόνες, ἅγια λείψανα, δισκοπότηρα βιβλία κλπ, θά περιέλθουν στήν κατοχή τοῦ Δημοσίου, μολονότι κατά τόν Ἀστικό Κώδικα (ἄρθρα 999, 1000, 1001) θά ἀνῆκαν στόν κύριο τοῦ ἀκινήτου. Μέ τόν τρόπο αὐτό φαλκιδεύονται οἱ προαναφερόμενες διατάξεις περί τῆς κυριότητας ἐπί τῶν κινητῶν ἀρχαίων. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐκφράζει ἀντιρρήσεις γιά τήν παραπάνω ρύθμιση, ἀφοῦ στό ὑπέδαφος τῶν θρησκευτικῶν μνημείων τῆς ἁρμοδιότητάς της (κυρίως Μονῶν καί Ναῶν) ὑπάρχουν πολλά κινητά, κρυμμένα γιά διάφορους λόγους

κατά τήν ἱστορική πορεία τοῦ μνημείου, τά ὁποῖα ὅμως σαφῶς συνδέονται μέ τόν ἱστορικό βίο τῆς Μονῆς ἤ τοῦ Ναοῦ. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους τά μελλοντικά εὑρήματα δίκαιο καί νόμιμο εἶναι νά ἀποδοθοῦν στήν κατοχή τοῦ κυρίου τοῦ μνημείου, μέρος τῆς ἱστορίας τῶν ὁποίων ἀποτελοῦν. Ἄν βέβαια τά εὑρήματα εἶναι ἱστορικῶς ἄσχετα μέ τό θρησκευτικό μνημεῖο, στό ὑπέδαφος τοῦ ὁποίου θά βρεθοῦν, καί προϋπῆρχαν αὐτοῦ (λ.χ. εὑρήματα τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητας πού θά βρεθοῦν στόν περίβολο μιᾶς Μονῆς), λογικό καί δίκαιο εἶναι νά περιέλθουν στήν κατοχή τοῦ Κράτους, ἀφοῦ δέν συνδέονται μέ τόν ἱστορικό βίο τοῦ θρησκευτικοῦ μνημείου.

Πρόταση : Ἐπιβάλλεται, λοιπόν, νά προστεθεῖ στήν διάταξη ἡ ἑξῆς ἐπιφύλαξη «..*ἐκτός ἄν βρεθοῦν σέ Χριστιανική Μονή ἤ Ναό καί συνδέονται μέ τόν ἱστορικό βίο αὐτῶν, ὁπότε περιέρχονται στήν κυριότητα, νομή καί κατοχή τῆς Μονῆς ἤ τοῦ Ναοῦ*».

δ) *Ἄϋλα πολιτιστικά ἀγαθά (ἄρθρα 2 θ καί 5).* Γιά πρώτη φορά διατυπώνεται νομική περί αὐτῶν πρόβλεψη - καί ὀρθῶς γιατί ἀποτελοῦν ἰδιότυπο δημιούργημα πολιτισμοῦ (κυρίως τοῦ λαϊκοῦ). Προβλέπεται -καί πολύ σωστά- δυνατότητα καταγραφῆς καί ἀποτυπώσεώς τους σέ ὑλικούς φορεῖς ἤχου καί εἰκόνας, ὥστε νά ἐξασφαλισθεῖ πλήν ἄλλων καί ἡ ἐπιστημονική μελέτη τους στό μέλλον. Ὅμως ἡ διάταξη αὐτή παρουσιάζει ἕνα μεγάλο κενό. Δέν προβλέπει ὅτι γιά τήν καταγραφή τους, ἐκτός ἀπό τήν ἀπόφαση τοῦ ὑπουργοῦ, θά ἀπαιτεῖται σέ κάθε περίπτωση καί σύμφωνη γνώμη τοῦ φορέα, πού τελεῖ τό δρώμενο. Ἔτσι λ.χ. θά εἶναι δυνατή ἡ καταγραφή σέ βίντεο μίας ἀκολουθίας σέ μία Μονή τῶν Ἁγίων Μετεώρων χωρίς νά ἐρωτηθεῖ ἡ Μονή, ἄν συμφωνεῖ. Ἡ παράλειψη αὐτή ἐκτός τοῦ ὅτι θά προκαλέσει μελλοντικά (ὅταν ἐπιχειρηθεῖ ἡ καταγραφή τέτοιων πολιτιστικῶν ἀγαθῶν, χωρίς τή συναίνεση τοῦ φορέα, πού τελεῖ τό δρώμενο ἤ παράγει τό πολιτιστικό αὐτό ἀγαθό) συγκρούσεις καί ποικίλες ἔριδες, ἀντίκειται στή συνταγματική ἐπιταγή τῶν ἄρθρων 2 παρ. 1 καί 5 παρ. 1 περί τῆς ἐλεύθερης ἀναπτύξεως τῆς προσωπικότητας τοῦ ἀτόμου, ἀφοῦ κανείς δέν μπορεῖ νά ἐκβιασθεῖ στήν προσωπική του ἔκφραση. Ἐπιβάλλεται λοιπόν νά ἐναρμονισθεῖ ἡ προαναφερόμενη διάταξη τοῦ Προ-

σχεδίου μέ τό Σύνταγμα καί νά προστεθεῖ ὡς ὅρος γιά τήν καταγραφή κλπ τῶν ἀΰλων αὐτῶν πολιτιστικῶν ἀγαθῶν (τουλάχιστον γιά τά παραγόμενα ἀπό πρόσωπα τῆς Ἐκκλησίας ἄϋλα ἀγαθά) ἡ προηγούμενη συναίνεση τῶν προσώπων πού τελοῦν τό δρώμενο ἤ μέσῳ τῶν ὁποίων ἐκφράζονται τά ἐν λόγῳ πολιτιστικά ἀγαθά.

Πρόταση : Νά προστεθεῖ στό πρῶτο ἐδάφιο τοῦ ἄρθρου 5 μετά τή λέξη «ἀποτυπώνονται» ἡ ἐπιφύλαξη : *πάντοτε ὅμως μέ τή συναίνεση τοῦ φορέα ἤ τῶν προσώπων, πού τελοῦν τό δρώμενο ἤ ἐκφράζουν αὐτά τά πολιτιστικά ἀγαθά.*

ε) Μελέτη καί ἔκθεση κινητῶν μνημείων (ἄρθρο 23). Μέ τή διάταξη αὐτή καθιερώνεται νόμιμη ὑποχρέωση, ἐξαναγκαστική διά τῶν νομίμων μέσων, κάθε κατόχου καί κυρίου ἀρχαίων καί νεοτέρων μνημείων κινητῶν καί ἀκινήτων (ἄρα καί τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν νομικῶν της προσώπων) νά τά θέτουν γιά εὔλογο, ἀπροσδιόριστο πάντως, χρονικό διάστημα στή διάθεση τῆς Ὑπηρεσίας μέ σκοπό νά ἐκτεθοῦν στό κοινό ἐντός ἤ ἐκτός τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικράτειας. Ἡ σύμφωνη γνώμη τοῦ κυρίου καί κατόχου παραβλέπεται καί πάλι. Ὅμως ἡ διάταξη αὐτή, ἐναντίον τῆς ὁποίας εἶναι βέβαιο ὅτι θά ἀντιδράσει κάθε διαθέτουσα ἐκκλησιαστικό μουσεῖο Ἱερά Μητρόπολη καί τό σύνολο τῶν μοναστικῶν ἀδελφοτήτων τῆς Ἑλλάδος, ὅταν θά κληθοῦν ἀκούσια νά παραδώσουν κειμήλια πρός ἔκθεση ἀπό τήν Πολιτεία ἤ νά ἀποδώσουν στή χρήση τοῦ κοινοῦ ἀκίνητα μνημεῖα τους, πυροδοτώντας ἀπρόσμενες ἐξελίξεις, ἐλέγχεται (εἰδικά γιά τά θρησκευτικά μνημεῖα) καί ὡς ἀντισυνταγματική, διότι α) ἐπιβάλλει προσωρινή ἀκούσια ἀφαίρεση τῆς ἰδιοκτησίας, ὑπερακοντίζουσα τά ὅρια τῶν διατάξεων τοῦ ἄρθρου 24 παρ. 1 καί 6 τοῦ Συντάγματος, ἀφοῦ δέν γίνεται μέ σκοπό «τή διαφύλαξη» ἤ «τήν προστασία» τῶν μνημείων, ὁπότε καί μόνον ἐπιτρέπεται ἡ ἀπό τήν Πολιτεία λήψη ἰδιαίτερων προληπτικῶν ἤ κατασταλτικῶν μέτρων ἤ περιοριστικῶν τῆς ἰδιοκτησίας μέτρων (ἄρθρο 24 παρ. 1 καί 6 Συντ.), ἀλλά γιά λόγους διαφορετικούς, γιά ἔκθεση δηλαδή στό κοινό, σκοπός ἄλλωστε πού μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ καί μέ ἐπίσκεψη τοῦ κοινοῦ στούς φυσικούς χώρους φυλάξεώς τους. Γιά νά ἀποφευχθοῦν λοιπόν στό μέλλον οἱ κάθε φύσεως ἀντιδικίες μέ τήν Ἐκ-

κλησία τῆς Ἑλλάδος καί τά νομικά της πρόσωπα, ἐπιβάλλεται νά ἐξαιρεθοῦν τά θρησκευτικά μνημεῖα ἀπό τήν παραπάνω ρύθμιση. Διαφορετικά, νά καθιερωθεῖ στό νόμο ὡς ἀναγκαῖος ὅρος ἡ προηγούμενη σύμφωνη γνώμη τοῦ κυρίου καί κατόχου τοῦ μνημείου. Τά ἴδια ἀναλογικά πρέπει νά ἰσχύσουν καί στήν πρώτη παράγραφο, ἀφοῦ καί μέ αὐτή καθιερώνεται ὑποχρέωση γιά «διευκόλυνση τῆς φωτογράφησης καί μελέτης» τῶν μνημείων μέ ἁπλή ἄδεια τῆς Ὑπηρεσίας ἐρήμην τῆς βουλήσεως τοῦ κυρίου καί κατόχου τοῦ μνημείου, ὁ ὁποῖος ἔχει κάθε δικαίωμα νά γνωρίζει τά «διευκολυνόμενα πρόσωπα» καί τίς προθέσεις τους καί νά καθορίζει τούς ὅρους φωτογράφησης καί μελέτης.

Πρόταση : Ἐπιβάλλεται λοιπόν ἤ νά προβλεφθεῖ ἐξαίρεση τῶν θρησκευτικῶν μνημείων ἀπό τήν ἐφαρμογή αὐτῆς τῆς διάταξης ἤ σέ (περίπτωση καθολικῆς ἰσχύος) νά ἀπαιτεῖται γιά τήν ἐφαρμογή της προηγούμενη συναίνεση τοῦ κυρίου καί κατόχου.

στ) Πρόβλεψη διατήρησης ἰσχύος ἄλλων εὐνοϊκῶν ρυθμίσεων: Δέν προβλέπονται στό προσχέδιο διατάξεις, πού νά διατηροῦν σέ ἰσχύ ἄλλες προϊσχύουσες νομοθετικές ρυθμίσεις εὐνοϊκότερες γιά τήν Ἐκκλησία καί τά νομικά της πρόσωπα, ὅπως λ.χ. ρυθμίσεις περί Ἁγίου Ὄρους, γιά τήν Ἱερότητα τοῦ Χώρου τῶν Ἁγίων Μετεώρων, Πάτμου κλπ. Ἡ ἐπιφύλαξη αὐτή θά δράσει εὐεργετικά ὑπέρ τῶν τελευταίων σέ περίπτωση συγκρούσεως τοῦ περιεχομένου τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Νόμου μέ τό περιεχόμενο τῶν παλαιότερων ρυθμίσεων. Τό ἴδιο ἐπιβάλλεται νά γίνει καί γιά τίς συναφεῖς ρυθμίσεις πού διαλαμβάνει ὁ Καταστατικός Χάρτης τῆς Ἐκκλησίας (ἄρθρο 45 ν. 590/1977).

Πρόταση : Νά προστεθεῖ στίς μεταβατικές διατάξεις ἄρθρο, σύμφωνα μέ τό ὁποῖο *«Διατηρεῖται ἡ ἰσχύς τοῦ ἄρθρου 45 τοῦ ν. 590/1977» «περί Καταστατικοῦ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας»*, τοῦ ν. 235/1995 γιά τήν *ἀναγνώριση τῆς περιοχῆς τῶν Μετεώρων ὡς ἱεροῦ χώρου»*, ν.1155/1981 γιά *τήν ἱερότητα τῆς νήσου Πάτμου καί ν.δ. 948/1971 γιά τήν ἱερότητα τῆς νήσου Τήνου.*

ζ) Ἡ περιουσία τῆς Ἐκκλησίας δέν εἶναι δημόσια. Ἀμφιβόλου περιεχομένου καί σκοπιμότητας εἶναι ἡ διάταξη τοῦ ἄρθρου 16 παρ. 2 στό περί ἀπαλλοτριώσεων κεφάλαιο.

Ἡ ἔννοια τῆς διατάξεως εἶναι ὅτι γιά τά ἀρχαῖα ἀκίνητα πού βρίσκονται μέσα σέ κτήματα Ο.Τ.Α., ν.π.δ.δ., Ἱερῶν Μητροπόλεων, Ναῶν, Μονῶν καί ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν νομικῶν προσώπων τό Δημόσιο δέν ἔχει ὑποχρέωση ἀπαλλοτριώσεως (ἄρα καί καταβολῆς ἀποζημιώσεων), ἐφόσον τά κτήματα αὐτά ἀποτελοῦν δημόσια περιουσία τους. Ἐξ ἀντιθέτου συνάγεται, ὅτι ἄν τά κτήματα ἀποτελοῦν ἰδιωτική τους περιουσία, τό Δημόσιο ἔχει ὑποχρέωση ἀπαλλοτριώσεως (ἄρα καί καταβολῆς ἀποζημιώσεως). Ἡ προαναφερόμενη, ὅμως, διάταξη περιέχει ρύθμιση, πού δέν ἀνταποκρίνεται στά δεδομένα τῆς νομικῆς πραγματικότητας καί ἠθελημένα ἤ ἀθέλητα μπορεῖ μελλοντικά νά καταστεῖ προβληματική γιά τά ἔννομα συμφέροντα τῆς Ἐκκλησίας. Θεωρεῖ ὅτι εἶναι δυνατό ἡ ἐκκλησιαστική καί μοναστηριακή περιουσία νά ἀποτελεῖ «δημόσια περιουσία». Ὅμως κάθε μορφή περιουσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (ἄρα καί τά κινητά καί ἀκίνητα μνημεῖα της), ὅπως παγίως δέχεται ἡ θεωρία καί ἡ νομολογία, δέν ἀποτελεῖ δημόσια περιουσία, τήν ὁποία ὁ νομοθέτης μπορεῖ ἐλεύθερα νά μετακινεῖ ἀπό ἕνα ν.π.δ.δ. σέ ἕνα ἄλλο, ἄρα νά τήν μετακινεῖ ἀπό τή Μονή στό Δημόσιο, ἀλλά ἰδιωτική περιουσία προστατευόμενη ἀπό τό Σύνταγμα. Καί τοῦτο διότι ἡ Ἐκκλησία καί τά λοιπά ἐκκλησιαστικά ν.π.δ.δ. προέρχονται ἀπό τήν ἐκτός Κράτους περιοχή καί ἔχουν μόνον ἰδιωτική περιουσία[14].

Πρόταση: Νά ἀπαλειφθεῖ ἀπό τή διάταξη ὁ ὅρος «δημόσια περιουσία» ἐν σχέσει μέ τήν περιουσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί τῶν νομικῶν προσώπων της.

η) Ἡ προηγούμενη διατύπωση γνώμης τῶν ἐκκλησιαστικῶν νομικῶν προσώπων. Ὅπου τό Προσχέδιο προβλέπει δυνατότητα ἐπέμβασης τῶν Ὑπηρεσιῶν τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ ἐπί τῶν ἐκκλησιαστικῶν μνημείων λ.χ. γιά συντήρηση κ.λ.π., δέν ἀξιώνει γιά τό εἶδος τῆς ἐπεμβάσεως προηγούμενη σύμφωνη γνώμη τοῦ κυρίου ἤ κατόχου τοῦ μνημείου (Μονῆς, Ναοῦ κλπ). Ἔτσι ὅμως δέν μπορεῖ νά ἐλεγχθεῖ ἐκ τῶν προτέρων τό περιεχόμενο τῆς ἐπέμβασης στό

---

14. Βλ. ἐκτενέστερα τό σκεπτικό τοῦ ἀπό 11.6.1998 ὑπομνήματος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρός τόν ὑπουργό Πολιτισμοῦ γιά τό περιεχόμενο τοῦ Προσχεδίου.

μνημεῖο, πού ὡς ἐκ τοῦ θρησκευτικοῦ χαρακτῆρα του ἔχει ἰδιάζουσα φύση. Δέν μπορεῖ μέ ἄλλα λόγια νά καταστεῖ ἐκ τῶν προτέρων ἀντικείμενο ἐλέγχου, ἄν τό εἶδος καί τό περιεχόμενο τῆς ἐπέμβασης εἶναι σύμφωνο μέ τήν Ὀρθόδοξη Πίστη, τήν Παράδοση καί τόν χαρακτῆρα τοῦ μνημείου ὡς θρησκευτικοῦ (πιθανόν ἱεροῦ καί καθαγιασμένου).

Πρέπει λοιπόν στίς ἐπί μέρους σχετικές διατάξεις νά προστεθεῖ ὁ ὅρος τῆς προηγούμενης σύμφωνης γνώμης τοῦ κυρίου ἤ κατόχου τοῦ θρησκευτικοῦ μνημείου.

Ἀλλά καί ἀντίστροφα: δέν προβλέπεται καθόλου μηχανισμός καί προϋποθέσεις ὑποχρεωτικῆς ἀποδοχῆς τῶν προτάσεων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ν.π. γιά προτεινόμενα ἔργα στά μνημεῖα. Συνήθως οἱ Μονές ζητοῦν ἄδεια ἀπό τό Κ.Α.Σ. ἤ τίς Τοπικές Ἐφορεῖες γιά ἐπέκταση, ἁγιογράφηση, συντήρηση κλπ. Ἡ ἀποδοχή τῆς αἴτησης ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἀπόλυτη κρίση τοῦ Συμβουλίου ἤ τῆς Ὑπηρεσίας. Οὔτε στήν ἰσχύουσα νομοθεσία οὔτε στό Προσχέδιο προβλέπονται ὅροι καί προϋποθέσεις ἐπιστημονικῶν προδιαγραφῶν, βάσει τῶν ὁποίων τό Κ.Α.Σ. θά δικαιοῦται νά ἀπορρίπτει ἤ θά ὑποχρεοῦται νά ἀποδέχεται τέτοιες προτάσεις.

Ἐπιβάλλεται λοιπόν ἡ καθιέρωση ἐπιστημονικῶν ὅρων, δυνάμει τῶν ὁποίων θά συγκεκριμενοποιηθοῦν καί θά κατηγοριοποιηθοῦν οἱ προϋποθέσεις, ὑπό τίς ὁποῖες ἡ Ὑπηρεσία θά δικαιοῦται νά ἀπορρίπτει ἤ θά ὑποχρεοῦται νά ἐγκρίνει, ἀντίστοιχα, τό προτεινόμενο ἔργο.

θ) *Συμμετοχή ἐκπροσώπου τῆς Ἐκκλησίας στά διοικητικά ὄργανα.* Στή σύνθεση τοῦ Κεντρικοῦ Συμβουλίου, ἀλλά καί τῶν Τοπικῶν Συμβουλίων (ἄρθρα 39 καί 40) δέν προβλέπεται καθόλου συμμετοχή ἐκπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας. Ὅμως, ἡ παρουσία ἑνός τέτοιου ἐκπροσώπου, πού φυσικά θά ἔχει εἰδικά προσόντα καί γνώσεις ἐπιβάλλεται ὄχι μόνον γιά τήν πληρότητα τῆς πολυφωνίας, πού ἄλλωστε εἶναι στοιχεῖο τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματός μας, ἀλλά γιά νά προβάλλεται καί νά εἰσάγεται στόν διάλογο καί ἡ πνευματική-θεολογική πλευρά τοῦ συζητουμένου ζητήματος. Ὅταν λοιπόν τά Συμβούλια αὐτά κρίνουν ζητήματα, πού ἀφοροῦν χριστιανικά θρησκευτικά μνημεῖα, θά πρέπει νά προβλεφθεῖ ἡ συμμετοχή μέ δικαίωμα ψήφου τέτοιου ἐκπροσώπου, ὥστε νά ὑπάρχει παρέμβαση καί νά ἀκούγεται ἡ φωνή τῆς Ἐκκλη-

σίας, δεδομένου ὅτι δέν πρόκειται γιά κοινά, ἀλλά γιά ἰδιαίτερης φύσης μνημεῖα.

ι) *Ρύθμιση ὅρων ἐπισκεψιμότητας τῶν μνημείων.* Βασική, ἐκτιμῶ, ὅτι θά εἶναι ἡ ἀντίρρηση τῶν Ἱερῶν Μονῶν τῶν Ἁγίων Μετεώρων, ἀλλά καί τῶν λοιπῶν Ἱερῶν Μονῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος γιά τίς (διαλαμβανόμενες στό ἄρθρο 60 περ. ε) ρυθμίσεις περί καθιερώσεως εἰσιτηρίου εἰσόδου καί περί ρυθμίσεως τῶν ὅρων ἐπισκεψιμότητας τῶν ἀρχαίων μνημείων πού ἀνήκουν στό Κράτος.

Μέ τίς ρυθμίσεις αὐτές, πρῶτον, παρέχεται στήν Πολιτεία ἡ ἐξουσία νά ὁρίζει αὐτή τό ὕψος τοῦ εἰσιτηρίου γιά τήν ἐπίσκεψη τοῦ κοινοῦ σέ χώρους ἤ μνημεῖα πού ἀνήκουν στό Κράτος, ἀδιάκριτα ἄν αὐτά τελοῦν ἤ ὄχι καί ὑπό τήν κατοχή του[15]. Μέ βάση λοιπόν τήν παραπάνω ρύθμιση τό εἰσιτήριο γιά τήν ἐπίσκεψη τοῦ κοινοῦ σέ μία ἐν λειτουργίᾳ Μονή πού θά ἔχει τήν «ἀτυχία» νά εἶναι κτισμένη πρίν ἀπό τό 1453 καί συνεπῶς θά ἀνήκει στό Κράτος θά καθορίζεται ἀπό τήν Πολιτεία, χωρίς μάλιστα νά ἀκούγεται ἡ ἁπλή ἔστω γνώμη της.

Δεύτερον : πάλι μέ μονομερή ἀπόφαση τῆς Πολιτείας θά καθορίζονται οἱ ὅροι καί οἱ προϋποθέσεις ἐπισκεψιμότητας τοῦ κοινοῦ στά μνημεῖα πού ἀνήκουν στό Κράτος, ἀδιακρίτως ἄν κατέχονται ἤ ὄχι ἀπ' αὐτό. Δηλαδή, σέ περίπτωση Μονῆς πρό τοῦ 1453, στήν ὁποία ὑπάρχει ἀδελφότητα, τό Κράτος διά τοῦ ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ θά ἀποφασίζει ἐρήμην μάλιστα τῆς βουλήσεως τῶν φυσικῶν κατοίκων τοῦ μνημείου, ἄν τό μνημεῖο θά δέχεται τό κοινό, τό ὡράριο, τό εἰσιτήριο καί ὅλα τά συναφῆ. Ἔτσι, οἱ ὅροι ἐπισκεψιμότητας τοῦ κοινοῦ στίς περισσότερες μονές τῶν Ἁγίων Μετεώρων θά καθορίζονται πλέον ἀπό τόν ὑπουργό Πολιτισμοῦ χωρίς μάλιστα νά ἐρωτᾶται ἡ μοναστική κοινότητα.

Γίνεται λοιπόν ἀντιληπτό, ὅτι οἱ ρυθμίσεις αὐτές εἶναι ἐξαιρετικά σοβαρές γιατί, πλήν ἄλλων, μέλλουν νά ἐπη-

---

15. Ἡ ρύθμιση αὐτή εἶναι βέβαια συνέπεια ἐκείνης, πού ὁρίζει ὅτι τό Κράτος θά ἔχει τήν κυριότητα καί νομή τῶν πρό τοῦ 1453 ἀρχαίων ἀκινήτων, καί ἐπιβεβαιώνει τίς προαναφερόμενες ἐκτιμήσεις μας ὅτι τό Κράτος δέν ὁρίζεται μόνο νομέας αὐτῶν, ἀλλά μέλλει νά ἀσκήσει καί οὐσιαστικά τίς ἐκ τῆς νομῆς ἀπορρέουσες ἐξουσίες του.

ρεάσουν ἀκόμα καί τήν ἐσωτερική ζωή τῶν ἀδελφοτήτων, πού ἐγκαταβιώνουν σέ Μονές πρό τοῦ 1453. Καί τοῦτο, διότι, ἄλλο πρᾶγμα εἶναι νά ἀποφασίζουν οἱ ἴδιοι οἱ οἰκιστές τοῦ μνημείου γιά τούς ὅρους ἐπισκέψεως τοῦ κοινοῦ (ὡράριο, χῶροι διαθέσιμοι γιά ἐπίσκεψη, ἐνδυμασία ἐπισκεπτῶν κ.λ.π.) καί ἄλλο νά ἀποφασίζουν μόνοι οἱ ὑπηρεσιακοί παράγοντες, πολλοί ἀπό τούς ὁποίους ἐνδεχομένως νά ἀγνοοῦν τίς ἰδιαιτερότητες τοῦ μοναχικοῦ βίου ἤ καί ἀκόμη νά διάκεινται ἐχθρικά πρός αὐτόν. Ἀνάλογα προβλήματα θά προκύψουν καί γιά τούς πρό τοῦ 1453 Ναούς, γιά τούς ὁποίους σοβαρό εἶναι τό ἐνδεχόμενο νά καθορισθοῦν τέτοιοι ὅροι ἐπισκεψιμότητας, οἱ ὁποῖοι στήν οὐσία νά ἀποκλείουν τή δυνατότητα χρήσης τοῦ Ναοῦ γιά λατρεία. Ἔτσι, ἄν τό Ὑπουργεῖο προχωρήσει στήν ψήφιση τῆς ἐν λόγῳ διατάξεως καί δέν τήν ἀπαλείψει, εἶναι περισσότερο ἀπό βέβαιο ὅτι θά ἀνοίξει τούς ἀσκούς τοῦ Αἰόλου γιά σφοδρές ἀντιδικίες μέ τίς Ἱερές Μονές.

Βέβαια, ἄν γίνουν δεκτές οἱ προαναφερόμενες προτάσεις μας γιά τήν κυριότητα ἐπί τῶν θρησκευτικῶν μνημείων, αὐτόματα οἱ ρυθμίσεις τοῦ ἄρθρου 60 παρ. ε πού ἀναφέρονται σέ ἀκίνητα μνημεῖα πού ἀνήκουν στό Κράτος, παύουν νά ἐνδιαφέρουν τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ τό Κράτος δέν θά ἔχει κυριότητα ἐπί τῶν θρησκευτικῶν μνημείων. Σέ διαφορετική ὅμως περίπτωση, ἐπιβάλλεται χωρίς ἄλλο ἡ ἐξαίρεση τῶν θρησκευτικῶν μνημείων ἀπό τήν ἐφαρμογή τοῦ ἄρθρου 60 περ. ε. Ἐπικουρικά, δέ προτείνουμε νά ὁρισθεῖ ὅτι σέ περίπτωση καθορισμοῦ εἴτε τοῦ εἰσιτηρίου εἴτε τῶν ὅρων ἐπισκεψιμότητας νά ἀπαιτεῖται προηγούμενη σύμφωνη γνώμη τοῦ νομικοῦ προσώπου τῆς Ἐκκλησίας πού κατέχει τό μνημεῖο.

Πρόταση : Νά ἐξαιρεθοῦν τά θρησκευτικά μνημεῖα ἀπό τίς παραπάνω ρυθμίσεις καί ἐπικουρικά γιά ὁποιαδήποτε σχετικά ἀπόφαση νά ἀπαιτεῖται σύμφωνη γνώμη τοῦ οἰκείου

Σημείωση: Τήν τελευταία στιγμή, πριν η μελέτη σταλεῖ γιά δημοσίευση, πληροφορήθηκα ἀπό τό Βῆμα τῆς 5.4.2000 (σελ. 2Α10) ὅτι εἶναι ἕτοιμο πρός ψήφιση το νομοσχέδιο γιά τήν «προστασία τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιᾶς», τήν τελική μορφή τοῦ ὁποίου δέν εἶχα ὑπόψη μου ὅταν διατύπωνα τίς παραπάνω παρατηρήσεις.

νομικοῦ προσώπου τῆς Ἐκκλησίας (Ἱ. Μητρόπολη, Ἱ. Ναός, Ἱ. Μονή), πού κατέχει τό μνημεῖο.

Ἀποστόλου Μπουρνέλη, Δρ. Θ
Ὑποδιευθυντοῦ Α.Ε.Σ. Ἡρακλείου

*Ἡ ἑορτή τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου μέσα ἀπό τούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας**

Τό πρόσωπο τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου εἶναι ἕνα ἀπό τά ὀλίγα γιά τό ὁποῖο ἔχουν γραφεῖ τόσα πολλά ἀπό τούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὥστε ὁ γράφων νά αἰσθάνεται ἀδύναμος καί ἀνάξιος, ἐπειδή τολμᾶ νά ἀρθρώσει λόγο γιά τήν μητέρα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ὅμως ἐνθυμοῦμαι τά λόγια τοῦ Ἰωάννου Μοναχοῦ, πρεσβυτέρου Εὐβοίας καί ζητῶ τήν εὐσπλαχνία τῆς Πανάγνου γιά τοῦτο τό ἐγχείρημα. Ὁ προαναφερθείς Πατήρ λέγει: «Ἀλλ᾽ αὐτή, Θεοτόκε, συνέργησόν μοι, ἵνα τό θέλημα τοῦ ἐκ σοῦ γεννηθέντος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν γένηται· ἵνα μή ὡς ἀναξίου σκοτισθῇ ἡ διάνοιά μου· ἀλλ᾽ αὐτά ἅπερ μή γράφοντί μοι ἐν τοῖς διαλογισμοῖς ἀναβαίνει περί τῶν σῶν ἐγκωμίων, ταῦτα καί γράφοντί μοι συνέργησον. Πολλάκις γάρ ἐνθυμούμενος καί περίδακρυς γέγονα διά τήν ἐμήν ἀναξιότητα ἐν νῷ λαμβάνων τῶν τοῦ πυριγλώττου καί μεγαλοφώνου Ἡσαΐου ῥημάτων. Εἰ γάρ ἐκεῖνος ὁ θεῖος ἀνήρ ὀπτασίας τοσαύτης ἀξιωθείς τοσοῦτον ἑαυτόν ἐταλάκισεν, τί ἐγώ ποιήσω, ὁ καί τοῦ ζῆν ἀνάξιος;»[1].

Εἶναι γνωστό ὅτι οἱ γονεῖς τῆς Παναγίας ἦσαν ἄτεκνοι, γεγονός τό ὁποῖον ἐπέσειρε τήν περιφρόνηση καί τά πικρόχολα λόγια τοῦ τότε κοινωνικοῦ περίγυρου. Μαζί μ᾽ αὐτό εἶναι

---

* Ὁμιλία πού ἐκφωνήθηκε στό Πνευματικό Κέντρο τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρητης τήν Κυριακή 21 Νοεμβρίου 1999.

1. Ἰωάννου Μοναχοῦ, πρεσβυτέρου Εὐβοιας, *Εἰς τήν σύλληψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*, PG 96, 1461.

ἐπίσης ἀναμφισβήτητη ἡ ἀρετή τοῦ ζεύγους Ἰωακείμ καί Ἄννης καί οἱ θερμές παρακλήσεις τους γιά νά ἀποκτήσουν ἕνα παιδί. Τή θεοφιλῆ αὐτή συμπεριφορά τους παρουσιάζει ὁ Ταράσιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως λέγοντας· «Ἰωακείμ γάρ ἐν τῇ δεκαφύλῳ τοῦ Ἰσραήλ πλούσιος ὤν καί δίκαιος προσέφερε τά δῶρα αὐτοῦ πρός τόν Θεόν. Μή ἔχοντος δέ σπέρμα αὐτοῦ, ἀλλ᾽ ὄντος ἄπαιδος, ἀπεσκοράκισαν ταῦτα οἱ ἱερεῖς ἐκ ναοῦ Κυρίου λέγοντες· Οὐκ ἔξεστί σοι προσενεγκεῖν αὐτά τῷ Θεῷ, καθότι σπέρμα οὐκ ἐποίησας ἐν τῷ Ἰσραήλ· καί σκυθρωπάσας αὐτός, κατῆλθεν ἐκ ναοῦ Κυρίου, λύπη συνεχόμενος· καί ἐν τῷ ὄρει καταμόνας τόν Θεόν λιτανεύσας, μετά συντετριμμένης καρδίας, καί κατωδύνου ψυχῆς, ἐβόα λέγων·... Ἐπάκουσόν μου, εὔσπλαχνε, καί δώρησαί μοι τέκνον, χάρισαί μοι καρπογονίας ἐνέχυρον, ὅπως ἐμφραγῇ χείλη τά δόλια, τά λαλοῦντα κατά τοῦ δικαίου ἀνομίαν ἐν ὑπερηφανίᾳ καί ἐξουδενώσει. Ταῦτα τοῦ δικαίου τά ρήματα· αὗται τοῦ προπάτορος αἱ παρακλήσεις· τοιοῦτοι τοῦ Ἰωακείμ ἐκ κατωδύνου ψυχῆς οἱ στεναγμοί. Τί δέ καί ἡ Ἄννα· καλόν γάρ καί αὐτῆς τῶν ῥημάτων ἀπομνημονεῦσαι. Αὕτη γάρ τῷ ἀνδρί σύμφωνος συμβιοτεύσασα, καί τό τῆς νεότητος ἄνθος εἰς γῆρας ἐλάσασα, στεῖρα διέμενε πάντα τόν χρόνον αὐτῆς· λοιπόν καί τά τῶν γυναικῶν ἀναπληρώσασα, φυσικῇ διαθέσει ἄτεκνος ἐγνωρίζετο. Ὅθεν τήν ἀναχώρησιν τοῦ συζύγου θεωρήσασα, ὡς τρυγών φιλέρημος, ἐν τῷ αὐτῆς παραδείσῳ εὐχαῖς ἱκετηρίοις τόν ποιητήν καί πλάστην ἀνακαλουμένη, ἔλεγεν· ... Ὕψιστε, καί ἄνοιξόν μοι τήν μήτραν πρός παιδογονίαν· δίωξόν μου τήν λύπην τῆς στειρώσεως, καί διάῤῥηξόν μου τά δεσμά τῆς ἀτεκνίας, ὅπως τό γεννησόμενον ἐκ τῆς δούλης σου βλάστημα, εἴτε ἄρσεν, εἴτε θῆλυ, δῶρον προσάξω σοι, ὡς θυμίαμα εὐῶδες, ὡς καθαράν προσφοράν, ὡς τίμιον δῶρον, ὡς ἱερόν ἀνάθημα, ὡς θεῖον κατοικητήριον, ὡς ἀμίαντον ἀμνάδα, ὡς πρωτότοκον ἀμνόν, ὡς νέον Ἰσαάκ. Οὕτω τοίνυν ἀμφοτέροις ἐπικαλουμένοις ὤφθη αὐτοῖς ἄγγελος Κυρίου, τῆς παναγίας τήν σύλληψιν εὐαγγελιζόμενος, λέγων· Εἰσήκουσεν ὑμῶν ὁ Ὕψιστος τῆς δεήσεως, καί ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τέξεσθε θυγατέρα, τήν ἐκ πασῶν γενεῶν μακαρίαν, ἐκλελεγμένην εἰς Θεοῦ κατοικητήριον. Ταῦτα τοῦ ἀγγέλου περιχαρῶς εὐαγγελι-

ζομένου, κατῆλθε μέν Ἰωακείμ ἐκ τοῦ ὄρους μετά χαρᾶς καί εὐφροσύνης καρδίας γόνιμος δέ παρ' ἐλπίδα ἡ ἄκαρπος ἀνεδείχθη τῆς Ἄννης γαστήρ, ἐκ θελήματος σαρκός καί ἐκ θελήματος ἀνδρός, καί τόν καιρόν τῆς ἐννεαμηνιαίας αὐξήσεως γνωρίσασα, ἔτεκε τήν πανάχραντον Παρθένον καί Θεοτόκον Μαρίαν»[2].

Μετά τήν εὐλογημένη κυοφορία τῆς Ἄννας οἱ φιλόθεοι γονεῖς δέν λησμονοῦν τήν ὑπόσχεσή τους. Ἔτσι ἡ μικρή Μαρία προσφέρεται ὡς προσφορά τιμία στό ναό τοῦ Κυρίου γιά νά ὑπηρετήσει τό σχέδιο τῆς θείας οἰκονομίας. Ἡ πράξη αὐτή εἶναι συνδεδεμένη μέ τή λειτουργική τάξη τῆς Ἐκκλησίας καί κατεξοχήν μέ τό πρόσφορο. Αὐτή τή σχέση ἐπισημαίνει ὁ Θεόφιλος Καμπανίας γράφοντας τά ἑξῆς: «Φέρεται πρῶτον ἡ Προσφορά εἰς τήν Ἐκκλησίαν, ἥτις σημαίνει τήν Μαρίαν Παρθένον, φερθεῖσαν ὑπό τῶν γονέων της εἰς τόν Ναόν τοῦ Κυρίου, τήν ὁποίαν ὁ Ἱερεύς μιμούμενος τόν Ζαχαρίαν, τήν θέτει εἰς τά Ἅγια τῶν Ἁγίων, τήν Ἁγίαν Τράπεζαν, ἕως ὅτου νά ἐνδυθῇ καί νά γίνῃ ἕτοιμος διά τήν Προσκομιδήν, διά τούς χρόνους ὁποῦ διέτριψεν εἰς τήν πρόθεσιν, καί σημαίνει τόν δρόμον ὁποῦ ἔκαμεν ἡ Παρθένος Μαρία μέ τόν Ἰωσήφ ἕως τήν Βηθλεέμ διά τήν ἀπογραφήν· καί ἐκεῖ οὖσα ἡ Παρθένος ἔγγυος (διότι καί ἡ Προσφορά εἶναι τυπωμένη μέ τό ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ), ἐγέννησε τόν Χριστόν εἰς τό σπήλαιον, τοῦ ὁποίου σπηλαίου τό κοῖλον σημαίνει καί ἡ Πρόθεσις»[3].

Ὅμως καί ἡ ἡλικία προσφορᾶς ἑρμηνεύεται ἀπό τούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Γιατί μέ ἄλλα λόγια νά ὁδηγηθεῖ ἀπό τούς γονεῖς της σέ ἡλικία τριῶν ἐτῶν καί ὄχι μικρότερη ἤ μεγαλύτερη; Ὁ Γερμανός, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως σχολιάζει: «Ἀλλ' ὡς μέγιστος ὁ τρισάριθμος καί λίαν τιμώμενος καί παντί που πάσης βεβαιώσεως αἴτιος· τρισί μέν λίθοις Δαυΐδ σφενδονῶν τόν ἀλάστορα Γολιάθ· τρισί δέ περιόδῳ ὁ Θεσβίτης Ἠλιοῦ, ὡς οὐρανίου πυρός ἐν ὕδατι φλέγοντος ἐπέρχεται φλόξ, πιστεύειν παρασκευάζει·

2. Ταρασίου Κωνσταντινουπόλεως, *Λόγος εἰς τά εἰσόδια τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 98, 1484-1485.

3. Θεοφίλου Καμπανίας, *Ταμεῖον Ὀρθοδοξίας*, κεφ. 17 ἔκδ. Β. Ρηγόπουλος, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 41.

ἰσομέτροις δ' ἡμέραις Ἰωνᾶς ἁλιπλόου θηρός στέρνοις περιφερόμενος, τοῦ τό μέγα κῆτος Θεοῦ χειρισαμένου τύπος γνωρίζεται· τοσαυτάριθμοι δέ παῖδες κάμινον πατοῦντες καί δρόσῳ οὐρανίῳ πιαινόμενοι εὐψύχως περιπολεύουσι· τρισί δέ περικυκλουμένῃ ἐνιαυτῶν περιόδῳ τῷ δεκατοῦσθαι Ἰησοῦς ὁ ἐμός Κύριος, τοῦ τῆς παραβάσεώς με μολυσμοῦ ἀποκαθαίρει·... Βλέπε μοι τόν τρίς καί ἐπί τά μέγιστα· ἡ γάρ πάντων αἰτία καί τελεταρχική θεότης, τρισίν χαρακτῆρσιν, ἤτοι τρισίν ὑποστάσεσιν, εἴπερ καί τρισί προσώποις ταυτολογεῖν δεῖ, ὁμοουσιώτατα ὡς τελείῳ ἀριθμῷ ἐν ἀσυγχύτῳ ἤτοι ἀγύρτῳ ἑνώσει, τοῦ ὑμνεῖσθαι ᾑρετίσατο»[4].

Κατά τήν ἀφιέρωσή της στό ναό ὁ ἀρχιερεύς φωτιζόμενος ἀπό τό Ἅγιο Πνεῦμα ὑποδέχεται τήν «τριετίζουσα δάμαλιν» κατά τρόπον τιμητικό ἐνῶ ἡ μικρή παρθένος ἀπό τήν πλευρά της προτιμᾶ κατά θεία οἰκονομία τό θυσιαστήριο τοῦ Κυρίου ἀπό τή στοργή τῶν γονέων της. Αὐτές τίς στιγμές περιγράφει μέ γλαφυρό τρόπο ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς σέ σχετική ὁμιλία του ἀπό τήν ὁποία παρουσιάζομε ἕνα ἀπόσπασμα σέ μετάφραση λόγω τῆς ἐκτάσεώς του· «Τώρα δέ, ἀφοῦ ἐφάνηκε καί ὁ ἀρχιερεύς νά ἔρχεται σέ συνάντησή της καί εἶπε πρός αὐτήν ἐκεῖνο τό προφητικό, 'ἄκουσε, θυγατέρα, καί ἴδε καί σκύψε τό αὐτί σου καί λησμόνησε τό λαό σου καί τόν οἶκο τοῦ πατρός σου καί ὁ βασιλεύς θά ποθήσει τό κάλλος σου', ἐστάθηκε γιά λίγο σεμνοπρεπῶς καί ἀνασηκώθηκε ἀκούοντας αὐτά, κι' εὐθύς ἐγκαταλείποντας ὅλους, γονεῖς, τροφούς, συνομήλικες, καί ἀποχωρίσθηκε ἀπό τούς συναγμένους, μόνη ἐντελῶς, χαρούμενη προχωρεῖ πρός τόν ἱεράρχη μ' εὐχαρίστηση, κυττάζοντάς τον μέ χάρη καί γλυκύτητα καί ἐπιβεβαιώνοντας μέ τούς τρόπους πού μποροῦσε καί μέ ψελλίσματα τήν ὁλοσχερῆ παράδοση πρός τόν Θεό.

Ἄραγε δέν προκαλοῦν ἔκπληξη ὅλα αὐτά; Πῶς ἡ τριετής παραδίδεται στόν διευθύνοντα τά βήματά της κατά τήν ἀνώτερη πρόνοια καί κρίνει μόνη της ἀνάμεσα στή φύση καί στόν κτίστη τῆς φύσεως καί ἀπονέμει τήν προτίμηση

4. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τήν εἴσοδον τῆς Θεοτόκου*, λόγ. 1, PG 98, 296.

στό ἀνώτερο ἀπό τήν ἀγκαλιά τοῦ πατέρα καί τῆς μητέρας, προκρίνει τόν Θεό καί ἀπό τά χάδια τοῦ σπιτιοῦ, προτιμᾶ τόν ναό τοῦ Θεοῦ καί τόν ἐκεῖ ἱεράρχη, τά πάντα μέν μή ὑπολογίζοντάς τα καθόλου, τόν δέ Θεό καί τά θεῖα ἔχοντάς τα γιά τά πάντα γι᾿ αὐτό προσέτρεξε σ᾿ αὐτά εὐχαρίστως;»[5].

Ἀλλά καί οἱ γονεῖς τῆς Παναγίας ἀναπαυμένοι γιά τήν πράξη τους ἐπιστρέφουν στήν εὐλογημένη κατοικία τους ὄχι λυπούμενοι ἀλλά χαίροντες καί θαυμάζοντες τή στάση τῆς θυγατρός τους. «Ὅθεν οἱ γεννήτορες Ἰωακείμ καί Ἄννα ἐν χαρᾷ καρδίας ἐκ τοῦ ναοῦ ὑπέστρεψαν, θαυμάζοντες τῆς Παρθένου τήν σύνεσιν καί τό πρᾶον καί ἤπιον»[6]. Ἀπό τήν πλευρά της ἡ Μαρία ξεκίνησε ἕνα πραγματικό ἀγώνα γιά νά ἀναδειχθεῖ σκεῦος ἅγιο, χωρητικόν δοχεῖον τοῦ ἀχωρήτου. Ὁ Ἰσίδωρος Θεσσαλονίκης ἀναφερόμενος σ᾿ αὐτόν τόν ἀγώνα πού εἵλκυσε τό θεῖο ἔλεος σημειώνει· «Διό καί ὁ Πλάστης εἰς τοσοῦτον ὑψηλοῦ τε καί θείου κάλλους ἑωρακώς τό οἰκεῖον λαμπρυνθέν ποίημα, οὐδέν ἀνάξιον ᾤετο καί αὐτός τήν τοῦ πλάσματος περιθέσθαι μορφήν, δίκαιον μᾶλλον ἤ, ἵν᾿ οἰκειότερον εἴπω, φιλάνθρωπον ἐγνωκώς, ἵν᾿ ὅπερ, ὅσον ἐξῆν, ἀνῆλθεν, ὡς κατ᾿ αὐτόν γενέσθαι, τούτῳ χαρίσηται τό κατελθεῖν, τῆς τε εἰκόνος αὐτῷ κεκοινωνηκέναι καί τῆς ἄλλης διαίτης· ἔνθεν καί γέγονε διά τήν τῆς Παρθένου πρός Θεόν ὁμοίωσιν Θεός ἡμῖν ἐξ αὐτῆς ὅμοιος»[7]. Ἐπίσης ὁ Γεώργιος Κεδρηνός μᾶς διασώζει ὁρισμένα στοιχεῖα πού ἀφοροῦν τό θάνατο τῶν γονέων της, τούς λόγους πού ἐξήρχετο ἡ Θεοτόκος ἀπό τό ναό, τή θαυμαστή διατροφή της καθώς ἐπίσης καί τά ἀνθρώπινα χαρακτηριστικά πού εἶχε ἡ μορφή της καθώς προέκοπτε εἰς τήν ἡλικία. Τό ὄντως ἀξιόλογο κείμενο ἔχει ὡς ἀκολούθως: «Ὅτι Ἰωακείμ ἔτει π′ τελευτᾷ, ἡ δέ Ἄννα οθ′. Ἡ Θεοτόκος δέ ὑπ᾿ αὐτῶν τριετίζουσα εἰσήχθη εἰς τόν ναόν τοῦ Κυρίου, ἕνδεκα δέ γενομένη ἐτῶν ἀπωρφανίσθη. Οὐδ᾿ ὅλως δέ ἐξῄει τοῦ ναοῦ, ἀλλ᾿ εἰ καί χρείαν εἶχέ τινος, εἰς μόνην ἀπῄει τήν Ἐλισάβετ ὡς συγγενίδα καί πλησίον τοῦ ναοῦ οἰκοῦσαν. Τά μέντοι ἑβραϊκά

---

5. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Εἰς τήν πρός τά ἅγια τῶν ἁγίων εἴσοδον καί τόν ἐν αὐτοῖς θεοειδῆ βίον τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας*, ΕΠΕ 11, 291, 293.

6. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, Εἰς τήν εἴσοδον... *ἔνθ. ἀνωτ.* σ. 1493.

γράμματα ἔτι ζῶντος τοῦ Ἰωακείμ ἔμαθεν. Ἀφωρισμένος δέ ἦν τόπος ἐν τῷ ναῷ πλησίον τοῦ θυσιαστηρίου ἔνθα μόναι ἵσταντο αἱ παρθένοι· καί αἱ μέν ἄλλαι μετά τήν ἀπόλυσιν ἀπῄεσαν πρός τούς ἰδίους, ἡ δέ Παρθένος προσεκαρτέρει τῷ ναῷ ὑπ᾽ ἀγγέλου τρεφομένη. Ἦν δέ τῇ ἡλικίᾳ μέση, σιτόχρους, ξανθόθριξ, ξανθόμματος, εὐόφθαλμος, μαγαλόφρυς, μεσόῤῥιν, μακρόχειρ, μακροδάκτυλος, ἱμάτια αὐτόχροια ἀγαπῶσα. Ἡνίκα δέ γέγονεν ἐτῶν δώδεκα, ἐν μεσονυκτίῳ προσευχομένη ἤκουσε φωνῆς λεγούσης αὐτῇ θεόθεν· «Τέξῃ τόν Υἱόν μου». Οὐδενί δέ τοῦτο ἀπήγγειλεν, ἕως ὁ Χριστός εἰς οὐρανούς ἀνελήφθη»[8].

Φυσικά ὅλα τά ἀνωτέρω προκαλοῦν γιά κείνους πού θέλουν νά τά κατανοήσουν λογικά, ἀπορία, ἔκπληξη, ἀμφιβολία ἴσως καί γέλωτα. Αὐτό εἶναι γνωστό καί στήν πατερική γραμματεία, γι᾽ αὐτό ὁ Γεώργιος Νικομηδείας θά ἀπαντήσει σέ κείνους πού φέρονται μέ αὐτό τόν τρόπο ὡς ἀκολούθως· «Σύ δέ τήν ξένην ἐν τῷ ναῷ δίαιταν τῆς Παρθένου ἀκούων, μή περί τούτου ἀμφίβαλλε· μή τῷ λογισμῷ τά ὑπέρ ἔννοιαν ἐξέταζε· μή συγκρίσει τά ἀσύγκριτα, καθυπόβαλλε. Ὁρᾷς τήν ξένην καινοτομίαν τῆς φύσεως, καί περί τούτων ἀμφιβάλλεις; Ὁρᾷς αὐτόν τόν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀποῤῥήτως ἐν τῇ ταύτης σκηνώσασα νηδύϊ, καί περί ἀΰλου καί ἑτέρως ἐχούσης τροφῆς διαφέρῃ; Ὁρᾷς τῇ πατρῴα βουλῇ τήν τοῦ Πνεύματος ἐν αὐτῇ ἐπισκίασιν, καί περί λειτουργίας ἀγγέλων ἐπαπορεῖς; οὐδέν τῶν τῆς πανάγνου ἀμφίβολον· οὐδέν ἀκατάλληλον τῶν ταύτης μεγαλείων. Πάντα τῇ ἀληθείᾳ τό βέβαιον εἴληφεν»[9].

Κατόπιν αὐτῆς τῆς σύντομης προσεγγίσεως τῆς ἑορτῆς τῶν εἰσοδίων, κατά τήν ὁποία παρουσιάσαμε τά βασικά σημεῖα της μέσα ἀπό τόν Πατερικό πλοῦτο, δέν ἀπομένει παρά ὡς ἐπίλογο νά δώσουμε καί πάλι τό λόγο στά κεκαθαρμένα στόματα τοῦ Θεοῦ Λόγου γιά νά γράψουν τήν τελευταία παράγραφο. Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς ἐξυμνώντας τήν Πανάμωμο Μητέρα, ἀφοῦ ἀπαριθμεῖ τίς εὐεργεσίες της πρός τούς ἀνθρώπους, στή συνέχεια δίδει ὁδηγίες σέ ὅλους μας.

---

8. Γεωργίου Κεδρηνοῦ, *Σύνοψις Ἱστοριῶν*, PG 121, 362, 364.

9. Γεωργίου Νικομηδείας, *Εἰς τά εἰσόδια τῆς ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου*, PG 100, 1436.

Εἶναι χαρακτηριστικό τό παραπάνω ἀπόσπασμα· «Ποιός μπορεῖ νά περιγράψη τά μεγαλεῖα σου παρθένε; Νά κάμη ἀκουστά ὅλα τά ἐγκώμιά σου, Θεόπαις; Ἔγινες Θεομήτωρ· ἥνωσες τόν νοῦ μέ τόν Θεό μέ τήν σάρκα· ἔκαμες τόν Θεό υἱό ἀνθρώπου καί τόν ἄνθρωπο υἱό Θεοῦ· συμφιλίωσες τόν κόσμο μέ τόν ποιητή τοῦ κόσμου... Μᾶς ἔδωσες καί μέ τίς ἴδιες τίς αἰσθήσεις νά βλέπωμε τόν ἀόρατο σέ εἶδος καί σέ σχῆμα ἰδικό μας, νά ἐγγίζωμε σέ ὕλη τόν ἄυλο καί ἀναφῆ. Ἔθρεψες τόν ἴδιο τόν τροφέα τῶν ἀγγέλων μέ τροφή σάν τή δική μας· ἔθρεψες ἐμᾶς δι᾽ αὐτοῦ τοῦ τροφέως τῶν ἀγγέλων τήν ἀληθινά οὐράνια καί ἄφθαρτη τροφή. Ἔκαμες τούς ἀνθρώπους ὁμοδιαίτους μέ τούς ἀγγέλους, ἤ μᾶλλον τούς ἀξίωσες καί μεγαλυτέρων βραβείων, ἀφοῦ συνέλαβες ἀπό τό ἅγιο Πνεῦμα θεανδρική μορφή καί τήν ἐγέννησες παραδόξως καί κατέστησες τήν ἀνθρωπίνη φύσι ἀπορρήτως συμφυῆ καί, θά ἐλέγαμε, ὁμόθεη μέ τήν θεία φύσι... Ἄς φυλάττωμε ἑπομένως τήν πρός τόν Θεό καί πρός ἀλλήλους ἑνότητα, πού ἔχει ἐντυπωθῆ σ᾽ ἐμᾶς ἀπό τόν Θεό θείως, διά τῶν δεσμῶν τῆς ἀγάπης. Ἄς βλέπωμε πάντοτε πρός τόν ἄνω γεννήτορα. Ἄς ἐγκαταλείψωμε τή γῆ· διότι δέν εἴμαστε πλέον ἀπό τή γῆ χοϊκοί, ὅπως ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ἀλλά ἀπό τόν οὐρανό, ὅπως ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος. Ἄς ὑψώσουμε ἄνω πρός αὐτόν τήν καρδίαν μας. Ἄς παρατηρήσωμε τό μέγα τοῦτο θέαμα, τήν φύσι μας νά συνδιαιωνίζη ἀΰλως μέ τό πῦρ τῆς θεότητος, καί, ἀποβάλλοντας τούς δερματίνους χιτῶνες, πού ἔχομε ἐνδυθῆ ἀπό τήν παράβασι, ἄς σταθοῦμε σέ ἁγία γῆ, ἀναδεικνύοντας ὁ καθένας μας τή δική του γῆ ἁγία διά τῆς ἀρετῆς καί τῆς πρός τόν Θεό σταθερᾶς ἀφοσιώσεως, ὥστε καθώς ὁ Θεός ἐπιδημεῖ σέ πῦρ, νά ἔχωμε παρρησία καί τρέχοντας νά φωτισθοῦμε καί φωτιζόμενοι νά συνδιαιωνίσωμε σέ δόξα αὐτοῦ τοῦ ἀνωτάτου φωτός, τῆς τρισήλιας καί μοναρχικώτατης λαμπρότητος»[10].

---

10. Γρηγορίου Παλαμᾶ, Εἰς τήν πρός τά ἅγια τῶν ἁγίων εἴσοδον... *ἔνθ. ἀνωτ.* σσ. 343, 345, 347.

Χριστίνας Νικηταρᾶ
Δρ. Φιλοσοφίας

Ἡ ἀνασύνταξη τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν, μήνυμα τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης στήν Ἐκκλησία ἐνώπιον τῆς νέας χιλιετίας.

Στήν ἱστορία ἡ διαίρεση τοῦ χρόνου εἶναι συμβατική. Στήν πραγματικότητα ὁ ἱστορικός χρόνος εἶναι ἑνιαῖος καί ἀδιαίρετος[1]. Στήν Φιλοσοφία καί στήν Θεολογία χρόνος καί λόγος κατέχουν τό προνόμιο τῆς ἀδιάσπαστης ἑνότητας. Μέσα σέ αὐτήν οἱ αἰῶνες διαφοροποιοῦνται στά ἐξωτερικά καί τυπικά τους χαρακτηριστικά, ἐνῶ συνάπτονται στό ἀθέατο καί δυναμικό περιεχόμενό τους.

Στά Πολιτικά του ὁ Ἀριστοτέλης θέτει διαχρονικά τήν προβληματική τῆς πολιτιστικῆς παρακμῆς καί διατυπώνει τήν πρόταση τῆς ὑπέρβασής της. «*Ἡ τῆς εἰρήνης ἀπόλαυσις καί τό σχολάζειν μετ᾽ εἰρήνης ὑβριστάς ποιεῖ μᾶλλον· πολλῆς οὖν δεῖ δικαιοσύνης καί πολλῆς σωφροσύνης <μετέχειν> τούς ἄριστα δοκοῦντας πράττειν καί πάντων τῶν μακαριζομένων ἀπολαύοντας. μάλιστα γάρ οὗτοι δεήσονται φιλοσοφίας καί σωφροσύνης καί δικαιοσύνης, ὅσῳ μᾶλλον σχολάζουσιν ἐν ἀφθονίᾳ τῶν τοιούτων ἀγαθῶν*»[2].

Ἡ ἐποχή μας, ἐποχή ὕβρεως σέ ὅλα τά ἐπίπεδα τῆς κοινωνικῆς καί ἀτομικῆς ζωῆς προβάλλει ἐπιτακτικό τό αἰ-

---

1. Jaspers K., *Einfubrüng in die Philosophie*, München 1961, σελ. 97-99. Τοῦ ἰδίου, *Vom Ürsprung und Ziel der Geschicthe*, München 1952, σελ. 36.
Lasaulx E., *Neuer Versuch einer alten, auf die. Wahrheit der Tatsachen gegründeten Philosophie der Geschicthe*, München 1856, σελ. 115.
2. *Πολιτικά Η΄*, 1334α, 30-35.

τημα τῆς ἀτομικῆς καί κοινωνικῆς ἠθικῆς[3]. Στήν κατεύθυνση αὐτη κινεῖται ἡ χριστιανική κοσμοθεωρία καί ἡ ἐξ αὐτῆς πηγάζουσα ἠθική τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Νυσσης[4]. Σε δυο διαδοχικά σημεῖα κινεῖται ὁ προσανατολισμος τους. Ἀποτρέπουν κατ' ἀρχήν «*τούς ἄριστα δοκοῦντας πραττειν καί πάντων τῶν μακαριζομένων ἀπολαυοντας*» ἀπο τις ἐφήμερες ἡδονές. Τούς προτρέπουν στήν συνεχεια να ἐπιστρέψουν στήν ζωή τῆς ἐκκλησίας.

Ἡ ἐκκλησία εἶναι τομή μέσα στήν ἱστορική πορεία τοῦ κοσμου. Εἶναι ὁ νέος κόσμος μέσα στόν παρηκμασμένο καί πεπτωκότα κόσμο. Εἶναι ὅμως καί μία δυνατότητα. «*Οὐ γάρ ἄν τίς Θεῷ δουλεύσειε, μή τῶν ἐν τῷ κόσμῳ πάντων κρειττων γενόμενος*»[5]. Ὁ Χριστός εἶναι τό πρότυπο. Οἱ πιστοί εἶναι μιμητες του. Στήν προοπτική τῆς μεταμόρφωσης τοῦ κοσμου σε ἐκκλησία λειτουργοῦν οἱ τάξεις τῶν ἐκπροσώπων της. Ἡ τραγική διαπίστωση γιά τήν διάσπαση τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἁγ. Γρηγορίου Νύσσης εἶναι ἐπίκαιρη. «*Ἐπιλέλοιπεν τόν βίον ἡ ὁσιότης, πέφευγεν ἀφ' ἡμῶν ἡ ἀλήθεια τῆς δέ εἰρήνης πρότερον μέν τό γοῦν ὄνομα εἴχομεν περιφερόμενον ἐν τοῖς στόμασιν, νῦν δέ οὐ μόνον ἐκείνη οὐκ ἔστιν, ἀλλ' οὐδέ τό ὄνομα αὐτῆς ἡμῖν ὑπολέλειπται*»[6]. Ὡστόσο ἡ εὐρυθμία στήν ἐκκλησία εἶναι ὁδος θεραπείας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. «*Θεραπεία γάρ φυσεως ἐστίν ἡ τῆς ζωῆς εὐρυθμία*»[7]. Στό θέμα αὐτό ὁ Γρηγόριος Νύσσης προσφέρει τήν ἐμπειρία του καί τήν ἀγωνία του στούς ἐκπροσώπους τῆς ἐκκλησίας. Οἱ ἐπιστολές του, «*Φλαβιανῷ ἐπισκόπῳ*», «*Ἀβλαβίῳ ἐπισκόπῳ*» (2), «*Ὀτρηίῳ ἐπισκόπῳ Μελιτηνῆς*» (2), «*Πέτρῳ ἐπισκόπῳ Σεβαστείας*» και «*τοῖς ἐν Νικομηδείᾳ πρεσβυτέροις*»[8] εἶναι ὑποδειγμα-

---

3. «*Κοινοτητα δακρύων καί ὀδύνης ἡ ἐποχή μας*». Κουλμάσης Πέτρος, *Οἱ πολιτες τοῦ κοσμου*, μ. Κ. Παπαγιώργη, Ἐκδόσεις Καστανιώτη, Ἀθήνα 1997, σελ. 405.

4. Φειδᾶς Βλ., *Ἡ θεολογική ὑποδομή τῆς Ὀρθοδόξου διασπορᾶς*, Πρακ. Ζ', Παν. Θεολογικοῦ Συνεδριου, *Ἡ Ὀρθοδοξία στήν Ἑνωμένη Εὐρώπη*, Ἀθήνα 1991, σελ. 244.

5. *PG* 44, 428 B.

6. Jaeger VIII, II, 3, 13 -17.

7. *PG* 44, 444A.

8. Jaeger VIII, II.

τικές συστάσεις ἐπισκοπικῆς ἀγάπης καί σύνεσης γιά τόν καταρτισμό τῆς ἐκκλησίας[9].

Μέ χριστοκεντρική ἀνησυχία ζητᾶ ἀπό τούς ἐκκλησιαστικούς ἄνδρες νά ἀναδεικνύονται ὑποδείγματα χριστιανικοῦ ἤθους καί ἀρετῆς. «*Διά δέ τοῦ βίου καί τῶν ἔργων γνωρίζεται πᾶς*»[10]. Τό ἐπίπεδο τῶν χριστιανῶν εἶναι τό κριτήριο τῆς ποιότητας τῶν προεστώτων τους[11].

Ρεαλιστικά περιγράφεται ἡ γενικευμένη διαβίωση τῆς καθημερινῆς ὕβρεως· «*Ἐπί μακρόν ἐνεκυλίσω τῷ βορβόρῳ*»[12] ἤ «*πολλούς χρόνους ἐχαρίσω τῇ ἡδονῇ*»[13]. Ἀπροκάλυπτα διατυπώνεται ἡ ἀνάγκη ἄρνησης αὐτῆς τῆς συμπεριφορᾶς. «*Ἀπόδυσαι τόν παλαιόν ἄνθρωπον, ὡς ἱμάτιον ῥυπαρόν, τό αἰσχρόν, τό γέμον αἰσχύνης, τό ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἁμαρτιῶν πολυκόλλητον, τοῖς οἰκτροῖς ῥακίοις περικεκεντημένον τῆς ἀνομίας*»[14].

---

9. Jaeger VIII, II, 56, 1-6. «*Αἰσχρόν γάρ καί παντάπασιν ἄτοπον νεώς μέν κυβερνήτην μη γίνεσθαι εἰ μή τῆς κυβερνητικῆς ἐπιστήμων εἴη, τόν δέ ἐπί τῶν οἰάκων τῆς ἐκκλησίας καθήμενον ἀγνοεῖν ὅπως ἄν τάς τῶν συμπλεόντων ψυχάς εἰς τόν λιμένα τοῦ Θεοῦ καθορμίσειε. Πόσα γέγονε δι᾽ ἀπειρίαν τῶν καθηγουμένων αὔτανδρα τῶν ἐκκλησιῶν ἤδη ναυάγια; τίς ἄν ἐξαριθμήσαιτο τά κακά μή ἄν συμβάντα εἴ τίς ἦν πᾶν ἐν τοῖς καθηγουμένοις κυβερνητική ἐμπειρία*». Εἶναι αἰσχρό καί ἄτοπο νά μή γίνεται κανείς κυβερνήτης πλοίου ἄν δέν γνωρίζει καλά τήν κυβερνητική ἐπιστήμη, ἐκεῖνος ὅμως πού κάθεται ἐπί τῶν οἰάκων τῆς ἐκκλησίας νά ἀγνοεῖ πῶς θά καθορμίσει τίς ψυχές τῶν συμπλεόντων πιστῶν στόν λιμένα τοῦ Θεοῦ. Πόσα ναυάγια ἐκκλησιῶν δέν ἔχουν γίνει ἀπό τήν ἀπειρία τῶν καθηγουμένων ἤδη; Ποιός θά μποροῦσε νά ἐξαριθμήσει τίς συμφορές πού δέν θά εἶχαν συμβεῖ ἄν ὑπῆρχε ἡ κυβερνητική ἐμπειρία στούς ἐκκλησιαστικούς ἄρχοντες.

10. *PG* 46, 292 C.

11. Jaeger VIII, II, 56, 25-30. «*Κατηρτισμένος ἔσται πᾶς μαθητής ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ. ἆρα δυνατόν ταπεινόφρονα γενέσθαι καί κατεσταλμένον τῷ ἤθει καί μέτριον καί φιλοκερδείας κρείττονα καί τά θεῖα σοφόν καί πεπαιδευμένον τήν ἐν τοῖς τρόποις ἀρετήν τε καί ἐπιείκειαν, ταῦτα ἐν τῷ διδασκάλῳ μή βλέποντα; ἀλλ᾽ οὐκ οἶδα πῶς οἷόν τε τόν κοσμικῷ μαθητευθέντα πνευματικόν γενέσθαι*». Κατηρτισμένος θά εἶναι κάθε μαθητής ὅπως ὁ διδάσκαλός του. Ἑπομένως, δέν εἶναι δυνατόν νά γίνει ταπεινόφρων καί σεμνός καί μετριοπαθής καί ἀφιλοκερδής καί θεολόγος καί νά καλλιεργήσει τήν ἀρετή στούς τρόπους καί νά ἀποκτήσει ἐπιείκεια, χωρίς νά τά βλέπει αὐτά στόν διδάσκαλο. Ἀλλά δέν ξέρω πῶς εἶναι δυνατόν νά γίνει κανείς πνευματικός ἄν ἔχει μαθητεύσει σέ κοσμικό δάσκαλο.

12. *PG* 46, 420 C.

13. *PG* 46, 420 C.

14. *PG* 46, 420 C.

Τέλος ἄμεσα ἀντιπροτείνεται ἕνας νέος τρόπος ζωῆς. Εἶναι ἡ ζωή τῆς χάριτος στήν ὁποία προτρέπει ὁ Χριστός. «*Σπεῦσε ἄνθρωπε στόν Ἰορδάνη μου πού δέν ἔχει τίς πηγές του στήν Παλαιστίνη, ἀλλά περικυκλώνει ὅλη τήν Οἰκουμένη καί καταλήγει στόν Παράδεισο*»[15].

Τό σχῆμα αὐτό εἶναι τό σταθερό σχῆμα τῆς χριστιανικῆς πρακτικῆς πού ἐμπνέεται ἀπό τίς πολυειδεῖς ἀξίες τῆς θεολογίας καί παρεμβαίνει γόνιμα στό πεδίο τῶν ἐλλείψεων καί τῶν δεόντων. Μέ δύο σαφῆ χαρακτηριστικά τέμνει τά ἀντίστοιχα κενά τῆς ἐποχῆς μας. Μέ τή σαφῆ στοχοθεσία καί τόν ὑγιῆ ἀνθρωπισμό ἀνακόπτει τόν ἀποπροσανατολισμό τοῦ σύγχρονου κόσμου καί τήν σύγχυση τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἰδεωδῶν[16].

Στήν ἀνάπτυξη τῆς ἐκκλησιαστικῆς πρακτικῆς δύο εἶναι τά ὁριακά ἐπίπεδα στήριξης. Ἡ ἐκκλησιαστική παράδοση στό σύνολό της, ἡ ὁποία δέν ἀφήνει περιθώρια παρεκκλίσεων καί ἡ ἀνάγκη μίμησης αὐτῶν τῶν ἐκκλησιαστικῶν προτύπων. Ἔτσι ἀπέναντι στήν τακτική τοῦ εὐδαιμονισμοῦ καί τῶν συμβιβασμῶν παρατάσσεται ἀσυμβίβαστη ἡ τακτική τῶν ἁγίων. «*Ἐχθρική σέ ὅλα αὐτά εἶναι ἡ φωνή τῶν ἁγίων, ἀντίθετη ἡ φωνή τῶν ἀπ᾽ αἰῶνος ὁσίων*» θά ὑποστηρίξει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης. «*Ὅλοι ἐκεῖνοι ἀγάπησαν τούς κινδύνους μέ παρρησία καί παρεῖχαν τό σῶμα τους σέ ἐκείνους πού ἤθελαν νά τό τέμνουν καί νά τό φονεύουν ποικιλοτρόπως καί δέν ἐδειλίασαν σέ κανένα ἆθλο ἐνῷ πονοῦσαν, προσδοκῶντες τήν τιμή στήν βασιλεία τῶν οὐρανῶν*»[17]. Συνεχιστές στήν τακτική αὐτή οἱ μεταγενέστεροι χριστιανοί ὀφείλουν νά προσθέσουν καί τήν δική τους μαρτυρία μέ θάρρος καί ἀνδρεία στίς πνευματικές καί

---

15. *PG* 46, 420 C.

16. Γιά τήν γενικευμένη καί ἀδιόρατη ὑποκρισία στήν οὐσία ὑποβόσκει ἡ ποικιλότροπη σύγχυση. Βλ. Ματσούκας Ν., *Τό πρόβλημα τοῦ κακοῦ*, Ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1992³, σελ. 88 κ.ε., «Τείνουμε νά ἀμφιβάλλουμε ὅλο καί περισσότερο γιά τή λογική καί τήν αὐτονομία μας. Ἡ ἀμφιβολία αὐτή μᾶς ρίχνει σέ μία σύγχυση ἠθική καί μᾶς ἀπογυμνώνει ἀπό τά τελευταῖα ἀπομεινάρια τῆς ἀξιοπρέπειάς μας». Βλ. Κίτσιος Ε., *Ἠθικές ἀμφισβητήσεις*, Ἐκδ. Ἔρευνα, Ἀθήνα 1983, σελ. 11.

17. *PG* 46, 428 C.

ποικίλες ἀπειλές τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως[18].

Ἡ ἐσχατολογία τῆς χριστιανικῆς ἀγωνιστικῆς ἀντισταθμίζει τίς ἀπώλειες στόν φθαρτό κόσμο καί ὑπόσχεται στήν ἄρνηση τῆς περατότητας τίς ἀπέραντες δωρεές τοῦ Θεοῦ. «*Μηδέ τοῦτο ἡγήσησθε τό φεύγειν τιμωρίαν, ἀλλ᾽ ἐράσθητε δωρεῶν καί στεφάνων οὕς ὁ Θεός τοῖς ἀθληταῖς τῆς δικαιοσύνης ηὐτρέπισε*»[19]. Ἔτσι ἡ ἀγωνιστική αὐτή στήν προέλευσή της καί στήν προοπτική της δέν ἔχει τόν χαρακτῆρα τῆς συστηματικῆς ἠθικῆς[20] ἤ τῆς θεωρητικῆς ἀναφορᾶς στόν ἄνθρωπο καί στόν κόσμο. Εἶναι μᾶλλον μία πρόταση ἐπαναπροσδιορισμοῦ τῶν κακῶς κειμένων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, πού συντίθεται ἀπό τίς ἐνέργειες τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί τήν νήφουσα συνείδηση τοῦ ἁγίου. Πρόκειται γιά τήν χριστιανική διαλεκτική ἡ ὁποία ἀνέρχεται καί κατέρχεται τήν εὐθεία[21]. Στήν ἀνοδική καί καθοδική κίνηση τό σταθερό ἔδαφος εἶναι ὁ Τριαδικός Θεός, ἡ πηγή ὅλων τῶν δωρεῶν καί τῶν χαρισμάτων. Στήν ἀνοδική κίνηση ἀπό τήν ἀντίθεση ὁ ἄνθρωπος καλεῖται διά τῆς ὑπερβάσεως στή θέση, ἐνῶ στήν καθοδική κίνηση μέ δεδομένο τήν ὑπεροχή τοῦ παραδείσου ὁ πεπτωκώς ἄνθρωπος καλεῖται σέ αὐτοσυνειδησία γιά νά ἐπιστρέψει στήν ὄντως ζωή.

Γιά τήν πρώτη περίπτωση ἡ προτροπή διαμορφώνεται σύμφωνα μέ τό παράδειγμα πού ἀκολουθεῖ. «*Οἱ πένητες καί ἐνδεεῖς, σπεύσατε πρός τήν διανομήν τῶν βασιλικῶν χαρισμάτων· τά πρόβατα, πρός τήν σφραγῖδα καί τό σημεῖον τοῦ σταυροῦ τό τῶν κακῶν ἀλεξητήριον*»[22]. Στήν δεύτερη περίπτωση προηγεῖται ἡ ἀπόλυτη θέση καί μάλιστα ὡς αἰτιολόγηση σέ μιά συλλογιστική ἡ ὁποία καταλήγει ἐμμέσως στήν προτροπή. «*Ἐπειδή ὁ παράδεισος τῶν ζώντων ἐστίν οἰκητήριον, οὐ προσδεχόμενος τούς νεκρωθέντας διά τῆς ἁμαρτίας. ἡμεῖς δέ σάρκινοι ὄντες καί θνητοί, πεπραμένοι ὑπό τῆς ἁμαρτίας. Πῶς ἔστιν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ζώντων*

---

18. *PG* 46, 389 C.
19. *PG* 46, 429 A.
20. Paulsen F., *System der Ethnik mit einem Umriss der Staats und Geselischaftslehre*, 2 Bd., 1913.
21. Γιά τή διαλεκτική τοῦ πάθους, βλ. Κορναράκης Ἰ., *Ἡ βίωση τοῦ πάθους*, Θεσσαλονίκη 1987, 68 κ.ἑ.
22. *PG* 46, 471 B.

γενέσθαι τόν τῇ δυναστείᾳ τοῦ θανάτου κρατούμενον;»[23]. Ἡ ὑπόμνηση καί ἡ ὑπόδειξη γιά τήν ἄρση τοῦ ἀδιεξόδου δίνεται ἔμμεσα μέ τήν μορφή μιᾶς καθολικά ἰσχύουσας πρότασης καί μιᾶς ρητορικῆς ἐρώτησης, «*Ψυχήν ἀφώτιστον καί τῇ χάριτι μή κοσμηθεῖσαν, οὐκ οἶδα οὐδ' εἰ ἄγγελοι μετά τόν χωρισμόν τοῦ σώματος ὑποδέχονται. Πῶς γάρ τήν ἀσφράγιστον, τήν μηδέν τῆς Δεσποτείας ἐπίσημον φέρουσαν;*»[24]

Στήν προσπάθεια ὑπέρβασης τῆς ἁμαρτίας ἐπικρατοῦν κανόνες καί μεθοδικότητα. Οἱ κανόνες αὐτοί προκύπτουν ἀβίαστα ὡς συμπέρασμα στήν ἀκολουθία τῶν συλλογισμῶν ἤ ὡς ἐμπειρία καί βίωμα τῆς προσωπικῆς ἄθλησης. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης μέ ποιμαντική ὑπευθυνότητα ἀξιοποιεῖ τό βίωμά του καί τήν καθολική ἐμπειρία τῆς ἐκκλησίας γιά νά ἐνθαρρύνει τόν λαό στήν μίμηση τῶν ἁγίων. Ἐπαγωγικά θέτει τό ἐρώτημα «*τί ἔστιν τέλειος βίος*»[25], στό ὁποῖο ἀπαντᾶ μέ ρεαλιστικούς προσδιορισμούς καί ἀξιολογικές ἀναφορές. Τό περιεχόμενο αὐτό σχετίζεται μέ τήν ποιότητα τοῦ ὁρισμοῦ τῆς ἔννοιας «*ἄνθρωπος*», ἡ ὁποία κινεῖται μεταξύ ἀντιθετικῶν χαρακτηριστικῶν. «*Οὐδέν ἄνθρωπος καί μέγα ἄνθρωπος*»[26] εἶναι ἡ βασική ἀντινομία, ἡ ὁποία προβάλλεται πολυδιάστατα στίς ἀντινομίες τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς καί τοῦ πολιτισμοῦ. Τό θέμα αὐτό ἑρμηνεύεται χωρίς ἀφαιρετικές ἐννοιολογικές ἀπόπειρες. Δέν παραλείπεται ὁ μόνιμος ὑπαινιγμός τῆς φανερῆς καί ἀφανοῦς διάστασής του. Τό ὕφος καί ἡ μορφή τοῦ λόγου χαρακτηρίζονται ἀπό τήν ἔντονη ἀντιπαράθεση συγκριτικῶν προτάσεων ἤ τήν χρήση σύντομων ρητορικῶν ἀπαντήσεων ἤ ἀκόμη ἀπό τίς προτροπές μέ κοφτό καί κατηγορηματικό ὕφος. Στήν τελευταία αὐτή μορφολογική περίπτωση ἀνήκουν τά παραδείγματα πού ἀκολουθοῦν. «*Παῦσαι, ἄνθρωπε, μερίμνης ἐπικινδύνου. Ἀνάπαυσαι ἀπό ἐλπίδος τηκούσης*»[27] ἤ «*Σωφρόνισον ἄνθρωπε. Μή καθυβρίσῃς τόν Θεόν, μηδέ ἡγήσῃ τῶν*

23. *PG* 46, 376 D.
24. *PG* 46, 424 B.
25. *PG* 44, 300 B.
26. *PG* 44, 280 C.
27. *PG* 46, 441 B.

τραπεζιτῶν ἀτιμότερον, οἷς ἐγγυωμένοις ἀναμφιβόλως πιστεύσεις. Δός ἐγγυητῇ μή ἀποθνήσκοντι πίστευσον χειρογράφῳ μή βλεπομένῳ μηδέ σπαρασσομένῳ»[28]. Ἀκόμη, «*Ἀγάπησον ἀνθρώπους, καί μή ἀργύριον... ἀπόταξαι πλεονασμῷ καί τόκοις, σύνταξαι δέ φιλοπτωχίαν*»[29]. Ἐπίσης, «*Μή ζήσῃς μισάνθρωπον βίον ἐν φιλανθρωπίας προσχήματι, μηδέ γένῃ ἰαρός ἀνδροφόνος, τό πρόσχημα μέν τοῦ σώζειν ἔχων διά τόν πλοῦτον, ὡς ἐκεῖνος διά τήν τέχνην*»[30].

Στήν ἀτμόσφαιρα τῆς ποιμαντικῆς ἀνησυχίας ὁ λόγος ἐγκαταλείπει τήν ἀπολυτότητά του καί γίνεται μετριοπαθής. Ἡ συμπυκνωμένη νοηματική καί θρησκευτική διατύπωση προσκρούει σέ πολλές δυσχέρειες. Ἡ πρώτη δυσχέρεια προκύπτει ἀπό τήν διάσταση μεταξύ τοῦ περιεχομένου τοῦ ὅρου, «*τέλειος*» καί τῆς πεπερασμένης δυνατότητας τοῦ ἀνθρώπινου λόγου νά ἐκφράσει τό περιεχόμενο αὐτό[31]. Ὁ Γρηγόριος Νύσσης καταφεύγει στήν πίστη γιά νά ἄρει τό ἀδιέξοδο. «*Ἐγένου ἵνα θεόν βλέπῃς οὐχ ἵνα ἐπί γῆν σύρηταί σου ἡ ζωή, οὐχ ἵνα τήν κτηνώδη ἔχῃς ἀπόλαυσιν, ἀλλ᾽ ἵνα τήν οὐράνιον ἐπιτελῇς πολιτείαν*»[32].

Μέ αὐτή τήν διαπροσωπική ἀναφορά ὁρίζεται γενικῶς τό περιεχόμενο τῆς τέλειας ζωῆς γιά νά ἀκολουθήσει περαιτέρω ἡ ἀναλυτική παρουσίασή της. Ἡ ἀκολουθία τῶν ἀπαντήσεων ξεκινᾶ ἀπό τή βασική πρόταση, «*τάχα γάρ τό οὕτως ἔχειν, ὡς ἀεί θέλειν ἐν τῷ καλῷ τό πλέον ἔχειν, ἡ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τελειότης ἐστίν*»[33]. Ἔτσι ἡ σκληρή χριστιανική ἄσκηση συνδυασμένη μέ τήν ἐκ τῆς φύσεως προερχομένη ῥοπή πρός τό καλύτερο, «*τό πλέον*», γίνεται γιά τόν ἄνθρωπο ἡ κατά φύσιν ζωή. Στήν κατάσταση αὐτή οἱ βιοτικές ἀνάγκες ἐλαχιστοποιοῦνται καί οἱ ἐλλείψεις ἀναπληρώνονται ἀπό τόν ἴδιο τόν Θεό[34]. Ἡ χριστιανική ὀπτική

---

28. *PG* 46, 440 B.
29. *PG* 46, 436 B.
30. *PG* 46, 437 A.
31. *PG* 45, 300 C. «*Τό τε γάρ περιλαβεῖν λόγῳ τήν τελειότητα, καί τό ἐπί τοῦ βίου δεῖξαι ὅπερ ἄν ὁ λόγος κατανοήσῃ ὑπέρ τήν ἐμήν δύναμιν ἑκάτερον τούτων εἶναι φημί*».
32. *PG* 45, 293 D.
33. *PG* 45, 301 C.
34. *PG* 46, 410 B. «*Καί τοῦτο δῆλόν ἐστιν ἐκ τῶν θείων λόγων ὅτι καί*

δέν παραλείπει μέ τήν ρεαλιστική της στροφή νά τοποθετήσει τόν λόγο στά ἐπίπεδα τοῦ μέτρου καί τῆς ἐναρμόνισης τῶν ποικίλων δυνάμεων τῆς ζωῆς. Ὁ Γρηγόριος Νύσσης διευκρινίζει ὅτι ὅλα αὐτά λέγονται *«οὐκ ἐπειδή ἀποκλείειν θέλομεν τῆς δεδομένης ἡμῖν παρά Θεοῦ χρήσεως τῶν βρωμάτων»*[35]. Σκοπός τῶν λόγων αὐτῶν εἶναι ἡ ἔμμεση ἀνάκληση στή συνείδηση τῆς προπτωτικῆς κατάστασης τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου ἡ ὀλιγάρκεια ἦταν κύριο γνώρισμα τῆς ἀγγελικῆς βιοτῆς[36].

Ἡ ἀνάκληση αὐτῆς τῆς προπτωτικῆς πραγματικότητας τίθεται ὡς ἄμεσος στόχος γιά τήν ἐποχή μας. Ἡ πεποίθηση τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης εἶναι ἀπόλυτη. *«Ἐπανέρχεται ὁ ἄνθρωπος ἐπί τήν πάλαι αὐτοῦ κατάστασιν»*[37] μέ τόν ἁπλούστερο καί φυσικότερο τρόπο. *«Τήν πονηρίαν ἀφέμενος, τήν πολυμέριμνον ταύτην ζωήν, τήν περί τά βιωτικά τῆς ψυχῆς δουλείαν, ταῦτα πάντα ἀποθέμενος»*[38]. Ἡ ἄρνηση αὐτή τῶν ἐμπαθῶν ἰδιωμάτων εἶναι σημεῖο ἐκκίνησης τῆς κατά Θεόν αὔξησης. Πρόκειται γιά τήν μία διάσταση τοῦ τέλειου βίου. Ἡ κατά τόν «*ἔνδον ἄνθρωπον*» αὔξηση σύγκειται στήν ἀπάρνηση τῶν παθῶν καί στήν στροφή στό Θεό. Ἡ ἄλλη διάσταση ὅμως ἀφορᾶ στήν ἐξωτερίκευση τῆς πλούσιας πνευματικῆς ἐμπειρίας. Εἶναι ἡ ἀνταπόκριση στήν προτροπή, *«πληρώσατε τήν γῆν»*[39]. *«Ὀφθαλμός πλήρης ἔστω τοῦ ὁρᾶν τά δέοντα. Χείρ πλήρης ἔστω τῶν ἀγαθῶν ἔργων. Πόδες ἔστωσαν εἰς ἐπίσκεψιν ἀσθενούντων, πορευτικοί ὄντες ἐφ᾿ ἅ προσῆκε. Πᾶσα ἡ τῶν μελῶν ἡμῶν κατάστασις πλήρης ἔστω τῶν κατά τάς ἐντολάς ἐργασιῶν»*[40]. Θεωρητική καί πρακτική διάσταση

τόπος γίνεται ὁ Θεός τοῖς ἀξίοις, καί οἶκος, καί ἔνδυμα καί τροφή καί πόσις, καί φῶς καί πλοῦτος, καί βασιλεία, καί πᾶν νόημά τε καί ὄνομα τῶν πρός τήν ἀγαθήν ἡμῖν συντελούντων ζωήν. Ὁ δέ πάντα γινόμενος καί ἐν πᾶσι γίνεται».

35. *PG* 44, 285 A.

36. *PG* 44, 285 A. *«Ἵνα τόν παρελθόντα μακαρίσωμεν χρόνον· οἵα ἦν ἡ ζωή ὅπως ἀπροσδεής, πῶς ὀλίγων ἐδέοντο πρός τήν τοῦ βίου διαγωγήν οἱ ἄνθρωποι· πῶς τό ποικίλον τῆς διαίτης ἡμῖν ἡ τῆς ἁμαρτίας προσήνεγκεν αἰτία».*

37. *PG* 44, 284 D.

38. *PG* 44, 284 D.

39. *PG* 44, 281 D.

40. *PG* 44, 281 D.

τῆς ζωῆς ἔχουν ἰδιαίτερη σημασία γιά τήν Ὀρθόδοξη Θεολογία. Ἡ μυστική ζωή, ἡ ἐποπτεία τοῦ Θεοῦ «*καθ᾽ αὐτήν*» εἶναι γνώση καί πράξη. Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ἐπίσκοπος Νύσσης γενικεύει τήν ἰσχύ της γιά ὅλο τό σῶμα τῆς ἐκκλησίας[41]. Ἡ ἑνότητα αὐτή δέν περιορίζεται στά χρονικά ὅρια τῆς ἐπίγειας ζωῆς οὔτε πάλι προσδοκᾶται ὅτι θά ἀποκτηθεῖ μετά τόν θάνατο. Ἡ ἑνότητα τῆς τέλειας ζωῆς οἰκοδομεῖται ἀπό τήν παροῦσα ζωή γιά νά ὁλοκληρωθεῖ ὡς βίωμα, ὡς θεωρία καί πράξη στήν μεταθανάτια πολιτεία.

Ἡ κατανόηση τῆς μελλούσης καταστάσεως τῶν ἀνθρώπων εἶναι προέκταση τῆς ἀντικειμενικῆς ἐκτίμησης τοῦ παρόντος. Ἡ ἐπίγεια ἀρετή βοηθᾶ τήν ψυχή μετά τό θάνατο φυσικά νά ἐποπτεύσει τό φῶς τῆς θεότητας καί τίς ἐνέργειές του, ἐνῶ ἡ κακότητα καί ἡ ἐμπάθεια κατακρατεῖ τήν ψυχή καί μετά τό θάνατο καί τήν ἐμποδίζει νά ἀπολαύσει τίς δωρεές τοῦ Θεοῦ. Γιατί ἐρωτᾶ ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ἐπίσκοπος Νύσσης «*δεῖ τούς ἐν σαρκί βιοτεύοντας, διά τῆς κατ᾽ ἀρετήν ζωῆς, χωρίζεσθαι πώς καί ἀπολύεσθαι τῆς πρός αὐτήν σχέσεως;*» Ἡ ἀπάντηση εἶναι σαφής. «*Ἵνα μετά τόν θάνατον μή πάλιν ἄλλου θανάτου δεώμεθα, τά λείψανα τῆς σαρκώδους κόλλης ἀποκαθαίροντος· ἀλλά καθάπερ δεσμῶν τήν ψυχήν περιρραγέντων, κοῦφος αὐτῇ καί ἄνετος ὁ πρός τό ἀγαθόν γένηται δρόμος, οὐδεμιᾶς αὐτόν σωματικῆς ἀλγηδόνος πρός ἑαυτήν ἀφελκούσης*»[42]. Ἀντίστοιχα «*εἰ τίς ὅλος δι᾽ ὅλων ἀποσαρκωθείη τῇ διανοίᾳ, πᾶσαν ψυχῆς τε κίνησίν τε καί ἐνέργειαν ἐν τοῖς θελήμασι τῆς σαρκός ἀσχολῶν*» αὐτός οὔτε ὅταν ἐξέλθει τῆς σαρκός ἀποχωρίζεται ἀπό τά σαρκικά πάθη, ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἐνδιατρίβουν πολύ στούς δυσωδεστέρους τῶν τόπων, ἀκόμη καί ἄν μετέλθουν στόν μυρωδάτο ἀέρα δέν ἀπαλλάσσονται ἀπό τήν ἀηδία, μέ τήν ὁποία ποτίστηκαν μέ τήν πολύχρονη ἐμβίωση σέ αὐτήν[43].

---

41. *PG* 45, 1057 B. «*Δι᾽ ἀμφοτέρων προσήκει τῷ σώματι τῆς ἐκκλησίας πράττειν καλῶς, τοῦ διορατικοῦ τῆς ἀληθείας συγκεκραμένου πρός τό δραστήριον· οὔτε τῆς θεωρίας καθ᾽ ἑαυτήν τήν ψυχήν τελειούσης, εἰ μή καί τά ἔργα παρῇ, τά τόν ἠθικόν κατορθοῦντα βίον οὔτε τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας αὐτάρκη παρεχομένης τήν ὠφέλειαν, μή τῆς ἀληθινῆς εὐσεβείας τῶν γινομένων καθηγουμένης*».

42. *PG* 46, 88 A.

43. *PG* 46, 86 B. «*Οὐδέ πρός τόν ἀηδῆ καί ἄβλεπτον βίον τῆς μεταβολῆς*

Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης γνωρίζει καλά τό μυστήριο τῆς ζωῆς. Εἶναι ὁ ἴδιος μύστης καί διαμεσολαβητής στήν ἀλήθεια. Αἰσθάνεται βαθύτατα ὡς ποιμένας τήν εὐθύνη τῆς πνευματικῆς πορείας τῶν χριστιανῶν καί κοκκινίζει ἀπό ντροπή γιά τήν πνευματική ἀνεπάρκειά τους[44]. Παρακαλεῖ ὡς φιλόστοργος πνευματικός πατέρας τήν ἑκούσια ἀποδοχή τῆς ἀλήθειας πού διαχειρίζονται ὑπεύθυνα τά ποιμαντικά καί ἀποστολικά του χέρια. «*Ἄνοιξόν σου τήν ψυχήν ὡς δέλτον, καί συγχώρησον ἡμῖν ἐγχαράξαι μάθημα τέλειον· μή ἀεί μετά τῶν παίδων ψελλίζου· μή νηπιώδης τήν φρένα*»[45].

Ὁ ἴδιος αἰσθάνεται τήν ἑνότητα τῆς ἐκκλησίας καί ἐγείρει τήν ἀξίωση γιά τήν ἑνότητα αὐτή στόν κάθε πιστό. «*Ἑνώθητι τῷ μυστικῷ λαῷ καί μάθε λόγους ἀπορρήτους. Φθέγξαι μεθ᾽ ἡμῶν ἐκεῖνα ἅ καί τά ἐξαπτέρυγα Σεραφείμ μετά τῶν τελείων χριστιανῶν ὑμνοῦντα λέγειν*»[46]. Ἡ πρόσκληση αὐτή μέσα στά πλαίσια τῆς δογματικῆς καί τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας ἔχει διαχρονική ἰσχύ καί ἐγκυρότητα. Μέσα στήν πολυδιασπασμένη σύγχρονη πραγματικότητα[47] τό προσκλητήριο «*ἐπί τό μονοειδές*», «*τό ἐλεύθερον*», «*τό ἀδούλωτον τοῖς πάθεσι τῆς σαρκός*» εἶναι ἀληθινή καινοτομία καί ἐλπίδα[48].

Περίληψη

Ἡ ἑνότητα τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου καί τοῦ χριστιανικοῦ λόγου μας ἐπιτρέπουν τήν ἀναδρομική ἀναφορά παραδειγ-

---

γενομένης, δυνατόν ἄν εἴη τούς φιλοσάρκους μή ἀφέλκεσθαι τι πάντω τῆς σαρκικῆς δυσωδίας, δι᾽ ὧν πλέον αὐτοῖς ἡ ὀδύνη βαρύεται, ὑλωδεστέρας ἐκ τοιαύτην περιστάσεως τῆς ψυχῆς γενομένης».

44. *PG* 46, 421 BC. «*Ἐρυθριῶ ὑπέρ σοῦ, ὅτι ἐγήρασας λοιπόν μετά τῶν κατηχουμένων ἐκβάλλῃ, ὡς παιδάριον ἄνουν καί οὐκ ἐχέμυθον, μέλλοντος μυστηρίου λαλεῖσθαι*».

45. *PG* 46, 421 BC.

46. *PG* 46, 421 BC.

47. Τό μονοειδές διασπάστηκε ἀπό τήν ἑκούσια τροπή τῆς συνειδήσεως πρός τό χεῖρον. *PG* 46, 81B.

48. *PG* 45, 293 D, «*διά τῆς παρούσης κακοπαθείας, τήν ἐλπιζομένην εὐκληρίαν ἐμπορευόμενος*». *PG* 46, 84 C.

δειγμάτων μέ ἐπίκαιρο περιεχόμενο. Στά πλαίσια αὐτά ἐπίκαιρη εἶναι ἡ πρόταση τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης γιά ἀνασύνταξη τῶν Χριστιανικῶν ἀρετῶν κατά τῆς σύνταξης τῶν δυνάμεων τῆς ἀπωλείας. Μέ ἰδιαίτερη ποιμαντική εὐαισθησία ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ἐπίσκοπος Νύσσης ἐπιχειρεῖ νά ἀφυπνίσει τό ὑπνῶττον χριστιανικό φρόνημα στό πνεῦμα τῆς ἄσκησης καί τῆς θυσίας. Γι᾿ αὐτό χρησιμοποιεῖ ἄλλοτε λιτές καί κοφτές προτροπές καί ἄλλοτε ἐκτενεῖς ἀποτροπές.

Μέσα σέ ἀτμόσφαιρα ἀδελφικῆς ἀγωνίας καί πατρικῆς στοργῆς ἀποκαλύπτει τήν ἠχηρή σήψη τῆς σύγχρονης ἠθικῆς ζωῆς καί ἀντιπροτείνει τήν χριστιανική διαγωγή. Αὐτή ἐξελίσσεται προοπτικά σέ τρία ἐπίπεδα. Ξεκινᾶ ἀπό τήν ἀπάρνηση τῶν ἡδονῶν, προχωρεῖ στήν ἐνεργή συμμετοχή στή ζωή τῆς ἐκκλησίας. Ὁλοκληρώνεται στή δυναμική μέθεξη τῶν δωρεῶν τοῦ Θεοῦ στήν μεταθανάτια ζωή τοῦ παραδείσου. Συνοδοιπόροι σέ αὐτό τό εὐλογημένο ταξίδι συμπαραστέκονται οἱ ἅγιοι καί οἱ μάρτυρες. Αὐτοί ὑπαγορεύουν μέ τό παράδειγμά τους στούς χριστιανούς ὅλων τῶν ἐποχῶν τήν ἀνάγκη τῆς αὐταπάρνησης καί τῆς περιφρόνησης ὅλων τῶν ἐπίγειων ἀγαθῶν ἤ κινδύνων χάριν τῆς οὐράνιας δόξας.

Στίς διατυπώσεις αὐτές ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης ἐπιτυγχάνει τήν διαμόρφωση τῆς χριστιανικῆς διαλεκτικῆς. Ἡ διαλεκτική αὐτή ἀκολουθεῖ τήν εὐθεία καί ὑπακούει στό γενικό σχῆμα θέση-ἀντίθεση-ὑπέρβαση. Ἡ ἀνοδική ἤ καθοδική της κίνηση ἐξυπηρετεῖ τήν ἐπαγωγική ἤ παραγωγική συλλογιστική. Ὁ στόχος της συμπίπτει μέ τήν ἀφετηρία της πού εἶναι ἡ πηγή τῶν δωρεῶν, ὁ Τριαδικός Θεός. Ἐκεῖ βρίσκεται καί ἡ ἀπάντηση τῆς τέλειας ζωῆς, στήν ὁποία καλεῖ ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης τούς χριστιανούς ὅλων τῶν ἐποχῶν, ἄρα καί τῆς ἐποχῆς μας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Γρηγορίου Νύσσης, *Ἔργα Ἀσκητικά*, ed. W. Jaeger, VIII, I καί II, Leiden, e. Brill 1986.
2. *Τά εὑρισκόμενα πάντα*, ed. J.P. Migne, PG 44, 45, 46. Belgium 1638.
3. Ἀριστοτέλους, *Πολιτικά*, εἰσ. Ross D. W., Oxford 1967.
4. Jaspers K., *Einfuhrung in die Philosophie,* München 1952. *Vom Ürsprung und Zeil der Geschichtes*, München 1856.
5. Κουλμάσης Πέτρος. *Οἱ πολίτες τοῦ κόσμου*, μ. Κ. Παπαγιώργη, Ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 1997.
6. Lasaulx E., *Neuer Versuch einer alten, auf die wahrheit der Tatsachen gegründeten Philosophie der Geschichte*, München 1856.
7. Φειδᾶς Βλ., *Ἡ θεολογική ὑποδομή τῆς Ὀρθοδόξου διασπορᾶς,* Πρακτ. Ζ′ Παν. Θεολ. Συνεδρίου, Ἀθήνα 1991.
8. Ἱεροθέου, μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἁγ. Βλασίου, *Μεταξύ δύο αἰώνων*, Λειβαδιά 2000.
9. Ματσούκας Ν., *Τό πρόβλημα τοῦ κακοῦ,* Ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1992[3].
10. Κίτσιος Ε., *Ἠθικές ἀμφισβητήσεις*, Ἐκδ. Ἔρευνα, Ἀθήνα 1983.
11. Κορναράκης Ἰ., *Ἡ βίωση τοῦ πάθους*, Θεσσαλονίκη 1987.

Σωτηρίου Ἰ. Μπαλατσούκα
Διδάκτορος Θεολογίας

Ἡ κοινωνικότητα τοῦ Ὀρθοδόξου Μοναχισμοῦ

Ὁ Ὀρθόδοξος Μοναχισμός κατά βάση εἶναι μόνο κοινωνικός. Ὁ μοναχός, ἀφοῦ ἀναχωρήσει ἀπό τόν κόσμο ἐπιζητεῖ τήν πραγματική κοινωνία, τήν κοινωνία τῆς ἀγάπης μέ τό Θεό καί τόν συνάνθρωπο πού ἐπλάσθηκε «*κατ' εἰκόνα*» *Αὐτοῦ*[1].

Ἴσως αὐτό εἶναι κάτι ἀνεξήγητο καί παράλογο γιά τήν κοσμική λογική. Ὁ μοναχός ἀποτάσσεται τήν κοσμική κοινωνία γιά νά βρεῖ τήν ἀληθινή κοινωνικότητα, νά γίνει ἀπαθής καί νά ἀγαπήσει τόν πλησίον θεοπρεπῶς. Ὁ τόπος, ὅμως, πού διάλεξε ὁ ἴδιος, τό μοναστήρι «*εἶναι κοινωνία, λόγος καί τρόπος βαθύς ἐφηρμοσμένης ζωῆς κατά Θεόν. Εἶναι τόπος Θεοῦ καί πύλη οὐρανοῦ*»[2]. Ἐκεῖ ἀγωνίζεται ἀδιαλείπτως, ἀσκεῖται στήν ὑπακοή, στήν ἐγκράτεια, στή νηστεία, στή μετάνοια γιά νά καθαρισθεῖ ἀπό τά πάθη καί νά φτάσει στήν ἀπάθεια καί τήν τελείωση, νά γίνει «*ἰσάγγελος διά τῆς ἀπαθείας*»[3]. Ἡ μόνωση δίδει τήν εὐκαιρία στό μοναχό, τή δυνατότητα, νά ἀγωνισθεῖ ἀπερίσπαστα κατά τῶν «πειρασμῶν καί τῶν λογισμῶν», τῶν κατωτέρων

---

1. *Γεν.* 1, 26.

2. Ἀρχιμ. Αἰμιλιανοῦ (Καθηγουμένου Ἱερᾶς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας), *Μοναχικός βίος στό Κατηχήσεις καί Λόγοι 1 Σφραγίς γνησία*, ἐκδ. «Ὁρμύλια», 1995, σ. 130. Πρβλ. *Γεν.* 28, 17: «... ἀλλ' ἤ οἶκος Θεοῦ καί αὕτη ἡ πύλη τοῦ οὐρανοῦ».

3. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τό Ἆσμα Ἀσμάτων, Λόγος Α'*, *PG* 44,777A(=W. Jaeger, τ. VI, σ. 30). Βλ. Σωτηρίου Ἰ. Μπαλατσούκα, *Ἡ ἀπάθεια ὡς κατάσταση τελειώσεως στό Σπουδή πνευματικῆς τελειώσεως*, ἐκδ. «Μυγδονία», Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 66-83: ἐδῶ, βάση τῆς ἁγιοπατερικῆς διδασκαλίας, γίνεται λόγος γιά τόν πόλεμο ἐναντίον τῶν παθῶν, τό πέρασμα ἀπό τήν ἄλογη

ἐπιθυμιῶν, τῶν κακῶν «ἐμπνεύσεων» πού συνεχῶς προσεγγίζουν τό νοῦ καί τό κέντρο τῆς ἀνθρωπίνης ὕπαρξης, τήν καρδιά.

Τά πάθη καί τά κατώτερα ἔνστικτα εἶναι ἐκεῖνα πού δέν ἐπιτρέπουν νά δοῦμε ὀρθά τή δημιουργία καί τό Δημιουργό. Ὁ ἐσωτερικός μας κόσμος εἶναι «μυωπικός», καί ὅταν θεραπευθεῖ ἡ ἀρρωστημένη πνευματική μας ὅραση καί στά μάτια τῆς ψυχῆς ἐπανέλθει τό φῶς τῆς προπτωτικῆς καταστάσεως, τότε ὁ ἄνθρωπος θά πάψει νά βλέπει τόν κόσμο ἐμπαθῶς.

Πρότυπο γιά τό μοναχό εἶναι ὁ Χριστός, τοῦ ὁποίου τή θέση στό μοναχικό κοινόβιο κατέχει ὁ Γέροντας καί τή θέση τοῦ χοροῦ τῶν Ἀποστόλων κατέχουν οἱ μοναχοί - ὑποτακτικοί. Ἡ πνευματική πατρότητα εἶναι μία ἁρμονική καί ἀγαστή συνεργασία μοναχοῦ καί Γέροντος διά τήν ἐν γένει καλλιέργεια καί διαμόρφωση τῆς προσωπικότητας. Ἡ συνεργασία αὐτή κάνει τόν μοναχό πνευματικό ἐργάτη, παλαιστή πεπειραμένο, τόν μαθαίνει νά ζεῖ «ὁμοθυμαδόν»[4] κατά τό πρότυπο τῆς ἀποστολικῆς κοινότητας. Ἔτσι ἡ μοναχική κοινότητα τῆς ἐρήμου γίνεται πρότυπο καί γιά τίς χριστιανικές κοινωνίες τῶν πόλεων. Καρποί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὅπως, ἀγάπη, δικαιοσύνη, εἰρήνη, χαρά, ἐπίγνωση καί ἐλευθερία εἶναι τά στοιχεῖα πού κοσμοῦν τή μοναστική κοινωνία καί κατ᾽ ἐπέκταση καί τή Χριστιανική. Ὁ μοναχός εἶναι ἐλεύθερος καί ἀδέσμευτος ἀπό κάθε τυπική καί συμβατική ἐξωτερική κοινωνική σχέση γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς προσωπικότητάς του. Ὁ Χριστός διά τῆς σταυρικῆς Του θυσίας «ἠλευθέρωσε» τούς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἐντός τῆς Ἐκκλησίας ζοῦν εἰς αὐτήν τήν ἐλευθερία[5]. Τοῦτο ἰσχύει κυρίως γιά τούς μοναχούς, οἱ ὁποῖοι ἐναποθέτουν ὁλόκληρο τόν ἑαυτό τους στήν πρόνοια τοῦ Θεοῦ.

Στό μοναστήρι ὁ μοναχός θυσιάζει καθημερινῶς τόν ἑαυτό του γιά τόν κόσμο, ὅπως ὁ Χριστός προσφέρθηκε «*ὑπέρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς*»[6]. Ἡ προσευχή, τά δακρυα, τό κομπο-

---

ζωή τῶν κατώτερων ἐνστίκτων στήν ἔλλογη ζωή τῆς ἀγάπης πρός τόν Θεόν, στό ὁποῖο συμβάλει καί τό ἔνθεο πάθος τῆς ἀπάθειας.

4. *Πράξ.* 1, 4 κ.ἄ.

5. *Γαλ.* 5, 1.

6. *Ἰω.* 6, 51.

σχοίνι, οἱ ἀγρυπνίες γίνονται τά μέσα μίμησης τοῦ ἀγῶνα τῶν ἁγίων, τῶν ὁσίων καί τῶν μαρτύρων. Εἶναι τά μέσα ἐκεῖνα πού θά τόν μεταμορφώσουν. Ἐδῶ ἀκριβῶς εὑρίσκεται ἡ σημαντική συμβολή τοῦ μοναχισμοῦ. Διά τῶν μέσων πού προσφέρει συντελεῖται ἡ μεταμόρφωση τοῦ προσώπου, ὁ ἐξαγιασμός του. Ὡς ἐκ τούτου δέν συγκρίνεται μέ ὁποιοδήποτε ἔργο πού προσφέρει σήμερα ὁ κόσμος σέ ὅλες τίς ἐκφάνσεις του. Ὁ μεταμορφωμένος ἄνθρωπος εἶναι ὁ πνευματικός, ὁ ὁποῖος δέν εἶναι ἄσχετος καί μέ τόν κοινωνικό ἄνθρωπο. Κατά βάθος κοινωνικός εἶναι ὁ πνευματικός.

Τό μοναστήρι βέβαια δέν εἶναι μόνον ὁ τόπος μεταμορφώσεως, εἶναι ὁ τόπος τῆς μυστικῆς ὑψώσεως τοῦ πνεύματος, τοῦ μυστικοῦ βιώματος, τῆς ἀνακαινίσεως, τῆς ἀναπλάσεως καί τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ, ὅπου μαρτυρεῖται ἡ δόξα Του: «*ἐπί τῷ Κυρίῳ τῷ μαρτυροῦντι τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ*»[7]. Ὁ τόπος αὐτός, εἶναι ὁ τόπος τοῦ Οὐρανοῦ, διότι αὐθέντης εἶναι ὁ Θεός. Οὐρανός καί μοναστήρι κατά χάριν «ἕν ἐστι». Εἶναι ὁ τόπος τῆς ἀλογίας, διότι ἐκεῖ ὁ μοναχός ἀρνεῖται τό εἶναι του, κόβει τό «ἴδιον» θέλημα καί δέχεται τόν λόγο τοῦ ἄλλου, ὁ ὁποῖος γιά τόν ἄνθρωπο τοῦ ἔξω κόσμου εἶναι παράλογος. Αὐτή, ὅμως, ἡ ἀπόρριψη τοῦ «ἐγώ» καί κάθε ἀτομικότητας ἐκφράζεται σέ μιά διάθεση ἀνοιχτῆς κοινωνίας μέ κάθε ἄνθρωπο. Ὁ μοναχός χωρίζεται ἀπό ὅλα καί ἑνώνεται μέ ὅλα.

Ἐπίσης ἡ κοινή Θεία Λατρεία συνοψίζει τούς μεταξύ τῶν μοναχῶν πνευματικούς προσωπικούς δεσμούς καί ἡ Θεία Λειτουργία πού τελεῖται καθημερινά στά μοναστήρια, εἶναι τό κέντρο τῆς θεανθρώπινης κοινότητας. Ὁ ὅρος «Θεία Κοινωνία» δηλώνει ἀκριβῶς τόν κοινωνικό χαρακτῆρα τῶν Ἱερῶν Μυστηρίων, τῶν Μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας μας, διά τῶν ὁποίων κοινωνοῦν καί συνδέονται μέ τό Θεό καί μεταξύ τους. Εὐχαριστοῦν, δοξολογοῦν, ἱκετεύουν ἀπό κοινοῦ, ξεπερνοῦν κάθε ἀτομικισμό νοσηρό, ἐκκλησιοποιοῦνται[8]. Γίνονται

---

7. *Πράξ.* 14, 3.

8. Βλ. Ἀρχιμ. Γεωργίου (Καθηγουμένου Ἱερᾶς Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου), *Ἡ κοινωνική διάστασις τοῦ Ὀρθοδόξου Μοναχισμοῦ στό Ὀρθόδοξος Μοναχισμός καί Ἅγιον Ὄρος.* Β', Ἔκδοσις Ἱερά Μονή Ὁσίου Γρηγορίου, Ἅγιον Ὄρος 1997, σελ. 52-83.

συγγενεῖς τοῦ ἴδιου Σώματος, τῆς Μίας, Ἁγίας καί Ἀδιαίρετης Ἐκκλησίας. Γίνονται σύναιμοι, χριστοφόροι, φιλάδελφοι μέσα στήν στοργική ἀγκαλιά τῆς Μητέρας Ἐκκλησίας, ἡ Ὁποία εἶναι τό μυστήριο τῆς ἀληθινῆς κοινωνίας. Ἡ μετοχή αὐτή στή ζωή τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ὁ Ὁποῖος εἶναι τό πρότυπο κοινωνίας, εἶναι μετοχή τῆς ἀγάπης. Τά πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὁ Πατήρ, ὁ Υἱός καί τό Ἅγιο Πνεῦμα, ὑπάρχουν ὡς πρότυπα τῆς ἀγάπης εἰς τά ὁποῖα δέν χωρᾶ καμιά ἰδιοτέλεια καί κανένας ἀτομικισμός, διότι εἶναι κοινωνία ἀγάπης : «*Ἵνα πάντες ἕν ὦσι, καθώς σύ, Πάτερ, ἐν ἐμοί κἀγώ ἐν σοί, ἵνα καί αὐτοί ἐν ἡμῖν ἕν ὦσιν*»[9].

Ἡ καθημερινή ζωή τῆς ἀγγελικῆς πολιτείας, τῆς μοναστικῆς κοινότητας γίνεται τόπος ἀναψυχῆς καί πνευματικῆς ἀνατάσεως. Κάθε μέρα συναθροίζονται ἐκεῖ ἄνθρωποι-ἀδελφοί. Ἔρχονται ἀπό παντοῦ καί ἀπολαμβάνουν τῆς ἀβραμιαίας, καί ἰδιαιτέρως τῆς πνευματικῆς φιλοξενίας. Χαρά καί εὐφροσύνη πλημμυρίζει ἡ καρδιά τῶν φιλοξενουμένων. Γίνονται ἕνα μέ τούς μοναχούς. Ἔτσι ἡ ἁπλόχερα καί εὐρύτατη προσφερομένη ἀπό τούς μοναχούς φιλοξενία ἀποτελεῖ δεῖγμα τῆς κοινωνικῆς προσφορᾶς. Ἀκόμα οἱ μοναχοί μέ μυστικό τρόπο ἐκφράζουν τήν ἀγάπη γιά τούς συνανθρώπους τους μέ τήν εὐχή «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ἐλέησόν με τόν ἁμαρτωλό» ἤ «ἐλέησον ἡμᾶς». Αὐτό ἀποτελεῖ ἕνα ξεπέρασμα, μιά ὑπέρβαση τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ καί ἕνα ἄνοιγμα πρός τό Θεό καί τόν συνάνθρωπο. Ὅσο ὁ ἄνθρωπος προσεγγίζει τό Θεό, τόσο προσεγγίζει καί τόν συνάνθρωπο, κι ὅσο πιό προχωρημένος πνευματικά ὁ μοναχός, τόσο πιό θερμή κι ἔντονη ἡ προσευχή του «ὑπέρ ζώντων καί νεκρῶν». Ὁ ἅγιος Σιλουανός γράφει: «*Ὑπάρχουν τινές οἱ ὁποῖοι λέγουν ὅτι οἱ μοναχοί ὀφείλουν νά ὑπηρετοῦν τόν κόσμον, ἵνα μή τρώγουν τόν ἄρτον δωρεάν. Πρέπει ὅμως νά ἐννοήσωμεν εἰς τί ἔγκειται ἡ ὑπηρεσία αὐτη καί τίνι τρόπῳ ὀφείλει ὁ μοναχός νά βοηθῇ τόν κόσμον. Ὁ μοναχός εἶναι ἱκέτης ὑπέρ ὅλου τοῦ κόσμου· θρηνεῖ δι᾽ ὅλον τόν κόσμον· καί εἰς τοῦτο ἔγκειται τό κύριον ἔργον αὐτοῦ. Ποῖος ἄρα γε προτρέπει αὐτόν, ὅπως χέῃ δάκρυα δι᾽ ὅλον τόν κόσμον ; Ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός , ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ, ἐμπνέει*

---

9. *Ἰω.*,17, 21.

τόν μοναχόν. Αὐτός δίδει εἰς τόν μοναχόν τήν ἀγάπην τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί ἐκ τῆς ἀγάπης αὐτῆς ἡ καρδία τοῦ μοναχοῦ εἶναι πάντοτε περίλυπος διά τόν λαόν, ἐπειδή δέν σώζονται πάντες. Ὁ Ἴδιος ὁ Κύριος ἦτο τοσοῦτον περίλυπος διά τόν λαόν, ὥστε παρέδωκεν Ἑαυτόν εἰς τόν διά σταυροῦ θάνατον. Καί ἡ Παναγία τήν αὐτήν λύπην διά τούς ἀνθρώπους ἔφερεν ἐν τῇ καρδίᾳ Αὐτῆς καί ὁμοίως πρός τόν Ἠγαπημένον Αὐτῆς Υἱόν <εἰς τέλος> ἐπόθει τήν σωτηρίαν τοῦ σύμπαντος κόσμου. Τό αὐτό Ἅγιον Πνεῦμα ἔδωκεν ὁ Κύριος καί εἰς τούς Ἀποστόλους καί εἰς τούς Ἁγίους ἡμῶν Πατέρας, καί εἰς τούς ποιμένας τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τοῦτο συνίσταται ἡ διακονία ἡμῶν ἐν τῷ κόσμῳ. Καί διά τοῦτο οὔτε οἱ ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας οὔτε οἱ μοναχοί πρέπει νά ἀπασχολοῦνται εἰς κοσμικά προβλήματα, ἀλλά νά μιμοῦνται τήν Θεομήτορα, Ἥτις ἐντός τοῦ Ναοῦ, εἰς τά Ἅγια τῶν Ἁγίων, ἡμέρας καί νυκτός ἐμελέτα ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου καί ἔμενε πρεσβεύουσα ὑπέρ τοῦ λαοῦ»[10].

Ἡ ἀγάπη τοῦ μοναχοῦ δέν στρέφεται μόνον πρός τόν συνάνθρωπο, ἀλλά πρός ὅλη τήν κτίση, τή φύση καί τό περιβάλλον στό ὁποῖο ζεῖ καί κινεῖται. Ὁ ἴδιος ἔρχεται σέ σχέση κοινωνίας μέ ὅλα τά δημιουργήματα. Σέβεται καί προστατεύει τόν φυσικό κόσμο, τά ζῶα, τά φυτά, καί βρίσκεται σέ μία σχέση ἀλληλοκατανόησης καί σεβασμοῦ. Ὁ μοναχός δέχεται τόν κόσμο εὐχαριστιακά ὡς εὐλογία Θεοῦ καί τόν ἀναφέρει ὡς ἱερέας καί λειτουργός της στό Δημιουργό Θεό *«τά σά ἐκ τῶν σῶν σοί προσφέρομεν κατά πάντα καί διά πάντα»*. Ἔτσι γίνεται ὁλοφάνερος ὁ σωστός προορισμός τοῦ κόσμου. Ὅλα δημιουργήθηκαν γιά νά μετάσχουν στή δόξα τοῦ Δημιουργοῦ *«τά πάντα δι᾽ αὐτοῦ καί εἰς αὐτόν ἔκτισται»*[11].

Οἱ ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας εἶχαν κατανοήσει τήν εὐθύνη ἀπέναντι στή φύση καί τόν κόσμο, γι᾽ αὐτό ὑπέδειξαν καί βίωσαν τήν κατά φύση σχέση ἀνθρώπου καί φυσικοῦ περιβάλλοντος. Ὁ μοναχός δείχνει ἄπειρο ἔλεος πρός τόν περι-

---

10. Ἀρχιμ. Σωφρονίου (Σαχάρωφ), ΙΔ΄ Περί τῶν μοναχῶν στό *Ὁ ἅγιος Σιλουανός ὁ Ἀθωνίτης* (1866-1938). Ἱερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Ἔσσεξ Ἀγγλίας 1998[8], σελ. 510-511.

11. *Κολ.* 1, 16.

βάλλοντα κόσμο. Μέ τίς ἀκατάπαυστες προσευχές, τήν πλούσια λειτουργική ζωή, μεταμορφώνει ὄχι μόνο τό πρόσωπο, τό ὁποῖο προαναφέραμε, ἀλλά ὅλον τόν κόσμο σέ Ἐκκλησία. Στό μοναχισμό παρατηρεῖ κανείς μία σύζευξη ὑλικοῦ καί πνευματικοῦ στοιχείου κι ὄχι ἕνα ἀντιφυσικό πνεῦμα. Ἐδῶ χρησιμοποιεῖται μόνον ὅ,τι ὑπάρχει ἀνάγκη, καί δέν ὑπάρχει τίποτα τό περιττό στήν τροφή, τήν ἔνδυση, πού νά ὑπερβαίνει τά ὅρια τοῦ ἀναγκαίου. Ὑπάρχει δέ μιά καρδιά συμπονετική γιά κάθε δημιούργημα καί οὔτε φύλλο δέν κόβεται «ἄνευ ἀνάγκης»[12]. Κι αὐτό δέν εἶναι ἕνα παθολογικό φαινόμενο, ἀλλά μιά εὐσπλαγχνία κατά χάριν. Ὁ μοναχός βλέπει σέ ὅλα τά δημιουργήματα τή «*Δεξιά τοῦ Ὑψίστου*»[13] καί γνωρίζει ὅτι ὁ Χριστός εἶναι «*ὁ λίμνας καί πηγάς, καί θαλάσσας ποιήσας*»[14]. Βλέπουμε λοιπόν ὅτι οἱ μοναχοί εἶναι οἱ γνήσιοι οἰκολόγοι, γιατί δίδουν τό μεγαλύτερο μήνυμα γιά τήν ἀντιμετώπιση μιᾶς μεγάλης κοινωνικῆς κρίσης, τῆς οἰκολογικῆς. Τό ἐνδιαφέρον τῶν ἁγίων καί τῶν μοναχῶν πρός τή φύση εἶναι ἕνα ὑγιές ἐνδιαφέρον, τό ὁποῖο ἀποβλέπει στήν ἐπιστροφή τοῦ ἀλλοτριωμένου ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας στήν προπτωτική κοινωνία τῶν πρωτοπλάστων, στήν κοινωνία τῆς ἐγκρατείας, τῆς μή εὐδαιμο-

---

12. «Ἰδού ἕν πράσινον φύλλον ἐπί τοῦ δένδρου καί σύ ἀπέσπασας αὐτό ἄνευ ἀνάγκης. Ἄν καί δέν εἶναι ἁμαρτία, ὅμως, πῶς νά εἴπω, προκαλεῖ τόν οἶκτον ἡ καρδία ἥτις ἔμαθε νά ἀγαπᾷ, λυπεῖται καί τό φύλλον καί πᾶσαν τήν κτίσιν. Ὁ ἄνθρωπος δέν πρέπει νά ἔχει πάθος πρός τά ζῶα, ἀλλά μόνον καρδίαν οἰκτίρουσαν πᾶν δημιούργημα. Ἀρχιμ. Σωφρονίου (Σαχάρωφ), *Ὁ ἅγιος Σιλουανός ὁ Ἀθωνίτης* (1866-1938), Ἱερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Ἔσσεξ Ἀγγλίας 1999[8], σελ. 117-119. Πρβλ. Ἰσαάκ Σύρου, *Τά εὑρεθέντα Ἀσκητικά*, Λόγος ΠΑ΄, ἐπιμ. ἱερομ. Ἰωακείμ Σπετσιέρη, Ἐν Ἀθήναις 1895, σ. 306 «καῦσις καρδίας ὑπέρ πάσης κτίσεως, ὑπέρ τῶν ἀνθρώπων, καί τῶν ὀρνέων, καί τῶν ζώων καί τῶν δαιμόνων καί ὑπέρ παντός κτίσματος». Πρβλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Τό γνῶθι σαὐτόν, ἤτοι μελέται θρησκευτικαί καί ἠθικαί*, Ἀθῆναι 1962[2], σ. 17-20, ὅπου δίδει τήν στάση τοῦ πιστοῦ καί τοῦ ἀπίστου ἀπέναντι στήν ὀμορφιά τῆς Θείας Δημιουργίας. Βλ. σχετικά Σωτηρίου Ἰ. Μπαλατσούκα, *Ἀσκητική θεώρηση τοῦ κόσμου στό Οἱ Ἅγιοι καί τό φυσικό περιβάλλον* (διδακτορική διατριβή), ἐκδ. «Μυγδονία», Θεσσαλονίκη 1996, σ. 62-154, ὅπου ἔχουμε τή σχέση ἀσκητοῦ-μοναχοῦ μέ τό φυσικό περιβάλλον, μιά σχέση συμφιλιωτική πού δεικνύεται μέσα ἀπό συγκεκριμένες περιπτώσεις μοναχῶν καί ἁγίων.

13. *Ψαλμ.* 76, 11 κ.ἄ.

14. *Κάθισμα ὄρθρου Μ. Πέμπτης.*

νιστικῆς γιά νά προσδοκοῦμε *«καινούς οὐρανούς καί γῆν καινήν»*[15].

Ἡ κοινωνικότητα τοῦ μοναχισμοῦ δέν σταματᾶ μόνο στό πλαίσιο τῶν προσευχῶν, τῶν λειτουργικῶν ἀκολουθιῶν καί τῶν μυστικῶν ἐμπειριῶν. Ἤδη ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Μ. Ἀντωνίου, τοῦ ὁσίου Παχωμίου καί τοῦ Μ. Βασιλείου, τῶν θεμελιωτῶν καί ὀργανωτῶν τοῦ κοινοβίου, τῶν κτιτόρων τῶν μονῶν, τοῦ ἁγίου Σάββα, τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Στουδίτου καί τόσων ἄλλων χιλιάδων μοναχῶν καί ἐρημιτῶν δημιουργοῦνται πολλές πνευματικές ἀκροπόλεις πού καθοδηγοῦν ὡς ἐπί τό πλεῖστον νέους, ἀλλά καί γέρους, στούς ὁποίους ἐξασφαλίζουν κάθε πνευματική καί ὑλική προσφορά, γιά τή σωτηρία τους. Ὁ βυζαντινός μοναχισμός ὄχι μόνο δέν εἶναι ἀντικοινωνικός καί ἀδιάφορος ἐνώπιον τῶν προβλημάτων τοῦ κόσμου, ἀλλά παίρνει ἐνεργό θέση[16].

Κοινωνικότητα ἐκφράζουν οἱ μοναχοί καί μέ τίς περιοδεῖες τους στόν κόσμο γιά ὁμιλίες, διαλέξεις, πνευματική καθοδήγηση, ἐξομολόγηση καί τή λοιπή πολυμερή ποιμαντική διακονία. Ἐπίσης κοινωνικότητα ἐκφράζουν μέ τόν ἀγῶνα τους γιά τή διατήρηση τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως, τῆς γλώσσης σέ δύσκολες καταστάσεις ἐθνικῶν συμφορῶν καί διωγμῶν, τά συγγράμματά τους. Θεωρεῖται δέ εὔλογο γιά τόν μοναχό κοινοβιάτη ἡ συνύπαρξη προσευχῆς καί ἐσωτερικῆς καλλιέργειας μέ τίς ὑποχρεώσεις ἀπέναντι στό κοινωνικό σύνολο[17].

---

15. *Β΄Πέτρ.* 3, 13.

16. Βλ. Ἀ. Φυτράκη, *Οἱ μοναχοί ὡς Κοινωνικοί Διδάσκαλοι καί Ἐργάται ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ*, Ἀθῆναι 1950, σ. 5-12, ὅπου γίνεται λόγος γιά τόν κοινωνικό χαρακτῆρα τοῦ μοναχισμοῦ. Βλ. ἐπίσης Κ.Γ. Μπόνη, *Τά ἰδεώδη τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν Βυζαντίῳ κατά τήν ια΄ ἑκατονταετηρίδα*, Θ., τ. 16, ἀρ. 64, 356-357. Βλ. ἀκόμα R. Janin, «*Le Monachisme byzantine au moyen age. Commende et Typica* (X^e^-XIVe siecle)» REB, XXII (1964), 5-44 καί π. Δημητρίου Ἰ. Κωνσταντέλου, *Βυζαντινή Φιλανθρωπία καί κοινωνική πρόνοια*, ἐκδ. «ΦΩΣ», Ἀθῆναι 1983, σ. 153-178, ὅπου γίνεται λόγος γιά τόν μοναχισμό καί τήν κοινωνία κατά τή βυζαντινή ἐποχή.

17. Μ. Βασιλείου, *Λόγος ἀσκητικός*, PG 31, 645 καί Ἰω. Χρυσοστόμου, *Πρός τούς πολεμοῦντας τοῖς ἐπί τῷ μονάζειν ἐνάγουσιν*, PG 47, 341-345. Ἀκόμα, *Βίος ἁγίου Ἰωάννου τῆς Κλίμακος*, PG 88, 608 Γ. Κατά τόν ἕκτο (6ο) αἰώνα, ἡ Μονή τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ πρόσφερε καθημερινά φιλοξενία σέ ἑξακόσια περίπου ἄτομα. Μάλιστα γιά τίς ἀνάγκες τῶν προσκυ-

Θά μποροῦσαν νά ἀναφερθοῦν πολλά παραδείγματα ἀπό τήν ἱστορία τοῦ Ὀρθοδόξου μοναχισμοῦ. Ὁ Μ. Ἀντώνιος ἐξέρχεται ἀπό τήν ἔρημο γιά νά νουθετήσει τούς Χριστιανούς γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς χριστομάχου αἵρεσης τῶν Ἀρειανῶν, καί οἱ πιστοί ἀναμένουν ἐναγωνίως τίς πατρικές συμβουλές του[18]. Ὁ ἅγιος, κατόπιν παρακλήσεως τῶν υἱῶν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, Κωνστάντιου καί Κώνστα, συμβουλεύει νά κυβερνοῦν τό λαό μέ φιλανθρωπία καί δικαιοσύνη γιά νά κερδίσουν τή σωτηρία τῆς ψυχῆς τους κατά τή μέλλουσα κρίση[19]. Ὁ ἴδιος στηρίζει τούς διωκομένους καί ταυτίζεται στόν ἀγῶνα τους, φτάνοντας ὡς τοῦ σημείου τῆς διακονίας τῶν φυλακισμένων καί τῆς αὐτοθυσίας γιά τά δίκαια τοῦ κοινοῦ ἀγῶνα»[20].

νητῶν ἐπισκεπτῶν, τό μοναστήρι διέθεσε ἀρκετούς μαγείρους καί οἰκονόμους γιά τήν περιποίηση τῶν ξενώνων, τοῦ νοσοκομείου καί τῶν ἀσθενῶν.

18. «Εἶτα παρακληθείς παρά τε τῶν ἐπισκόπων καί τῶν ἀδελφῶν πάντων, κατῆλθεν ἀπό τοῦ ὄρους καί εἰσῆλθεν εἰς τήν Ἀλεξάνδρειαν, τούς Ἀρειανούς ἀπεκήρυξεν αἵρεσιν ἐσχάτην λέγων εἶναι ταύτην, καί πρόδρομον τοῦ Ἀντιχρίστου ... Οἱ μέν οὖν λαοί πάντες ἔχαιρον ἀκούοντες παρά τοῦ τούτου ἀνδρός ἀναθεματιζομένην τήν χριστομάχον αἵρεσιν· οἱ δέ τῆς πόλεως πάντες συνέτρεχον ἰδεῖν τόν Ἀντώνιον». *Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Ἀντωνίου,* Ἀθανασίου Μ., PG 26, 941 B. Βλ. ἐπίσης *Βίος ἁγίου Ἰωαννικίου,* Acta Sanctorum, Nov. II, Bruxelles 1894, σελ. 434. «Ἰωαννίκιος οὗτος, ὁ τῆς Τριάδος ὑπέρμαχος, ὁ τῆς Ἐκκλησίας ὑπερασπιστής, ὁ τῶν ὀρθοδόξων σύμμαχος, ὁ τῶν ἀποσχιστῶν καί τόν κακοδόξων φιμωτής καί ἀντίπαλος, ὁ τοῦ πιστοῦ λαοῦ προστάτης, ... ὁ τῶν πλανωμένων ὁδηγός ... τό τῆς ἀνδρείας ὑπόδειγμα ... ὁ μεσίτης Θεοῦ καί ἀνθρώπων, ὁ τῶν μετανοούντων ὁδηγός, ὁ τῶν ἐπιστρεφόντων διορθωτής ... καί σύν ἀγγέλοις ἀκαταπαύστως ὑπέρ κόσμου ἐξιλεούμενος».

19. «Ἔφθασε δέ καί μέχρι βασιλέων ἡ περί Ἀντωνίου φήμη. Ταῦτα γάρ μαθόντες Κωνσταντῖνος ὁ Αὔγουστος, καί οἱ υἱοί αὐτοῦ Κωνστάντιος καί Κώνστας οἱ Αὔγουστοι ἔγραφον αὐτῷ ὡς πατρί, καί ηὔχοντο λαμβάνειν ἀντίγραφα παρ᾿ αὐτοῦ ... συνεβούλευεν δέ τά εἰς σωτηρίαν· καί μή μεγάλα ἡγεῖσθαι τά παρόντα, ἀλλά μᾶλλον μνημονεύειν τῆς μελλούσης κρίσεως, καί εἰδέναι, ὅτι ὁ Χριστός μόνος ἀληθής καί αἰώνιος ἐστί βασιλεύς. Φιλανθρώπους τε αὐτούς εἶναι ἠξίου, καί φροντίζειν τοῦ δικαίου καί τῶν πτωχῶν. Κἀκεῖνοι δεχόμενοι ἔχαιρον. Οὕτω παρά πᾶσιν ἦν προσφιλής, καί πάντες ἔχειν αὐτόν ἠξίου πατέρα». *Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Ἀντωνίου,* Ἀθανασίου Μ., PG 26, 956B - 957 A.

20. «Μετά ταῦτα κατέλαβε τήν Ἐκκλησία ὁ κατά Μαξιμῖνον τό τηνικαῦτα γενόμενος· καί τῶν ἁγίων μαρτύρων ἀγομένων εἰς τήν Ἀλεξάνδρειαν ἠκολούθησε καί αὐτός, ἀφείς τό μοναστήριον, λέγων. Ἀπέλθωμεν καί ἡμεῖς,

Τά λόγια τοῦ Χριστοῦ «*ἐπείνασα γάρ καί ἐδώκατέ μοι φαγεῖν ... ξένος ἤμην καί συνηγάγετέ με ...*»[21], ὅπως καταφαίνεται μέσα ἀπό τά ἁγιολογικά κείμενα, ἐπέδρασαν τόσο στούς λαϊκούς, πολύ δέ περισσότερο στούς μοναχούς καί κληρικούς. Ὁ μοναχός Ὑπάτιος ἔγινε παράδειγμα πρός μίμηση γιά πολλούς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του. Στό μοναστήρι του πτωχοί, ἀσθενεῖς, ἔβρισκαν τήν κάθε εἶδους βοήθεια, ὑλική καί ἠθική. Ἔφτασε μάλιστα καί σέ ἀκραῖες περιπτώσεις φιλανθρωπίας, μέ κίνδυνο τῆς ζωῆς του, ὅπως ἡ θεραπεία τῶν λεπρῶν, τούς ὁποίους οἱ γιατροί τῆς ἐποχῆς δέν ἀναλάμβαναν λόγῳ πτωχείας «*πολλούς γάρ ὥσπερ οἱ ἰατροί ἀπηγόρευσαν, ὡς μή δυναμένους θεραπείας τυχεῖν διά τό εἶναι πένητας, καί οἷς ἄλλος οὐκ ἠδύνατο πλησιάσαι διά τήν δυσωσμίαν, αὐτός ταῖς ἰδίαις χερσίν ἀπονίπτων τούς ἰχῶρας ἐπεμελεῖτο*»[22]».

Τό κοινωνικό ἔργο τῶν ὀρθοδόξων μοναχῶν ἔχει καί μία ἄλλη προέκταση. Πολλοί γονεῖς μοναχῶν καί κληρικῶν ἐστάθησαν ἀρωγοί στό φιλανθρωπικό ἔργο τῶν τέκνων τους. Ὁ ὅσιος Νίκων (+998) νουθετούμενος ἀπό τόν πατέρα του γιά συμπαράσταση σέ φτωχούς καί ξένους, ἀσκεῖ μεγάλο κοινωνικό ἔργο καί παροτρύνει τά πνευματικά του τέκνα νά φροντίζουν γιά τούς φτωχούς, τίς χῆρες καί τά ὀρφανά καί νά φιλοξενοῦν τούς ξένους καί τούς περαστικούς· «*πένητι καί ξένοις ἀνδράσι κοινωνικόν εἶναι σε καί εὐπρόσιτον*»[23]. Ἡ μητέρα τοῦ ἁγίου Συμεών τοῦ Στυλίτου τοῦ νεω-

---

ἵνα ἀγωνιζώμεθα κληθέντες, ἤ θεωρήσωμεν τούς ἀγωνιζομένους. Καί πόθον μέν εἶχε μαρτυρῆσαι· παραδοῦναι δέ μή θέλων ἑαυτόν, ὑπηρέτει τοῖς ὁμολογηταῖς ἔν τε τοῖς μετάλλοις καί ἐν ταῖς φυλακαῖς». *Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Ἀντωνίου*, Ἀθανασίου Μ., PG 26, 909C. Πρβλ. *Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Ἀντωνίου*, Ἀθανασίου Μ., P.G. 26, 464A-965A.

21. *Ματθ.* 25, 34-37.

22. *Βίος ἁγίου Ὑπατίου*, συγγραφείς ὑπό Καλλινίκου μαθητοῦ αὐτοῦ, Acta Sanctorum, Jun III, σ. 36.

23. *Βίος ἁγίου Νίκωνος*, Σ. Λάμπρου, Ν.Ε. ΙΙΙ, ἀρ. 1 (1906), 143, Βλ. *τοῦ ἰδίου*, σελ. 182: «ὦ τέκνα, τῆς φιλοξενίας μή ἐπιλανθάνεσθε· πτωχόν καί γυμνόν μή ὑπερίδητε, ἀρρώστους μή ὀκνεῖτε ἐπισκέπτεσθαι, πένητας κατοικτείρειν, τοῖς ἐν ἀνάγκαις βοηθεῖν ὁπόση δύναμις. Ρύεσθε ἀδικουμένους ἐκ χειρός ἀδίκου καί παρανόμου . . . Δεῖ δέ ὑμᾶς, ἀδελφοί, καί χηρῶν προΐστασθαι καί ὀρφανοῖς προασπίζεσθαι καί πτωχοῖς ἀεί ἐπαρκεῖν . . . πρός

τέρου (+592), ἡ ἁγία Μάρθα (+551), ἐπιτελοῦσε πολυδιάστατο φιλανθρωπικό ἔργο στή γενέτειρά της, στήν Ἔδεσσα τῆς Συρίας[24].

Ἡ κοινωνική προσφορά τῶν μοναχῶν δέ σταματᾶ ἐδῶ. Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ὁ Ἀθωνίτης (+1004), ὁ καθηγητής τῆς ἐρήμου καί τοῦ κοινοβιακοῦ μοναχισμοῦ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, πέρα ἀπό τήν οἰκοδομή νοσοκομείων, πανδοχείων, ἱδρύει ξενῶνες καί οἴκους φιλοξενίας στό λιμάνι τοῦ Ἄθωνα πού ὀνομάζονται «καταγώγια»[25].

Ὁ Κύριλλος ὁ Φιλεώτης (+1110), ἐκτός ἀπό τά φιλανθρωπικά του ἔργα, ὑπερασπίζεται τά δικαιώματα τῶν πτωχῶν, τά ὁποῖα ἐκμεταλλεύονταν οἱ πλούσιοι, καί στηρίζει τήν κοινωνική δικαιοσύνη καί τήν ἰσότητα. Γι᾽ αὐτό καί ἐξαιτίας τῶν πολλῶν πράξεων ἐλεημοσύνης, ὅπως κι ἄλλοι μέσα στό μοναχισμό καί εὐρύτερα στόν ἐκκλησιαστικό χῶρο, ὀνομάστηκε «ἐλεήμων»[26].

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, ὁ ὁποῖος ἀμερόληπτα γίνεται αὐστηρός κριτής κάποιων περιπτώσεων καταχρήσεων ἀπό μοναχούς, ἐγκωμιάζει ἀντικειμενικά ἄλλες περιπτώσεις μοναχῶν γιά τό πολυσχιδές φιλανθρωπικό τους ἔργο καί παρακινεῖ πρός μίμησή τους[27].

τούς ἱκέτας ἐπιεικῶς διακεῖσθαι καί φιλανθρώπως».

24. *Βίος ἁγίου Συμεών τοῦ Στυλίτου*, AASS, May, V (Paris and Rome, 1866), 311A καί *Βίος ἁγίας Μάρθας*, AASS, (Paris and Rome, 1866), σ. 400 E.

25. «τῶν τε ἐν τῷ λιμένι καταγωγίων καί τῶν λοιπῶν αὐτουργημάτων αὐτοῦ, οὐκ ἔστι δυνατόν διηγεῖσθε· ἱστορίας γάρ ἔργον τοῦτο καί οὐχί βίου διήγησις». Πρβλ. Λόγος εἰς τόν ἐν ἁγίοις πατέρα ἡμῶν Ἰωάννην τόν Ἐλεήμονα, ἐγκώμιον κεφαλαιῶδες καί ἐκ τοῦ βίου αὐτοῦ συλλογή εὔληπτος ἅμα καί σύντομος στό *Ἁγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, Συγγράμματα, Τόμος Γ΄*, ἐκδ. Θεοδώρου Γιάγκου, Πάφος 1999, σ. 372 «Συνίστορες δέ μοι τοῖς λεγομένοις οἱ περί αὐτοῦ δομηθέντες ξενῶνες, νοσοκομεῖα τε καί πτωχοτροφεῖα καί τῶν ἐν ἀπορίᾳ οἰκημάτων τικτουσῶν γυναικῶν ἰδικῶς καταγώγια, κατά διαφόρους τόπους τῆς πόλεως δομηθεῖσαι γυναικωνῖται· οἶμαι δέ ὅτι καί τοῦτο πάντως προεμηθεύσατο ὁ ἐλεήμων ἐκεῖνος καί δίκαιος...» Πρβλ. *Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Λαζάρου τοῦ ἐν τῷ Γαλησίῳ ὄρει*, Acta Sanctorum, Nov. III (1910), σ. 591: «εὐκτήριον ἀνεγεῖραι οἶκον περί αὐτόν ἐπ᾽ ἀναπαύσει τῶν ὡς αὐτόν ἀφικνουμένων καί τόν μοναδικόν ἐπανελομένων βίου. Ἦσαν γάρ οὐκ ὀλίγοι ὡς αὐτόν ἀποτρέχοντες τῷ κόσμῳ τε ἀποτασσόμενοι καί σύν αὐτῷ ζῆν τόν ἅπαντα βίον αἱρούμενοι».

26. Κατασκεπηνοῦ, *Κύριλλος Φιλεώτης*, σ. 78.

27. «Οἱ καλοί μοναχοί οὐ δαπανῶνται δέ ἀχρείως εἰς οὐδέν δέον, ἀλλ᾽

Ἀπό τίς παραπάνω χαρακτηριστικές περιπτώσεις, στίς ὁποῖες θά μπορούσαμε νά προσθέσουμε πολύ περισσότερα, φαίνεται καθαρά ἡ φύση τοῦ κοινωνικοῦ ἔργου τοῦ Ὀρθοδόξου Μοναχισμοῦ. Ὁ βίος ἁγίων μοναχῶν ἀποτελεῖ ὄχι πρότυπο μόνον πνευματικῆς καί ἐσωτερικῆς διαπαιδαγώγησης, ἀλλά καί ἔμπρακτης συμμετοχῆς στά κοινωνικά ζητήματα καί προβλήματα. Πέρα τούτων, ὑπάρχουν πολλές ὁμιλίες μοναχῶν καί ἁγίων περί δικαιοσύνης, ἐλεημοσύνης, ἀλλά καί μοναχικοί κανόνες πού δεικνύουν τόν πολυδιάστατο κοινωνικό χαρακτήρα τοῦ μοναχισμοῦ. Στή σύγχρονη ἐποχή πού ἡ ζωή μας γίνεται ὅλο καί περισσότερο ἰδιοτελής, ὑστερόβουλη, ἀτομικιστική καί ἀντικοινωνική, τά ὀρθόδοξα κοινόβια μέ τίς μοναχικές συνοδεῖες τους βοηθοῦν καί ἐνισχύουν τούς σημερινούς φοβισμένους ἀνθρώπους νά ἀνοιχθοῦν πρός τό Θεό καί φυσικά στόν πλησίον, τόν ἀδελφό, μέσῳ τῆς κοινωνικότητας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὁ ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης θεωρεῖ φυσική τήν προσφορά τοῦ μοναχοῦ τόσο στή θεανθρώπινη κοινωνία τοῦ μοναστηριοῦ, ὅσο καί τοῦ ἔξω κόσμου, λέγοντας τά χαρακτηριστικά λόγια, ὅτι οἱ μοναχοί, οἱ γνήσιοι καί ἀληθινοί ἐκφραστές τῆς παράδοσης, εἶναι τά «*νεῦρα καί οἱ στύλοι τῆς Ἐκκλησίας*»[28].

ὅτε καιρός καλέσει δαπάνης ἐξαντλοῦνται τά συνηγμένα· ὥστε ἤ ψυχάς πεινώσας ἐμπλῆσαι ἄρτων, καί ἐν ἡμέραις χορτᾶσαι λιμοῦ, ἤ κατά αἰχμαλωσίας ρυῆναι· ὡς παρασύραι μέν κατά δουλώσεως, ἀποκαταστῆσαι δέ τούς ἠχμαλωτισμένους εἰς τό ἐλευθέριον· ἤ ἀντικαταστῆναι χρόνῳ ἐγχάνοντι κατά τῆς μονῆς, ἤ ἄλλο τι ἐνάρετον καταπράξεσθαι», T.L.F. Tafel, *Εὐσταθίου Συγγράμματα* (Francofurti ad Moenum,1832), σ. 222-90.

28. Θεοδώρου Στουδίτου, *Μικρά Κατήχησις*, PG 99, 393.

Ἰωάννου Ἀγγελοπούλου, Δρ.Θ.

Περί λογισμῶν

1. Ἔννοια

Ἡ λέξις «λογισμός», μεταξύ τῶν ἄλλων ἐννοιῶν, ἔχει τό νόημα τῆς σκέψεως καί τοῦ στοχασμοῦ[1]. Στήν ἀσκητική γραμματεία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὁ ὅρος σημαίνει τίς σκέψεις πού κάνει ὁ χριστιανός. «Ὅταν οἱ ἅγιοι Πατέρες μιλοῦν γιά τούς λογισμούς δέν ἐννοοῦν ἁπλῶς τίς σκέψεις, ἀλλά τίς εἰκόνες καί τίς παραστάσεις κάτω ἀπό τίς ὁποῖες ὑπάρχουν καί οἱ κατάλληλες κάθε φορά σκέψεις. Οἱ εἰκόνες μαζί μέ τίς σκέψεις λέγονται λογισμοί»[2].

«Οἱ Νηπτικοί Πατέρες γνωρίζουν τρία θεμελιώδη εἴδη λογισμοῦ, τ.ἔ. τόν ἀνθρώπινον, τόν δαιμονιώδη καί τόν ἀγγελικόν. Καί οἱ τρεῖς ὡς πεδίον ἐμφανίσεως καί δράσεως ἔχουν τόν νοῦν»[3]. «Τό 'ψιλόν' νόημα ἤ ὁ 'ψιλός' συλλογισμός εἶναι, κατά τούς Νηπτικούς, ὁ καθ' αὐτό ἀνθρώπινος συλλογισμός ἄνευ ἀναμίξεως αὐτοῦ πρός 'δαιμονιώδη' ἤ 'θεῖα' στοιχεῖα»[4]. Κατά τούς ἀσκητές Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας «εἰς τήν ψυχήν εἰσέρχονται, ὡς εἰς οἶκον ἤ εἰς κλειστόν γενικῶς χῶρον, ποικίλοι λογισμοί ἀνθρώπινοι ἤ δαιμονιώδεις καί τό κύριον ἔργον τοῦ πιστοῦ εἶναι ἡ ἐκ

---

1. Βλ. Δημητρίου Δημητράκου, *Ἐπίτομον Λεξικόν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης*, (Ἀθῆναι: Γιοβάνης, 1969), σ. 865.

2. Ἱεροθέου Βλάχου, *Ὀρθόδοξη Ψυχοθεραπεία*, (Λεβάδεια: Ἱ.Μ. Γενεθλίου Θεοτόκου 1983³), σ. 203.

3. Ἰωάννου Κορναράκη, *Στοιχεῖα νηπτικῆς ψυχολογίας*, (Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη, 1982) σ. 20.

4. Ἰωάννου Κορναράκη, *Στοιχεῖα νηπτικῆς ψυχολογίας*, (Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη, 1982), σ. 12.

τῆς ψυχῆς ἐκδίωξις αὐτῶν καί ἡ πλήρωσις αὐτῆς δι᾽ ἀγγελικῶν ἢ θείων λογισμῶν»[5]. Βεβαίως ἡ διάκρισις τῶν λογισμῶν εἶναι πολύ δύσκολο πρᾶγμα, γι᾽ αὐτό καί οἱ Πατέρες μᾶς τονίζουν ὅτι πρέπει νά ἐπιζητοῦμε τήν ἀρωγή ἐμπείρων καί διακριτικῶν γερόντων. Ἕνα γενικό κριτήριο εἶναι ὅτι «ὅταν ὁ λογισμός μᾶς ὑποβάλει κάτι καί δημιουργεῖται μέσα μας χαρά, αὐτό εἶναι δεῖγμα ὅτι ὁ λογισμός προέρχεται ἀπό τόν Θεό. Οἱ δέ λογισμοί τοῦ διαβόλου εἶναι γεμᾶτοι ἀπό ταραχή καί λύπη»[6]. Χρειάζεται ὅμως προσοχή γιατί πολλάκις ἐκλαμβάνομε ὡς χαρά πονηρά σκιρτήματα τῆς καρδίας μας.

2. *Προέλευσις*

Ἀπό ποῦ προέρχονται ὅμως οἱ λογισμοί; Κατά τόν Γρηγόριο τόν Σιναΐτη «ἀρχή τῶν λογισμῶν καί αἰτία, ἡ διαιρεθεῖσα ἑνοειδής διά τῆς παραβάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἁπλῆ μνήμη· δι᾽ ἧς καί τήν θείαν ἀπώλεσε, σύνθετος ἐξ ἁπλοῦ καί ποικίλη ἐκ μονοειδοῦς, ταῖς οἰκείαις δυνάμεσι γεγονυῖα ὤλετο»[7]. Ὁ νοῦς δηλ. τοῦ ἀνθρώπου, πρό τῆς πτώσεως, ἦταν ἑνιαῖος καί ὄχι διασπασμένος. Ἐστρέφετο διαρκῶς πρός τόν Θεό καί δέν τόν ἀπησχόλουν ἄλλες σκέψεις. Μετά τήν πτώση ὁ νοῦς διασπᾶται, καί συνεχῶς πλέον «γεννᾶ» σκέψεις. Κατά τά λόγια τοῦ Κυρίου μας πηγή τῶν πονηρῶν λογισμῶν εἶναι ἡ ἐμπαθής καρδία τοῦ ἀνθρώπου, δηλ. τό ἐσωτερικό του εἶναι. «Ἐκ γάρ τῆς καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοί πονηροί, φόνοι, πορνεῖαι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι, βλασφημίαι»[8]. Καί κατά τόν ἅγιο Βασίλειο «ῥίζα τῶν διά τοῦ σώματος ἐνεργειῶν τό ἐν καρδίᾳ βούλευμα»[9].

«Ὁ ὅσιος Θαλάσσιος διδάσκει ὅτι τρία εἶναι τά αἴτια ἀπό τά ὁποῖα ἔρχονται οἱ λογισμοί, ἤτοι ἡ αἴσθηση, ἡ μνήμη

---

5. Ἰωάννου Κορναράκη, *Στοιχεῖα νηπτικῆς ψυχολογίας*, (Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη, 1982), σ. 12.
6. Ἱεροθέου Βλάχου, *Ὀρθόδοξη Ψυχοθεραπεία*, (Λεβάδεια: Ἱ.Μ. Γενεθλίου Θεοτόκου, 1898³), σ. 209.
7. Γρηγορίου Σιναΐτου, *Κεφάλαια πάνυ ὠφέλιμα*, ξ′. Φιλοκαλία Δ′, 39.
8. *Ματθ.* 15 : 19. Πρβλ. *Ματθ.* 12 : 34: «ἐκ γάρ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τό στόμα λαλεῖ».
9. Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία εἰς τόν Α′ Ψαλμόν*, 4. ΒΕΠ 52, 15.

καί ἡ κράση τοῦ σώματος»[10]. Τρόποι εἰσόδου τῶν λογισμῶν στήν ψυχή μας εἶναι ἡ μνήμη, ὁ ἴδιος ὁ διεσπασμένος νοῦς μας, ἡ φαντασία, τό σῶμα μας, οἱ αἰσθήσεις. Οἱ δαίμονες χρησιμοποιοῦν ὅλα αὐτά τά στοιχεῖα τοῦ ἀνθρώπου γιά νά εἰσέλθουν στήν ψυχή μας καί νά τήν αἰχμαλωτίσουν[11].

Οἱ δαιμονικοί λογισμοί χρησιμοποιοῦν συχνά τήν φαντασία γιά εἴσοδο στήν ψυχή. «Οἱ λογισμοί οὔτε τοῦ ἀλόγου μέρους εἰσί τῆς ψυχῆς (οὐ γάρ ἐστι λογισμός ἐν ἀλόγοις) οὔτε τοῦ νοεροῦ· (ἐπεί μηδέ ἐν Ἀγγέλοις)· αὐτῆς δέ τῆς λογικῆς ὄντες γεννήματα, ὡς κλίμακι τῇ φαντασίᾳ χρώμενοι, ἀναβαίνουσι μέν πρός τόν νοῦν ἀπό τῆς αἰσθήσεως, τά ἐκείνης αὐτῷ ἀπαγγέλοντες, καταβαίνουσι δέ πρός αὐτήν ἐξ αὐτοῦ, τά ἐκείνου ὑποτιθέμενοι»[12].

Οἱ πονηροί λογισμοί δέν ἔρχονται μόνον ὅταν εὑρισκόμαστε ἐν ἐγρηγόρσει, ἀλλά συχνά καί ὅταν κοιμώμαστε. Αὐτοί οἱ λογισμοί εἴτε εἶναι δαιμονικές ἐπιθέσεις, εἴτε ἐκδηλώσεις ἀπωθημένων τάσεων καί διαθέσεων, γιατί κατά τόν ἅγιο Βασίλειο «ὡς γάρ ἐπί πολύ τά καθ᾽ ὕπνον φαντάσματα τῆς μεθημερινῆς ἐννοίας ἐστίν ἀπηχήματα»[13]. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι μία ἐρώτησις πού ὑπεβλήθη γιά τίς καθ᾽ ὕπνον φαντασίες τῶν μοναχῶν. «Εἰ σώφρονι λογισμῷ κατεχόμενοι οἱ μοναχοί τάς γαμικάς ἡδονάς ἀπεστράφησαν, διά τί ἐν ταῖς καθ᾽ ὕπνον φαντασίαις τά ἀβούλητα πάσχουσι, καί οὐ μόνον εἰς τάς τυχούσας, ἀλλ᾽ ἔστιν ὅτε καί μητράσι καί ἀδελφοῖς ὁμιλεῖν ἐν τῇ φαντασίᾳ νομίζουσι; Τίσιν

---

10. Ἱεροθέου Βλάχου, *Ὀρθόδοξη Ψυχοθεραπεία*, (Λεβάδεια : Ἱ.Μ. Γενεθλίου Θεοτόκου 1989³), σ. 205-206, παραπέμπων σέ Φιλοκαλία Β′ 207, μστ′).

11. Ἱεροθέου Βλάχου, *Ὀρθόδοξη Ψυχοθεραπεία*, (Λεβάδεια : Ἱ. Μ. Γενεθλίου Θεοτόκου, 1989³), σ. 203.

12. Ἠλία Πρεσβυτέρου, *Ἀνθολόγιον γνωμικόν*, κστ′. Φιλοκαλία Β′, 301. Πρβλ. Ἱεροθέου Βλάχου, *Ὀρθόδοξη Ψυχοθεραπεία*, (Λεβάδεια : Ἱ. Μ. Γενεθλίου Θεοτόκου, 1989³), σ. 162-163: «Ἡ φαντασία εἶναι ἐκείνη πού ὁδηγεῖ στήν καρδιά τήν προσβολή τοῦ διαβόλου. Στόν μεταπτωτικό ἄνθρωπο ἡ φαντασία, πού εἶναι λεπτοτέρα τῆς διανοίας καί παχυτέρα τοῦ νοῦ, εἶναι ἡ ἀρχή τοῦ κακοῦ. Γι᾽ αὐτό συνιστοῦν οἱ ἅγιοι Πατέρες νά φυλάττη κανείς τήν φαντασία του καθαρά ἤ μᾶλλον καλύτερα νά ζῇ κατά τέτοιο τρόπο ὥστε νά μήν ἐνεργοποιεῖται ἡ φαντασία, νά νεκρώσει τό φανταστικό. Μόνον ὅταν αὐτό νεκρωθεῖ ἀπό τήν μεγάλη μετάνοια καί τό πολύ πένθος μπορεῖ νά θεολογήσει.

13. Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία εἰς τόν ΛΓ′ Ψαλμόν*, 1. ΒΕΠ 52, 76.

οὖν χρηστέον πρός τήν ἀπαλλαγήν τοῦ τοιούτου πολέμου; καί εἰ τόν πολεμηθέντα δεῖ τῶν μυστηρίων ἀπέχεσθαι· καί εἰ προσιέναι αὐτοῖς ἀναγκαῖον, ἤ λουσόμενον, ἤ ἑτέρῳ τούτῳ τινί χρησόμενον, ὥστε μή Ἰουδαϊκῶς καθαίρεσθαι, δίδαξον, ἐπειδή πολλή ἐστί περί τούτου καί παρ' αὐτῶν ἡ ζήτησις». Καί ἡ ἀπόκρισις: «Ἐπειδή οἱ ἀνακείμενοι Θεῷ ἄγρυπνον ἔχουσιν ἀντίπαλον, τόν πᾶσι τοῖς δυνατοῖς αὐτῷ τρόποις μηχανώμενον θεῖναι τοῖς εὐσεβέσιν μῶμον, διά τοῦτο ἀβούλητα καθ' ὕπνους πάσχουσι. Καίτοι εἰδώς ὁ ἀντίπαλος, ὅτι ἐν τοῖς οὐκ ἐφ' ἡμῖν οὔτ' ἐπί τοῖς σεμνοῖς ἐπαινούμεθα, οὔτ' ἐπί τοῖς αἰσχροῖς ψεγόμεθα (οἱ γάρ ἔπαινοι καί οἱ ψόγοι τῶν μετά συγκαταθέσεως τοῦ λογισμοῦ ὑφ' ἡμῶν πραττομένων εἰσί)· καί ὅτι τά ἐνύπνια τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἐστιν, ἀλλ' ὅμως καί διά τῶν ἐνυπνίων κινεῖ ἐν ἡμῖν ἀμφοτέρων τάς πράξεις, καί τῶν σεμνῶν καί τῶν αἰσχρῶν, ταύτας ἔχων ἐν αὐτῷ τάς ἐλπίδας, μήπως ἤ τῇ τῶν σεμνῶν ἐργασίᾳ ἐξεγείρας ἡμᾶς εἰς ματαίαν καύχησιν τῶν ἡμῖν μή πεπραγμένων, ἤ τῇ τῶν αἰσχρῶν ἐργασίᾳ δυνηθείη εὑρεῖν ἡμᾶς ἐπί ἀνόμῳ πράξει τερπομένους. Ἀλλά τό μέν ἰδεῖν τά τοιαῦτα ἐνύπνια οὐκ ἔστιν ἐφ' ἡμῖν, τό δέ τερφθῆναι ἐπί τῇ οὕτως ἀβουλήτῳ πράξει ἤ λυπηθῆναι, τοῦτο ἐφ' ἡμῖν ἐστι. Κἄν μέν οὖν εὕρῃ ἡμᾶς ἐπί τῇ ἀβουλήτῳ πράξει τερπομένους, καυχᾶται ὡς νικητής ὁ ἀντίπαλος· ἐάν δέ λυπουμένους, ματαιοῦται τῇ βουλῇ ἡττώμενος. Ἱκανόν οὖν ὑπάρχει πρός τήν ἀπαλλαγήν τοῦ κακοῦ μηχανήματος τό λυπηθῆναι ἐπί τῷ ἀβουλήτως συμβεβηκότι, καί δάκρυσιν ἀποπλύνειν τό μυσαρόν τῶν οὕτως ἀβουλήτων ἐν ἡμῖν ὑφισταμένων φαντασιῶν. Ἀπέχεσθαι δέ τούς οὕτως τά ἀβούλητα πάσχοντας τῆς κοινωνίας τῶν θείων μυστηρίων οὐδί ὅλως δίκαιόν ἐστιν· εἰ δέ μήγε, ἀναιροῦμεν κατά τοῦτο τῶν βουλητῶν τε καί τῶν ἀβουλήτων κακῶν τήν διαφοράν»[14].

Νά σημειώσουμε ὅτι ἐνῶ οἱ δαιμονικοί λογισμοί εἰσέρ-

---

14. Ἰουστίνου (ἀμφιβ.) *Ἀποκρίσεις πρός Ὀρθοδόξους*, ΚΑ'. ΒΕΠ 4, 82-83. Γιά τό ζήτημα τῆς νυκτερινῆς ρεύσεως βλ. Μ. Ἀθανασίου, *Ἐπιστολή πρός Ἀμμοῦν μονάζοντα*. ΒΕΠ 33, 81-83 καί κανόνες 12ο Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας, 4ο Διονυσίου Ἀλεξανδρείας, ἐν: *Πηδάλιον* (Ἀθῆναι : Ἀστήρ, 1982[9]), σσ. 671-672, 550.

χονται στήν ψυχή μέσω τῆς μνήμης τῶν αἰσθήσεων, τῆς φαντασίας, κ.λ.π., οἱ ἀγγελικοί λογισμοί « 'ἐλλάμπονται' ἀπ' εὐθείας εἰς αὐτόν»[15].

3. *Συνέπειες*

Οἱ πονηροί λογισμοί ἔχουν ἄσχημα ἀποτελέσματα γιά τόν πιστό. Κατ' ἀρχάς γίνονται ἡ ἀφορμή τῆς διαπράξεως τῆς ἁμαρτίας. «Οἱοσδήποτε λογισμός, πλήν τοῦ ἀγγελικοῦ, δύναται νά ἀποτελέσει ἀφορμήν ἤ προϋπόθεσιν πρός σύλληψιν καί διάπραξιν τῆς ἁμαρτίας»[16]. Οἱ νηπτικοί Πατέρες διδάσκουν ὅτι ἡ ἁμαρτία ἀκολουθεῖ ὡρισμένα στάδια μέχρι τήν πλήρη διάπραξή της. Τά στάδια αὐτά εἶναι τά ἑξῆς: 1. Προσβολή, 2. Συνδυασμός, 3. Πάλη, 4. Συγκατάθεσις, 5. Προπαρασκευή, 6. Ἀπόπειρα, καί 7. Τέλεσις. Σημειώνει ἀσκητικός συγγραφεύς : «Ἔστι πρῶτον προσβολή· δεύτερον συνδυασμός, ἤγουν ἀναμίξ γινόμενοι οἱ ἡμῶν καί τῶν πονηρῶν δαιμόνων λογισμοί· τρίτον συγκατάθεσις, πῶς δεῖ γενέσθαι μεταξύ τῶν ἀμφοτέρων λογισμῶν βουλευομένων κακῶς·τέταρτον δέ ἐστιν ἡ αἰσθητή πρᾶξις, ἤγουν ἡ ἁμαρτία»[17]. Κατά τόν Φιλόθεο τόν Σιναΐτη «ἔστι πρῶτον προσβολή· ἔπειτα συνδυασμός· εἶτα συγκατάθεσις· ἔπειτα αἰχμαλωσία, εἶτα πάθος ποιωθέν συνηθείᾳ καί συνεχείᾳ· ἰδού δή τῆς καθ' ἡμῶν πάλης ἡ νίκη»[18]. Τονίζουν οἱ ἅγιοι Πατέρες ὅτι ἡ προσβολή δέν εἶναι ἐφάμαρτος. «Τό μέν παρενοχλεῖν τά πάθη τήν ψυχήν, καί προσβάλλειν εἰς μάχην, τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἐστι· τό δέ χρονίζειν ἐν ἡμῖν τάς αὐτῶν ἐννοίας καί τά πάθη κινεῖν, τῶν ἐφ' ἡμῖν ὑπάρχει· τό μέν οὖν πρῶτον ἀναμάρτητόν ἐστι, καθό καί οὐκ ἐφ' ἡμῖν· τό δέ δεύτερον, εἰ μέν ἀνδρείως ἀντιμαχησόμενοι νικήσομεν, στεφάνων· εἰ δέ χαυνώσει καί δειλίᾳ ἡττηθῶμεν, τιμωριῶν πρόξενον»[19]. «Ἡ 'προσβολή' δέν θά ἠδύνατο νά μεταφρασθῇ

---

15. Ἰωάννου Κορναράκη, *Στοιχεῖα νηπτικῆς ψυχολογίας*, (Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη, 1982), σ. 22.

16. Ἰωάννου Κορναράκη, *Στοιχεῖα νηπτικῆς ψυχολογίας*, (Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη, 1982), σ. 22

17. Ἡσυχίου Πρεσβυτέρου, *Πρός Θεόδουλον*, μστ'. Φιλοκαλία Α', 148.

18. Φιλοθέου Σιναΐτου, *Νηπτικά κεφάλαια*, λδ'. Φιλοκαλία Β', 285.

19. Θεοδώρου Ἐδέσσης, *Κεφάλαια ψυχωφελῆ*, θ'. Φιλοκαλία Α', 305.

διά τοῦ 'πειρασμός' εἶναι μᾶλλον ἡ παρουσία μιᾶς ξένης σκέψεως ἐρχομένης ἔξωθεν, εἰσαγομένης διά τῆς ἀντιπάλου θελήσεως εἰς τήν συνείδησιν ἡμῶν· 'οὔτε ἁμαρτία ἐστίν - λέγει ὁ Ἅγιος Μάρκος ὁ ἐρημίτης- ἀλλ' ἔλεγχος τοῦ αὐτεξουσίου ἡμῶν θελήματος»[20]. Ἡ ἀπροσεξία κατά τήν εἴσοδο τοῦ λογισμοῦ στήν ψυχή καί ἡ μή ἔγκαιρος ἀπόκρουσίς του ὁδηγεῖ τήν ψυχή στό βάραθρο τῆς ἁμαρτίας. «Ἐάν δέ ἀδιαφόρως δέξῃ τήν ἐνθύμησιν ἐπιθυμίας, διά τῶν λογισμῶν ῥίζας ἐν σοί καταβάλλεται, καί καταδεσμεῖ σου τήν διάνοιαν, καί κατασπᾷ σε εἰς βόθρον κακῶν»[21]. Κατά τόν ἅγιο Μάξιμο «ἐκ τῶν ὑποκειμένων τῇ ψυχῇ παθῶν, λαμβάνουσιν οἱ δαίμονες τάς ἀφορμάς τοῦ κινεῖν ἐν ἡμῖν τούς ἐμπαθεῖς λογισμούς· εἶτα διά τούτων πολεμοῦντες τόν νοῦν, ἐκβιάζονται αὐτόν εἰς συγκατάθεσιν ἐλθεῖν τῆς ἁμαρτίας· ἡττηθέντος δέ αὐτοῦ, ἄγουσιν εἰς τήν κατά διάνοιαν ἁμαρτίαν καί, ταύτης ἀποτελεσθείσης, φέρουσιν αὐτόν λοιπόν αἰχμάλωτον εἰς τήν πρᾶξιν· μετά δέ ταύτης λοιπόν οἱ τήν ψυχήν διά τῶν λογισμῶν ἐρημώσαντες, σύν αὐτοῖς ὑποχωροῦσιν, μένει δέ μόνον ἐν τῷ νῷ τό εἴδωλον τῆς ἁμαρτίας»[22]. Πρέπει νά καταστήσωμε σαφές ὅτι ὑπάρχει καί ἡ κατά διάνοιαν ἁμαρτία, ἡ ὁποία εἶναι ἁμαρτία πραγματική καί κατακριτέα. Συμφώνως μέ τούς λόγους τοῦ Κυρίου μας «πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρός τό ἐπιθυμῆσαι αὐτήν ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ»[23]. Στά ἀνωτέρω στάδια τῆς ἁμαρτίας ἀπό τόν συνδυασμό ἀρχίζει τό ἐφάμαρτο γιά τόν ἄνθρωπο, τό ὁποῖο αὐξάνεται προοδευτικῶς μέχρι τήν κατ' ἐνέργεια ἁμαρτία. Κατά τόν Ἡσύχιο τόν Πρεσβύτερο «οἱ μέν» δαίμονες «ἐν λογισμοῖς μόνον, ἤτοι ἐν φαντασιώδεσι ζωγραφίαις διασχηματίζουσιν ἐν ναῷ, ὡς βούλονται, τήν ἁμαρτίαν· ἡμεῖς δέ, καί διά λογισμῶν ἔνδοθεν καί δι' ἔργων ἔξωθεν»[24].

Οἱ λογισμοί ἀκόμη παρενοχλοῦν καί συχνά ἐξουδετε-

---

20. Vladimir Lossky, *Ἡ μυστική θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1973² σ. 149.

21. Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Κατηχήσεις*, Β' γ'. ΒΕΠ 39, 52.

22. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί ἀγάπης κεφαλαίων ἑκατοντάς δευτέρα, λα'*. Φιλοκαλία Β', 18.

23. *Ματθ.* 5 : 28.

24. Ἡσυχίου Πρεσβυτέρου, *Πρός Θεόδουλον*, ρογ'. Φιλοκαλία Α', 168.

ρώνουν τήν προσευχή τοῦ χριστιανοῦ. Ὁ πιστός χρειάζεται νά καταβάλει μεγάλη προσπάθεια καί νά εἶναι ἔμπειρος στήν ἀπόκρουση τῶν λογισμῶν γιά νά προσευχηθεῖ χωρίς μετεωρισμούς. Κατά τόν ἅγιο Ἰωάννη τόν Σιναΐτη «προσευχή ἐστι κατά μέν τῆς αὐτῆς ποιότητα, συνουσία καί ἕνωσις ἀνθρώπου καί Θεοῦ»[25]. Γι᾽ αὐτό καί «ἐξοργίζεται» ὁ Κύριος ὅταν ὁ προσευχόμενος ἀποδέχεται τούς ἀκαθάρτους λογισμούς. «Ὥσπερ τῷ ἐπί γῆς βασιλεῖ βδελυκτός ὁ αὐτῷ παριστάμενος, καί τό πρόσωπον τό οἰκεῖον ἀποστρέφων, καί τοῖς ἐχθροῖς τοῦ δεσπότου διαλεγόμενος, οὕτως ὑπό Κυρίου βδελύσσεται ὁ ἐν προσευχῇ παριστάμενος, καί ἀκαθάρτους λογισμούς προσδεχόμενος»[26]. Τό ἴδιο θά συνέβαινε σέ μιά διαπροσωπική ἀνθρώπινη σχέση. Δέν εἶναι ἐπιτρεπτό νά ἔχης ἐνώπιόν σου ἕνα προσφιλές καί σεβαστό πρόσωπο καί ὁ νοῦς νά εὑρίσκεται ἀλλοῦ. Γι᾽ αὐτό καί ὅλος ὁ ἀγών τῶν μοναχῶν κατά τῶν λογισμῶν γίνεται μέ στόχο τήν καθαρά προσευχή[27].

Μιά πολύ σοβαρή συνέπεια τῶν ἀκαθάρτων λογισμῶν εἶναι ὅτι συνηθίζουν τόν ἄνθρωπο σέ μιά πλασματική ζωή διά τῆς φαντασίας. «Ὥσπερ τοῦ πεινῶντος ὁ νοῦς ἄρτον φαντάζεται καί τοῦ διψῶντος ὕδωρ, οὕτω καί τοῦ γαστριμάργου ποικιλίας ἐδεσμάτων καί τοῦ φιληδόνου μορφάς γυναικῶν· καί ὁ τοῦ κενοδόξου τάς ἐξ ἀνθρώπων τιμάς, καί τοῦ φιλαργύρου τά κέρδη· καί τοῦ μνησικάκου τήν ἄμυναν τοῦ λυπήσαντος· καί τοῦ φθονεροῦ τήν κάκωσιν τοῦ φθονουμένου· καί ἐπί τῶν ἄλλων παθῶν ὁμοίως. Ἐκ γάρ τῶν παθῶν ὀχλούμενος ὁ νοῦς λαμβάνει τά ἐμπαθῆ νοήματα, καί ἐγρηγορότος τοῦ σώματος καί κατά τούς ὕπνους»[28]. Πόσες φορές δέν ἔχομε ἁμαρτήσει κατά διάνοια μέ τήν φαντασία μας! (Ὁ λογισμός π.χ. μᾶς ἐπαναφέρει στήν μνήμη μας ἕνα ἐπεισόδιο ὅπου κάποιος μᾶς ἐξύβρισε.

---

25. Ἰωάννου Σιναΐτου, *Κλῖμαξ*, λόγ. ΚΗ′, α′ (Ἀθῆναι : *Ἀστήρ*, 1979²), σ. 159.

26. Ἰωάννου Σιναΐτου, *Κλῖμαξ*, λόγ. ΚΗ′, νδ′. (Ἀθῆναι : *Ἀστήρ*, 1979²), σ. 163.

27. Ἰωάννου Κορναράκη, *Στοιχεῖα νηπτικῆς ψυχολογίας*, (Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη, 1982), σ. 49 : «Ἅπας ὁ κατά τῶν λογισμῶν καί τῶν παθῶν ἀγών ἀποσκοπεῖ εἰς τήν ἐξασφάλισιν ‘ ἀρεμβάστου’ καί κατανυκτικῆς προσευχῆς, ἡ ὁποία θά ἀποτελέσῃ δι᾽ αὐτόν τήν πνευματικήν κλίμακα τῶν θείων ἀναβάσεών του».

28. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί ἀγάπης*, ἑκατ. Β′ , κεφ. ξη′. Φιλοκαλία Β′, 23.

Τότε ἀρχίζει ἡ φαντασία μας νά πλάθει μιάν ἀντίδραση κατά τοῦ ἀναγώγου αὐτοῦ, μέ ὕβρεις, χειροδικίες, κλπ., τερπομένης τῆς ψυχῆς μας ἀπό τήν ἱκανοποίηση αὐτή, ἡ ὁποία βεβαίως εἶναι ἀνύπαρκτος, φανταστική). Εἶναι θλιβερό τό ὅτι ἡ σύγχρονος ζωή ὠθεῖ μέ τά μέσα της σέ μιάν φανταστική βίωση τῆς πραγματικότητος. «Συμβαίνει πραγματικά, ἐξαιτίας τῆς ἔξαρσης τῆς διανόησης στόν 20ό αἰώνα καί τῆς ἐξημμένης φαντασίας (πού καλλιεργήθηκε μέ τήν ἀχώνευτην λογοτεχνία, ποίηση, τέχνη καί πρό παντός μέ τόν κινηματογράφο καί τήν τηλεόραση), νά ζεῖ κανείς πλασματικές καταστάσεις παίρνοντάς τες γιά ἀληθινές καί νά οἰκοδομεῖ θεωρίες ὁλόκληρες πάνω σ᾽ αὐτή τήν πλάνη»[29]. Καί αὐτό δέν εἶναι ἄσχετο μέ τήν ἄγνοια τῶν σημερινῶν ἐκκοσμικευμένων χριστιανῶν γιά τούς λογισμούς καί τό ἔργο τους.

Ἀνάμεσα στά ἀρνητικά ἀποτελέσματα τῶν λογισμῶν εἶναι καί ὁ σκοτασμός καί ἡ σύγχυσις τοῦ νοῦ, πού ἐπιφέρουν τά πάθη καί οἱ ἁμαρτίες γενικῶς. «Πάντα τά πάθη συγχυτικά καί ἐκταρακτικά τοῦ διορατικοῦ τῆς ψυχῆς ἐστι»[30].

Κατά τόν Ἱερόθεο Βλάχο καί «πολλές σωματικές ἀνωμαλίες, σωματικές ἀσθένειες προέρχονται ἀπό τούς ἀχαλίνωτους λογισμούς»[31].

4. *Ἀντιμετώπισις*

Ἡ ἀντιμετώπισις τῶν πονηρῶν λογισμῶν εἶναι δύσκολος ὑπόθεσις. «Οἱ λογισμοί τῆς ἡδονῆς εἶναι πουλιά/πού νύχτα-μέρα διασχίζουν τόν ἀέρα» κατά τόν ποιητή[32]. Γι᾽ αὐτό «σκληρόν καί χαλεπόν τοῖς ἀνθρώποις ὡς ἀληθῶς ἐργῶδές τε καί ἐπίπονον»[33]. Γενικῶς οἱ Πατέρες συμβουλεύουν νά ἀποκρούωμε ὅλους τούς λογισμούς, καί τούς καλούς,

---

29. *Σωτήρη* Γουνελᾶ, «Σημειώσεις γιά ἐπείγοντα ζητήματα στή ζωή τῶν Ὀρθοδόξων», *Σύναξη* 43/1992, σ. 28.

30. Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία εἰς τόν ΛΓ΄ Ψαλμόν*, 3. ΒΕΠ 52, 78.

31. Ἱεροθέου Βλάχου, *Ὀρθόδοξη Ψυχοθεραπεία*, (Λεβάδεια: Ἱ.Μ.Γενεθλίου Θεοτόκου, 1989[3], σ. 203.

32. Ἀνδρέα Ἐμπειρίκου, «Πουλιά τοῦ Προύθου 15», ἐν : τοῦ αὐτοῦ, *Ἐνδοχώρα*, (Ἀθήνα : Ἄγρα, 1988), σ. 56.

33. Ἡσυχίου Πρεσβυτέρου, *Πρός Θεόδουλον*, ρμη΄. Φιλοκαλία Α΄, 163-164.

τοὐλάχιστον οἱ ἀρχάριοι. «Τήρει τε ἀεί μηδένα λογισμόν ἔχειν ἐν σῇ καρδίᾳ, μή ἄλογον, μή εὔλογον, ἵν᾽ οὕτω γινώσκῃς ῥαδίως τούς ἀλλοφύλους, ἤγουν τούς τῶν Αἰγυπτίων υἱούς πρωτοτόκους»[34]. Μετά ἀπό πολλή ἄσκηση μπορεῖ ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου νά στρέφεται συνεχῶς πρός τόν Θεό, ἀποδιώκων κάθε ἀλλότριο λογισμό. «Δύναται οὖν ἡ ἐντυπωμένη ἅπαξ καί οἱονεί ἐσφραγισμένη τῷ ἡγεμονικῷ τῆς ψυχῆς περί Θεοῦ ἔννοια, αἴνεσις ὀνομάζεσθαι Θεοῦ, διαπαντός ἐνυπάρχουσα τῇ ψυχῇ»[35].

Εἰδικώτερα οἱ λογισμοί ἀντιμετωπίζονται πρῶτον διά τῆς αὐτοσυγκεντρώσεως. «Ἡ ἐσωτερική σιωπή εἶναι μέν ἀπουσία κάθε εἴδους ἐσωτερικοῦ ἀνακατώματος σκέψεων ἤ συγκινήσεων, ἀλλά συγχρόνως εἶναι καί τέλεια ἐπαγρύπνησις καί τέλειο ἄνοιγμα στόν Θεό»[36]. Ἡ αὐτοσυγκέντρωσις εἶναι ἡ ἀρχή τῆς τηρήσεως τοῦ νοῦ· «ἡ δέ πρός ἑαυτόν στροφή τοῦ νοῦ ἑαυτοῦ τήρησίς ἐστιν»[37]. Κατά τήν αὐτοσυγκέντρωση ὁ νοῦς γίνεται κριτής τῶν διαφόρων λογισμῶν. «Ὁδός ταχεῖα πρός ἀνάληψιν ἀρετῆς ἡ σιωπή ἐστι τοῖς εἰσαγωγικοῖς τῶν χειλέων καί ἡ μῦσις τῶν ὀφθαλμῶν καί τῶν ὤτων ἡ κώφευσις. Λαβών γάρ ἐντεῦθεν ὁ νοῦς τήν τούτων ἀργίαν, τάς ἐκτός καθ᾽ ἑαυτόν ἐναποκλείσας εἰσόδους, κατανοεῖν ἑαυτόν ἄρχεται καί τάς ἰδίας κινήσεις, καί τίνα μέν εἰσιν ἐρευνᾷ τά περί τήν νοητήν θάλασσαν τῶν λογισμῶν νηχόμενα ἐνθυμήματα· τίνα δέ τά περί τήν χώνην τῆς διανοίας αὐτοῦ εἰσβαλλόμενα νοήματα· πότερον, καθαρόν τε καί ἀμιγῆ σπερμάτων πικρῶν καί παρ᾽ Ἀγγέλου φωτός, ἤ ζιζάνια ἐπιμιγῆ τε καί ἀχυρώδη καί παρά τῶν τοῦ φωτός ἐναντίων. Καί οὕτως ὥσπερ τις ἡγεμών αὐτοκράτωρ μέσον ἱστάμενος ἐννοιῶν, κρίνων καί διαιρῶν τούς κρείττονας τῶν λογισμῶν ἀπό τῶν χειρόνων, τά μέν τῶν ἀνατίθησιν ἀποθήκας, τῷ πυρί ἐξοπτηθέντα τοῦ πνεύματος καί ὕδατος θείου πεπληρωμένα· ἀφ᾽ ὧν καί τρεφόμενος, ἐνδυναμοῦται καί πληροῦται φωτός· τά δέ, ἀποπέμπεται τῷ τῆς λήθης βυθῷ,

---

34. Ἡσυχίου Πρεσβυτέρου, *Πρός Θεόδουλον*, μθ'. Φιλοκαλία Α', 149.
35. Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία εἰς τόν ΛΓ' Ψαλμόν*, 1. ΒΕΠ 52, 76.
36. Antony Bloom, *Ζωντανή Προσευχή*, (Ἀθῆναι : Ἑτοιμασία, 1978), σ. 145.
37. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Περί προσευχῆς καί καθαρότητος καρδίας*, 2. Συγγράμματα, τόμ. Ε' (Θεσσαλονίκη: Κυρομᾶνος, 1992), σ. 158 καί PG 150, 1120.

τήν τούτων πικρίαν ἀποσειόμενος»[38]. Μποροῦμε νά ἐντάξωμε στό ἑβδομαδιαῖο μας πρόγραμμα ἕνα χρόνο γιά αὐτοσυγκέντρωση καί περισυλλογή.

Δεύτερος τρόπος ἀντιμετωπίσεως τῶν λογισμῶν εἶναι ἡ προσευχή. «Ὁ νοῦς πού δέν ἀναπαύεται ποτέ ἀπαιτεῖ ἀπό μᾶς κάποιο ἔργο γιά νά ἱκανοποιήσει τήν ἀδιάκοπη ἀνάγκη του νά εἶναι σέ δράση»[39]. Αὐτό τό συνεχές ἔργο τοῦ τό προσφέρει ἡ ἀδιάλειπτος προσευχή. «Δύναται οὖν ἡ ἐντυπωμένη ἅπαξ καί οἱονεί ἐσφραγισμένη τῷ ἡγεμονικῷ τῆς ψυχῆς περί Θεοῦ ἔννοια, αἶνεσις ὀνομάζεσθαι Θεοῦ, διαπαντός ἐνυπάρχουσα τῇ ψυχῇ. Δύναται δέ καί, κατά τήν ἀποστολικήν ὑποθήκην, ὁ σπουδαῖος πάντα ποιεῖν εἰς δόξαν Θεοῦ, ὥστε πᾶσαν πρᾶξιν, καί πᾶν ῥῆμα, καί πᾶσαν ἐνέργειαν νοεράν, αἰνέσεως ἐπέχειν δύναμιν. Εἴτε γάρ ἐσθίει ὁ δίκαιος, εἴτε πίνει, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖ. Τοῦ τοιούτου καθεύδοντος ἡ καρδία ἐγρήγορεν, κατά τόν εἰπόντα ἐν τῷ Ἆσματι τῶν Ἀσμάτων· 'ἐγώ καθεύδω καί ἡ καρδία μου γρηγορεῖ'»[40]. Νά τονίσωμε ἀκόμη ὅτι μέ τήν προσευχή καί κατ᾽ ἐξοχήν μέ τήν καρδιακή προσευχή ἀντιμετωπίζονται οἱ προσβολές τῶν λογισμῶν. «Ὅταν οὖν λογισμόν γνοίης, ἀντιλογήθητι αὐτῷ· εὐθέως δέ τάχος κάλεσον ὡριστόν εἰς ἐκδίκησιν. Ὁ δέ γλυκύς Ἰησοῦς, ἔτι σου λαλοῦντος, ἐρεῖ· ἰδού πάρειμι νεῖμαί σοι ἀντίληψιν»[41]. Ἡ προσευχή τοῦ Ἰησοῦ ἀποδεικνύεται τό ἰσχυρότερο ὅπλο κατά τῶν λογισμῶν.

Οἱ Πατέρες ὑποδεικνύουν καί ἕνα ἄλλον τρόπο ἀντιμετωπίσεως τῶν λογισμῶν· τήν ἀνάλυσή τους, εἴτε κατά τήν ὥρα τῆς προσβολῆς, εἴτε μετά τήν ἀπόκρουση καί ἀναχώρησή τους. «Ὅταν τῶν ἐχθρῶν τρώσῃ σέ τις παραβάλλων, καί βούλει τήν ῥομφαίαν αὐτοῦ στρέψαι, κατά τό γεγραμμένον, ἐπί τήν καρδίαν αὐτοῦ, ποίησον οὕτως, ὡς λέγομεν. Δίελε κατά σαυτόν τόν ὑπ᾽ αὐτοῦ βληθέντα λογισμόν, ὅς τίς ποτέ ἐστι καί ἐκ πόσων πραγμάτων συνέστηκε καί ποῖον

---

38. Νικήτα Στηθάτου, *Πρώτη πρακτικῶν κεφαλαίων ἑκατοντάς*, κστ'. Φιλοκαλία Γ' 278-279.

39. Καλλίστου Γουέαρ, *Ὁ Ὀρθόδοξος δρόμος*, (Ἀθῆναι : Ἑπτάλοφος, 1984²), σ. 140-141.

40. Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία εἰς τόν ΛΓ' Ψαλμόν*, 1. ΒΕΠ 52, 76.

41. Φιλοθέου Σιναΐτου, *Νηπτικά κεφάλαια*, κστ'. Φιλοκαλία Β', 282-283.

τοῦτό ἐστι μάλιστα τό θλῖβον τόν νοῦν. Ὁ δέ λέγω, τοιοῦτόν ἐστιν. Ἔστω πεμφθείς ὑπ᾽ αὐτοῦ ὁ τῆς φιλαργυρίας λογισμός· τοῦτον δίελε εἰς τε τόν ὑποδεξάμενον αὐτόν νοῦν, καί εἰς τό νόημα τοῦ χρυσοῦ, καί αὐτόν τόν χρυσόν, καί εἰς τό φιλάργυρον πάθος. Λοιπόν ἐρώτα· τί τούτων ἐστίν ἁμαρτία; πότερον, ὁ νοῦς; Καί πῶς ἐστιν εἰκών τοῦ Θεοῦ; Ἀλλά τό νόημα τοῦ χρυσοῦ; Καί τοῦτο τίς ἄν εἶποι, νοῦν ἔχων, ποτέ; Ἀλλ᾽ αὐτός ὁ χρυσός ἐστιν ἁμαρτία; Καί τίνος χάριν γεγένηται; Ἕπεται τοίνυν τῆς ἁμαρτίας εἶναι τό αἴτιον τό τέταρτον· ὅπερ οὐκ ἔστι πρᾶγμα ὑφεστώς κατ᾽ οὐσίαν, οὐδέ νόημα πράγματος, ἀλλ᾽ ἡδονή τις μισάνθρωπος ἐκ τοῦ αὐτεξουσίου τικτομένη καί κακῶς κεχρῆσθαι τοῖς τοῦ Θεοῦ κτίσμασι τόν νοῦν ἀναγκάζουσα· ἥνπερ ἡδονήν περιτέμνειν, ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος πεπίστευται. Καί ταῦτά σου διερευνωμέ-νου, φθαρήσεται μέν ὁ λογισμός, εἰς τήν ἰδίαν ἀναλυόμενος θεωρίαν· φεύξεται δέ ἀπό σοῦ τό δαιμόνιον, τῆς διανοίας σου ὑπό ταύτης τῆς γνώσεως εἰς ὕψος ἀρθείσης»[42]. «Ἀλλ᾽ ἐπειδή κατά τόν καιρόν τοῦ πειρασμοῦ συμβαίνει τεθολωμένον ὄντα τόν νοῦν, μή ἀκριβῶς ἰδεῖν τά γινόμενα, μετά τήν ἀναχώρησιν τοῦ δαίμονος, τοῦτο γινέσθω. Καθεσθείς, μνημόνευσον κατά σεαυτόν τῶν συμβεβηκότων σοι πραγμάτων, πόθεν τε ἤρξω καί ποῦ ἐπορεύθης καί ἐν ποίῳ τόπῳ συνελήφθης ὑπό τοῦ πνεύματος τῆς πορνείας ἤ τῆς λύπης ἤ τῆς ὀργῆς καί πῶς πάλιν γέγονε τά γινόμενα. Ταῦτα κατάμαθε καί παράδος τῇ μνήμῃ, ἵνα ἔχῃς ἐλέγχειν αὐτόν προσιόντα. Καί τόν κρυπτόμενον ὑπ᾽ αὐτοῦ τόπον καταμήνυε καί οὐκ ἀκολουθήσεις αὐτῷ λοιπόν»[43].

Βεβαίως «ἀποτελεσματικός τρόπος ἀπαλλαγῆς ἀπό τούς λογισμούς εἶναι ἡ ἐξαγόρευσή τους σέ ἔμπειρο πνευματικό πατέρα»[44]. Αὐτή ἡ ἐξαγόρευσις σέ διακριτικό πνευματικό ἄνθρωπο μᾶς βοηθᾶ στήν κατανόηση τῶν αἰτίων τῶν λογισμῶν καί μᾶς ἀποκαλύπτει τά ἄδηλα καί τά κρύφια τῆς καρδίας μας. Καλό εἶναι νά συνηθίσωμε κατά τό Μυστήριο τῆς Μετανοίας νά ἐξομολογούμαστε καί τούς πονηρούς λο-

---

42. Εὐαγρίου, *Περί διακρίσεως παθῶν καί λογισμῶν*, κ΄ Φιλοκαλία Α΄, 54-55.
43. Εὐαγρίου, *Περί διακρίσεως παθῶν καί λογισμῶν*, η΄. Φιλοκαλία Α΄, 49.
44. Ἱεροθέου Βλάχου, *Ὀρθόδοξη Ψυχοθεραπεία*, (Λεβάδεια: Ἱ.Μ.Γενεθλίου Θεοτόκου, 1989[3]), σ. 225.

γισμούς μας. Σέ περίπτωση πού ὁ πνευματικός διαθέτει τό χάρισμα τῆς διακρίσεως μπορεῖ νά μᾶς βοηθήσει στήν πνευματική μας πορεία καί στήν κάθαρση τοῦ νοῦ. Οἱ λογισμοί βεβαίως ὡς τοιοῦτοι δέν ἀποτελοῦν ἁμαρτία (ἐάν βεβαίως δέν ἐπεράσαμε στά στάδια τοῦ συνδυασμοῦ καί τῆς συγκαταθέσεως).

Ἐπίσης «ἡ μετατόπιση τοῦ χρόνου ἱκανοποιήσεως τοῦ λογισμοῦ μᾶς βοηθᾶ νά ἀπαλλαγοῦμε ἀπό αὐτόν»[45]. Αὐτή ἡ μετατόπισις εἶναι ἕνα τέχνασμα τοῦ ἀσκητοῦ τό ὁποῖο ἐάν χρησιμοποιηθεῖ ὀρθῶς καί συνεχῶς μπορεῖ νά ἐξαφανίζει τούς λογισμούς.

Ἡ ἀντιμετώπισις τῶν λογισμῶν μπορεῖ νά χρησιμοποιήσει καί τίς ἀσκητικές μεθόδους τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπί παραδείγματι «ἡ ἀκρασία τῶν βρωμάτων καί τῶν πομάτων καί ἡ πυκνή καί ἄλογος συντυχία τῶν γυναικῶν εἶναι ἡ αἰτία διά τῆς ὁποίας οἱ ἐμπαθεῖς μνῆμες τῶν γυναικῶν ἐρεθίζουν τό ἐπιθυμητικό. Ἡ πεῖνα, ἡ δίψα, ἡ ἀγρυπνία καί ἡ ἀναχώρηση βοηθοῦν τόν ἄνθρωπο νά ἀπαλλαγεῖ ἀπό τίς μνῆμες αὐτές καί τούς λογισμούς»[46]. «Ὁ ὅσιος Νικήτας ὁ Στηθᾶτος περιγράφει τόν τρόπο καθάρσεως τοῦ νοῦ. Ὅπως ἔχουμε πέντε αἰσθήσεις ἔτσι ἔχουμε καί πέντε ἀντίστοιχες ἀσκήσεις. Οἱ πέντε ἀσκήσεις εἶναι ἡ ἀγρυπνία, ἡ μελέτη, ἡ εὐχή, ἡ ἐγκράτεια καί ἡ ἡσυχία. Χρειάζεται κανείς νά ἐπισυνάψει τήν ὅραση μέ τήν ἀγρυπνία, τήν ἀκοή μέ τήν μελέτη, τήν ὄσφρηση μέ τήν εὐχή, τήν γεύση μέ τήν ἐγκράτεια καί τήν ἁφή μέ τήν ἡσυχία. Μέ αὐτόν τόν τρόπο ταχέως καθαίρεται ὁ νοῦς, λεπτύνεται καί γίνεται ἀπαθής καί διορατικός»[47]. Θά πρέπει νά προσπαθοῦμε νά καλλιεργοῦμε τίς θετικές πλευρές τῆς ψυχῆς μας καί νά μή ρίχνωμε ὅλο τό βάρος στίς κακίες καί στά πάθη μας. Κατά τόν γέροντα Πορφύριο «ἡ ψυχή ἔχει ἕναν ἀνθῶνα κι ἕναν ἀγκαθῶνα. Μήν καταγίνεσαι νά ξεριζώνεις τ᾽ ἀγκάθια, μόνο νά ποτίζεις τόν ἀνθῶνα· ὅλο τό νερό νά τό κατευθύνεις ἐκεῖ καί τά ἀγκά-

---

45. Ἱεροθέου Βλάχου, *Ὀρθόδοξη Ψυχοθεραπεία*, (Λεβάδεια: Ἱ.Μ.Γενεθλίου Θεοτόκου, 1989³), σ. 223.

46. Ἱεροθέου Βλάχου, *Ὀρθόδοξη Ψυχοθεραπεία*, (Λεβάδεια: Ἱ.Μ. Γενεθλίου Θεοτόκου, 1989³),σ. 218.

47. Ἱεροθέου Βλάχου, *Ὀρθόδοξη Ψυχοθεραπεία*, (Λεβάδεια: Ἱ.Μ.Γενεθλίου Θεοτόκου, 1989³), σ. 132.

θια θά «ξεραθοῦν»[48]. Καί βεβαίως δέν θά πρέπει νά λησμονοῦμε ὅτι ἡ ἀντιμετώπισις τῶν λογισμῶν προϋποθέτει καί τήν θεία ἀρωγή· «οὐδέν γάρ ἁγιάζεται, εἰ μή τῇ παρουσίᾳ τοῦ Πνεύματος»[49].

Ὅλες οἱ μέθοδοι τῆς ἀσκήσεως καί τοῦ ἀγῶνος πού θά μᾶς προτείνει ὁ πνευματικός μας καθοδηγός εἶναι μέσα γιά τήν τελειότητα, μέσα γιά τόν σκοπό, ὄχι αὐτοσκοπός. «Καί γάρ αἱ νηστεῖαι καί ἀγρυπνίαι καί ἡ μελέτη τῶν Γραφῶν καί ἡ γύμνωσις τοῦ πλούτου καί ἡ ἀποταγή ὅλου τοῦ κόσμου, οὐκ ἔστι τελειότης, καθά εἴρηται, ἀλλά τελειότητος ἐργαλεῖα. Ἐπειδή οὐκ ἐν τούτοις εὑρίσκεται ἡ τελειότης, ἀλλά διά τούτων προσγίνεται»[50]. Γι᾽ αὐτό ὁ ἱερεύς Χρυσόστομος προτρέπει: «Μή τοίνυν καθεύδωμεν, ἀγαπητοί· οὐκ ἔστιν, οὐκ ἔστι ῥᾳθυμοῦντα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτυχεῖν, οὐδέ τρυφῶντας καί μαλακιζομένους»[51]!

---

48. Α.Μ. «Ὁ Γέροντας Πορφύριος», *Σύναξη* 41/1992, σ. 90.
49. Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία εἰς τόν ΛΒ΄ Ψαλμόν*, 4. ΒΕΠ 52, 67.
50. Κασσιανοῦ Ρωμαίου, *Πρός Λεόντιον ἡγούμενον*, Φιλοκαλία Α΄, 83.
51. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τήν Α΄ Πρός Κορινθίους*, Ὁμιλία ΜΒ΄, γ΄. PG 61, 366.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βενεδίκτου ἱερομονάχου, *Οἱ λογισμοί καί ἡ ἀντιμετώπισίς τους*, Νέα Σκήτη Ἁγ. Ὄρους : Συνοδία Σπυρ. Ἱερομονάχου, 1997.

Βλάχου Ἱεροθέου, *Ὀρθόδοξη Ψυχοθεραπεία*, Λεβάδεια: Ἱ.Μ. Γενεθλίου Θεοτόκου 1989[3].

Κορναράκη Ἰωάννου, Στοιχεῖα *νηπτικῆς ψυχολογίας, Θεσσαλονίκη* : Κυριακίδη, 1982.

Τριάντη Ἰωάννου, «Ὁ πόλεμος τῶν λογισμῶν», *Κοινωνία* 41 (1998) 91-99.

Κωνσταντίνου Π. Χαραλαμπίδη
Καθηγητοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Η΄ Διεθνές Οἰκουμενικό Συμπόσιο

1) Ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης καί ἡ Φιλοκαλία,
Bose, Β. Ἰταλία, 16-19/9/2000

*

2) Τύποι τῆς ρωσικῆς ἁγιότητας,
Bose, Β. Ἰταλία, 20-23/9/2000

Ὑπό τήν αἰγίδα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας, τῆς μονῆς Bose στή Β. Ἰταλία καί τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Τουρίνου καί μέ τή συνδρομή τοῦ νομαρχιακοῦ διαμερίσματος Piemonte καί τῆς ἐπαρχίας Biella ὀργανώθηκαν κατά τίς παραπάνω ἡμερομηνίες τά δύο συμπόσια πού ἀφοροῦσαν τό πρῶτο τήν ἑλληνική καί τό δεύτερο τή ρωσική Ὀρθοδοξία.

Στό ἑλληνικό συμπόσιο μετεῖχαν πολλοί ἀκαδημαϊκοί, μορφωτικοί καί ἐκκλησιαστικοί ἐκπρόσωποι ἀπό τήν Ἑλλάδα (οἱ καθηγητές τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Γ. Μαρτζέλος, Ἀντ. Ταχιάος, Ἰ. Φουντούλης) καί τίς ὁμόδοξες βαλκανικές καί δυτικοευρωπαϊκές χῶρες. Ἡ παρουσία ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν καί μοναχῶν, ἁγιορειτῶν, σιναϊτῶν, ὡς καί ἄλλων τῶν σλαβικῶν Ἐκκλησιῶν καί τῶν ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀγγλικανικῆς, τῆς Λουθηρανικῆς καί τῆς Μεταρρύθμισης προξένησε ἄριστη ἐντύπωση στή μοναχική ἀδελφότητα τοῦ Bose.

Ὡς πρός τό ρωσικό συμπόσιο μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ἦταν καρπός μιᾶς μακρᾶς πνευματικῆς ἐμπειρίας, χάρη στά προηγούμενα συνέδρια ἀπό τό ἔτος 1993, πού ἀφοροῦσαν προσωπικότητες, καταστάσεις καί πραγματικότητες τῆς ρω-

σικῆς Ἐκκλησίας, τῆς μοναχικῆς ζωῆς καί τῆς δραστηριότητάς της.

Τό θέμα τῆς φιλοκαλίας πού ἔθιξαν ἔγκριτοι ὁμιλητές ἀφοροῦσε τό Νικόδημο Ἁγιορείτη (1749-1809), ὡς συνθέτη τῆς ἀνθολογίας αὐτῆς, ἀποτελουμένης ἀπό ἀσκητικά κείμενα Ἑλλήνων Πατέρων γιά τήν προσευχή, πού δημοσιεύθηκε στή Βενετία τό 1872.

Ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Bose π. Enzo Bianchi κατά τήν ἔναρξη τοῦ συμποσίου ἐτόνισε μεταξύ ἄλλων, «ὅτι ἡ Δύση θά μπορέσει ἐκ νέου νά μάθει ἀπό τήν ἀνατολική χριστιανική παράδοση τήν ἑνότητα μεταξύ λατρείας, θεολογίας καί πνευματικότητας, ἀπό τήν ὁποία μπορεῖ νά ἐξάγει μία αὐθεντική ἐκκλησιολογία, τήν ἐκκλησιολογία τῆς «κοινωνίας», πού, ἄν καί ἀντιλεγόμενη, ἀνακαλύπτεται σήμερα, ἀλλά πού, δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό τήν ἐκκλησιολογία τῆς πρώτης χιλιετίας». Ὅλοι οἱ ὁμιλητές συμφώνησαν σέ μία εὐρύτατη σύνθεση γιά τή θεολογική καί πνευματική σημασία της Φιλοκαλίας, γιά τήν τιμή πρῶτα ἀπ᾽ ὅλα τῆς ἔννοιας τοῦ ἁγίου στό πρόσωπο τοῦ Νικοδήμου.

Στό δεύτερο μέρος τοῦ συμποσίου ἀφιερωμένο στή ρωσική θεολογία συζητήθηκαν ὁ τύπος καί ὁ ρόλος τῆς ρωσικῆς ἁγιότητας, πού περιλαμβάνει μοναχούς, πρίγκηπες, «λαϊκούς», ἐπισκόπους, ἁγίους φωτιστές καί ἱεραποστόλους καί σαλούς κατά Χριστό. Ὁ Σέρβος ἐπίσκοπος Πορφύριος τοῦ Kovilj ἀναφέροντας τόν Ἰωάννη Χρυσόστομο εἶπε, ὅτι «ὁ ἅγιος εἶναι κάποιος πού εἶναι ἕτοιμος νά ὑποπέσει χίλιες φορές στό ἴδιο ἁμάρτημα, ἀλλά πού εἶναι ἐπίσης ἕτοιμος νά μή παραμείνει στήν πτώση του, εἶναι ἐκεῖνος πού εἶναι πάντοτε ἕτοιμος νά ἀνορθωθεῖ. Αὐτό σημαίνει ὅτι εἶναι ἕτοιμος νά μετανοήσει».

Ὁ γράφων τό σημείωμα αὐτό εἶχε προσκληθεῖ ἐπίσημα ἀπό τή μοναχική κοινότητα τοῦ Bose καί τό σεβαστό καί φίλτατο ἡγούμενό της π. Enzo Bianchi.

Δυστυχῶς λόγω πολλῶν ἄλλων συνεδριακῶν ὑποχρεώσεών του κατά τήν ἐποχή ἐκείνη στή Ρώμη, στό Ascoli Piceno καί στό Terni τῆς Umbria δέν κατέστη δυνατή ἡ μετάβαση καί ἡ συμμετοχή του στό ὡς ἄνω συμπόσιο. Ἀντί αὐτοῦ ὅμως κατέγραψε τό παρόν σημείωμα, ὡς ἐλάχιστη ὀφειλή χριστιανικῆς ἀγάπης, ἀδελφικῆς χριστιανικῆς ἀγάπης

ἀδελφικῆς χάριτος καί ἀνθρώπινης ἀλληλεγγύης στό πνευματικό καί θεάρεστο ἔργο τῶν Ἰταλῶν πατέρων τοῦ Bose.

Ἀναστασίου Μαρᾶ, Δρ. Θ.

Ἡ πολιτική σκέψη τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.

Τό βασικό χαρακτηριστικό τῆς πολιτικῆς ἰδεολογίας τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἦταν ἡ σχεδόν ἀπόλυτη προσκόλληση στίς ρωμαϊκές καί χριστιανικές ἀξίες, ὅπως τίς εἶχε κατανοήσει ὁ ἑλληνικός καί ἐξελληνισμένος κόσμος τῆς Ἀνατολῆς[1]. Οἱ Ἕλληνες Πατέρες καί ἐκκλησιαστικοί συγγραφεῖς μέ τό ὀρθόδοξο πνεῦμα τους καί τήν καλή γνώση τῆς φιλοσοφικῆς παράδοσης τῆς Ἀνατολῆς ἐπέδρασαν στή διαμόρφωση τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ ζωή καί ἡ σκέψη τῶν Πατέρων ἦταν γεμάτη ἀπό τήν ἀλήθεια τῆς Ἀποκάλυψης, ἡ ὁποία γιά διάφορες αἰτίες καλοῦνταν νά ἐκφραστεῖ κρίνοντας, ἐπικρίνοντας, καί στηρίζοντας τούς ἡγεμόνες κατά περίπτωση. Στήν Ἀνατολή ἡ ἔλλειψη συστηματικῶν πολιτικῶν θεωριῶν ἦταν -σέ ἀντίθεση μέ τή Δύση- μιά πραγματικότητα πού προῆλθε ἀπό τά πολιτικά καί ἱστορικά γεγονότα τῆς περιοχῆς[2]. Μεταξύ τῶν πατέρων, οἱ ὁποῖοι ἐξέφρασαν τίς ἰδέες τους γύρω ἀπό τό «ἐπικίνδυνο» θέμα τῆς ἐξουσίας, συγκαταλέγεται καί ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος. Ὁ τελευταῖος στό Λόγο του «*Πρός τούς πολιτευόμενους τῆς Ναζιανζοῦ ἀγωνιῶντας, καί τόν ἄρχοντα ὀργιζόμενον*», καθώς καί σέ μεμονωμένες σχετικές ἀναφορές

---

1. Γλύκατζη - Ἀρβελέρ, Ἑλένη, *Ἡ πολιτική ἰδεολογία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας*, Ἀθήνα 1992[4], σ. 15. Καραγιαννόπουλος, Ι.Ε., *Ἡ πολιτική θεωρία τῶν Βυζαντινῶν*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 12.
2. Καραγιαννόπουλος, Ι.Ε., *Ἡ πολιτική θεωρία...*, σ. 14-15.

του σέ ἄλλα ἔργα του, ἀναπτύσσει τίς ἰδέες του περί ἀρχόντων καί ἀρχομένων.

Στή σκέψη τοῦ Γρηγορίου κάθε τι κτιστό εἶναι ὑποκείμενο κίνησης καί μεταβολῆς, ἀποτέλεσμα τῆς κτιστότητας. Μόνος ἀκίνητος, ὁμαλός καί αὐτάρκης εἶναι ὁ Θεός. Ἡ ἐξουσία, ὡς ἀποτέλεσμα τῶν κτιστῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ παράδειγμα κίνησης, ἀνωμαλίας καί ἀνομοιότητας[3]. Κατά συνέπεια αὐτό τό γεγονός θά πρέπει νά ἔχει ὑπόψη του κάθε ἄνθρωπος εἴτε εἶναι ἄρχοντας, εἴτε εἶναι ἀρχόμενος. Ἐπειδή «περιχωρεῖ γάρ τά πάντα ῥᾳδίως, καί μεταχωρεῖ, καί ἀντικαθίσταται»[4], ἐλλοχεύει ὁ κίνδυνος νά μεταβληθεῖ ὁ ἄρχοντας καί νά μεταπέσει στή θέση τῶν ἀρχομένων. Μέ τόν τρόπο αὐτό ὁ ἅγιος Γρηγόριος προσπαθεῖ μέ ἔμμεσο τρόπο νά εὐαισθητοποιήσει τούς ἄρχοντες στό θέμα τῆς ἄσκησης τῆς ἐξουσίας. Ἡ ἀπειλή του νά γίνει ὁ ἄρχοντας ἀρχόμενος, καθώς τό μέλλον εἶναι ἄδηλο, μπορεῖ νά λειτουργήσει ὡς παράγοντας αὐτοελέγχου τοῦ ἄρχοντα πού θά τόν ὁδηγήσει σέ μιά περισσότερο δίκαιη καί ἐπιεική ἄσκηση τῆς ἐξουσίας.

Ἀναφορικά μέ τούς ἀρχόμενους, ὁ Γρηγόριος τοποθετεῖ τίς σχέσεις σέ μία ἱεραρχική σειρά. Ὅλοι ὑπακούουν στό Θεό, ὁ ἄρχοντας μόνον στό Θεό καί οἱ ἀρχόμενοι στό Θεό, στόν ἄρχοντα καί ὁ ἕνας στόν ἄλλο[5]. Ἡ ὑπακοή στό Θεό γίνεται «διά πάντα», ἐνῶ ἡ ὑποταγή στόν ἄρχοντα γιά λόγους εὐταξίας. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ἡ ἐξουσία βρίσκεται ὑπεράνω τοῦ ἁπλοῦ ἀνθρώπου στό ἐνδιάμεσο νοητό διάστημα μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπου. Ἡ θεολογική τεκμηρίωση αὐτῆς τῆς ἰδέας γίνεται μέ τή σχέση τοῦ Κυρίου μέ τήν Ἐκκλησία. Στή θέση τοῦ Κυρίου, ὡς κεφαλή τοῦ σώματος τῶν πιστῶν καί ὡς συνδέσμου τους, ὁ Γρηγόριος τοποθετεῖ τόν ἄρχοντα, κάτι πού πέρα ἀπό κῦρος συνεπάγεται καί σχέσεις ἀγάπης, τέτοιας μορφῆς πού νά φτάνει ἕως τό μαρτύριο. Οἱ παρομοιώσεις τοῦ Γρηγορίου πού ἀναφέρονται

---

3. Γρηγόριος Θεολόγος. *Πρός τούς πολιτευομένους τῆς Ναζιανζοῦ ἀγωνιῶντας, καί τόν ἄρχοντα ὀργιζόμενον*, PG 35, 969-972.

4. Γρηγόριος Θεολόγος, *Πρός τούς πολιτευομένους* ... ,PG 35, 972.

5. Γρηγόριος Θεολόγος. *Πρός τούς πολιτευόμενους* ..., PG 35, 972-973. Καραγιαννόπουλος, Ι.Ε., *Ἡ πολιτική θεωρία...*, σ. 19.

στή σχέση αὐτή εἶναι συνεχεῖς καί ἡ ἐξουσία παρουσιάζεται νά εἶναι δεσποτική ἀλλά συνάμα νά ἔχει καθοδηγητικό καί παιδευτικό ρόλο (διδάσκαλος-μαθητές) νά ἀγαπάει καί νά ἀγαπιέται, ὅπως συμβαίνει στή σχέση τοῦ ἄνδρα μέ τή γυναίκα[6].

Ἡ ὑποταγή στόν ἄρχοντα γίνεται «δι᾽ εὐταξίαν», καθώς αὐτός ἀντιπροσωπεύει τήν τάξη καί τήν εἰρήνη. Στό Βυζάντιο ἡ τάξη πού σημαίνει εἰρήνη, γίνεται μιά σωτηριολογική ἀρετή, πού διδάσκεται ἀπό τήν Ἐκκλησία. Κάθε ἀνατρεπτική κίνηση, πού διατάρασσε τήν τάξη ἑπομένως καί τήν εἰρήνη, τιμωρούνταν ταυτόχρονα ἀπό τό Κράτος καί ἀπό τήν Ἐκκλησία[7]. Ἔτσι ὅποιος εἶναι χριστιανός ἀσπάζεται τήν εἰρήνη καί εἶναι κοντά στό Θεό[8]. Σέ αὐτή τήν κατεύθυνση κινούμενος ὁ Γρηγόριος γράφει ὅτι ἡ ἀταξία εἶναι γνώρισμα τῆς ἀναρχίας, ἐνῶ ἡ τάξη ὑποδηλώνει τήν ὕπαρξη τοῦ ἡγεμόνος[9]. Ἄν καί ἡ εἰρήνη μαζί μέ τήν τάξη εἶναι τά ζητούμενα, ἐντούτοις ὑπάρχουν καί περιπτώσεις πού ὁ πόλεμος εἶναι ἀναπόφευκτη κατάσταση, γιατί εἶναι καλύτερος ἕνας πόλεμος ἀπό μιά εἰρήνη πού χωρίζει τόν ἄνθρωπο ἀπό τό Θεό[10].

Οἱ ἀρχόμενοι δέν θά πρέπει νά καταφέρονται κατά τοῦ ἡγεμόνος γιά τίς ἐπίπονες ἀποφάσεις του. Οἱ ἐπίπονες ἀποφάσεις τοῦ ἄρχοντα εἶναι ἀναγκαστικές, ὅπως εἶναι ἀναγκαστική γιά τήν καλή ὑγεία τοῦ ἀρρώστου καί μία ἐπίπονη ἀγωγή[11]. Ὁ ἀρχόμενος ἀνάλογα μέ τήν κατάστασή του καί τά συμφέροντα πού ἔχει, ἀντίστοιχα χαρακτηρίζει τόν

---

6. Γρηγόριος Θεολόγος, *Πρός τούς πολιτευομένους...*, PG 35, 973.

7. Γλύκατζη-Ἀρβελέρ, Ἑλένη, *Ἡ πολιτική ἰδεολογία...*, σ. 164.

8. Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Εἰς τά ἱερά παράλληλα*. ΤΙΤΛ. ΙΗ΄. *Περί ἀγάπης, καί εἰρήνης, καί εἰρηνοποιών*. PG 95, 1200. Ἀντώνιος «Μέλισσα», «Loci communes. Paris I. Λόγος ΚΣΤ΄. *Περί ἀγάπης καί εἰρήνης, καί εἰρηνοποιῶν*, PG 136, 860.

9. Μάξιμος Ὁμολογητής, *Κεφάλαια θεολογικά ἤτοι ἐκλογαί ἐκ διαφόρων βιβλίων τῶν καθ᾽ ἡμᾶς καί τῶν θύραθεν. Λόγος Θ΄. Περί ἀρχῆς καί ἐξουσίας*, PG 91, 777.

10. Μάξιμος Ὁμολογητής, *Κεφάλαια θεολογικά ἤτοι ἐκλογαί ἐκ διαφόρων βιβλίων τῶν καθ᾽ ἡμᾶς καί τῶν θύραθεν. Λόγος ΛΖ΄. Περί εἰρήνης καί πολέμου*, PG 91, 905.

11. Γρηγόριος Θεολόγος, *Πρός τούς πολιτευομένους..*, PG 35, 973.

κτηρίζει τόν ἄρχοντα καί τίς ἀποφάσεις του, ἐνῶ ὁ ἄρχοντας νομοθετεῖ γιά τό κοινό καλό, χωρίς νά ἐπηρεάζεται ἀπό τά προσωπικά συμφέροντα τῶν ἀρχομένων, ὅπως ὁ «ἀγωνοθέτης» θέτει τούς κοινούς κανόνες, δίχως νά εὐνοεῖ κάποιον ἀπό τούς ἀγωνιζόμενους[12]. Φυσικά γιά νά συμβεῖ μέ ἐπιτυχία κάτι τέτοιο χρειάζεται ἀνιδιοτέλεια καί κυρίως σωφροσύνη ἀπό τήν πλευρά τοῦ ἄρχοντα· μιά ἀρετή πού δέν μεγαλώνει κατ᾽ ἀναλογία μέ τήν αὔξηση τῆς ἡλικίας τοῦ ἄρχοντα[13]. Ὁ λαός θά πρέπει νά ἐμπιστεύεται τόν ἄρχοντα καί τίς ἀποφάσεις του. Πράγματι, στό Βυζάντιο ὁ καθιερωμένος ρόλος τοῦ λαοῦ κατά τίς δημόσιες τελετές, ἀλλά καί τίς ἐμφανίσεις τοῦ ἡγεμόνος, ἦταν νά τόν ἐπευφημεῖ, νά τόν τιμᾶ καί νά τοῦ ἀπαγγέλλει «πολυχρόνιο»[14].

Γιά νά ὑπακούουν οἱ ἀρχόμενοι στόν ἄρχοντα θά πρέπει καί ὁ ἄρχοντας νά ἐξουσιάζει καθοδηγούμενος ἀπό τό Ἅγιο Πνεῦμα καί νά συνδιοικεῖ μέ τό Χριστό, ἔχοντας πάρει τή δύναμη τῆς ἐξουσίας ἀπό τόν Κύριο. Ἐδῶ ὁ Γρηγόριος παρουσιάζει τόν ἡγεμόνα νά εἶναι χαρισματικός καί φωτισμένος ἀπό τό Ἅγιο Πνεῦμα, ἐνῶ ἡ ἐξουσία του εἶναι θεόδοτη[15]. Αὐτό τό μοντέλο ἐξουσίας συνδέεται, κατά τόν U. Cerroni, μέ ἀντίστοιχες ἀντιλήψεις τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καί τοῦ Ἀμβροσιαστῆ, ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ στό πεδίο αὐτό τίς θέσεις τοῦ Ἀποστόλου Παύλου[16]. Ἡ ἐξουσία παρουσιάζεται νά εἶναι μέσο καί ὁδηγός τῶν πιστῶν στήν πρόσκαιρη αὐτή ζωή γιά τό «καθ᾽ ὁμοίωσιν». Ἡ δύναμη τῆς ἐξουσίας ἔχει δοθεῖ ἀπό τό Θεό, μέ σκοπό νά γίνει καλή χρήση της ἀπό τούς ἑκάστοτε ἄρχοντες. Ἐδῶ ἔχουμε τήν ἐπιμέρους ἔκφραση μιᾶς γενικότερης θέσης, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὁ ἄρχοντας θεωρεῖται ἀξιωματοῦχος καί ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ στή γῆ[17]. Βρισκόμαστε στήν ἀντίθετη

---

12. Γρηγόριος Θεολόγος, *Πρός τούς πολιτευομένους...*, PG 35, 973.
13. Ἀντώνιος «Μέλισσα», *Περί πτωχῶν καί ἀδυνάτων. Λόγος ΛΓ'*, PG 136, 892.
14. Νικολαΐδου- Κυριανίδου, Βάνα, *Ὁ ἀπόβλητος καί ὁ θεοπρόβλητος*, Ἀθήνα 1999, σ. 190.
15. Γρηγόριος Θεολόγος, *Πρός τούς πολιτευομένους* ..., PG 35, 976. Νικολαΐδου- Κυριανίδου, Βάνα, *Ὁ ἀπόβλητος* . . ., σ. 195 κ.έ.
16. CERRONI, Umberto, *Ἡ πολιτική σκέψη*, τ. 2, Ἀθήνα 1972, σ. 25-27.
17. Γλύκατζη-Ἀρβελέρ, Ἑλένη, *Ἡ πολιτική ἰδεολογία* . . ., σ. 15.

κατεύθυνση ἀπό τίς ἀπόψεις τῶν χριστιανῶν τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων, γιά τούς ὁποίους δέν εἶχε νόημα ἡ ὑποταγή στίς ἐξωτερικές ἐξουσίες[18]. Ὅπως ἤδη εἴδαμε, στό Βυζάντιο κάθε διαταραχή εἶναι ἀντίθετη τόσο μέ τίς ἀρχές τοῦ Κράτους, ὅσο καί μέ τή θεία βούληση, καθώς ὁ αὐτοκράτορας εἶναι «θεῖος», δηλαδή προσωποποίηση τῆς τάξης πού εἶναι ἐγγυημένη ἀπό τό Θεό[19]. Ἀλλά καί ἡ χρήση τῆς θείας δύναμης πού δίνει ἡ ἐξουσία θά πρέπει νά γίνεται σύμφωνα μέ τό νόμο τοῦ Θεοῦ. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἡ ἐξουσία θά εἶναι τό *ἀποτρεπτικό δέος* σέ κάθε προσπάθεια πού θά ἔχει ὡς σκοπό τήν ἀπομάκρυνση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τό «καθ' ὁμοίωσιν». Ἡ θέση τῆς πολιτικῆς σκέψης γιά μία θεόδοτη ἐξουσία, σέ σχέση μέ τό «καθ' ὁμοίωσιν» καί τήν ἀνθρώπινη τελείωση εἶναι εὐρέως ἀποδεκτή στό Βυζάντιο[20]. Στά ἔσχατα ἡ ἐξουσία θά ἐπιστραφεῖ καί πάλι στό Θεό. Πρόκειται γιά μιά ἰδέα ἀποδεκτή καί ἀπό τούς ἴδιους τούς αὐτοκράτορες[21]. Ὁ Γρηγόριος ἐντάσσει τόν ἄρχοντα καί τήν ἐξουσία του στήν συνολική προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου γιά σωτηρία καί στή θεία πρόνοια. Στήν προοπτική αὐτή τονίζεται ὅτι ὁ ἄρχοντας εἶναι ὁ χρήστης, ἀλλά ὄχι ὁ πραγματικός κάτοχος τῆς ἐξουσίας καί τῆς δύναμης πού ἀπορρέει ἀπό τή θέση πού κατέχει. Σέ ἀρκετούς Πατέρες, μεταξύ τῶν ὁποίων εἶναι ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, βρίσκουμε τήν ἐπίγεια πρακτική τῆς παραπάνω θέσης στήν ἀποδοχή τῆς ἀνωτερότητας τῆς κοινότητας τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στήν κοσμική καί γήινη ἐξουσία, ἡ ὁποία χάνει τή σημασία της μπροστά στή θεϊκή ἐξουσία. Βρισκόμαστε ἴσως μπροστά σέ μιά ἐπανασύνδεση τῆς πατερικῆς πολιτικῆς ἀντίληψης μέ τήν προγενέστερή της πλατωνική παράδοση περί πολιτικῆς[22]. Τά προαναφερθέντα ἰσχύουν γιά τόν καλό ἄρχοντα, ὁ ὁποῖος ἔχει συνταχθεῖ μέ τό Θεό. Ὁποιαδήποτε ἄλλη χρήση τῆς ἐξουσίας ἔχει νά κάνει μέ τύραννο, ὁ ὁποῖος ἔχει ὡς πρότυπο καί μιμεῖται τό Διάβολο, πού ἐπιδιώκει τόν ἀφανισμό τῶν ἀν-

---

18. Σενεράλ, Μισέλ, *Ἡ τέχνη τοῦ κυβερνᾶν*, Ἀθήνα 1997, σ. 89.
19. Γλύκατζη- Ἀρβελέρ, Ἑλένη, *Ἡ πολιτική ἰδεολογία* . . ., σ. 162.
20. Νικολαΐδου - Κυριανίδου, Βάνα, *Ὁ ἀπόβλητος* . . ., σ. 194 κ. ἑ.
21. Εὐσέβιος, *Βίος*, IV 48 (14-28).
22. Gerroni, U., *Ἡ πολιτική* . . ., σ. 5-6.

θρωπων[23]. Για τό λογο αὐτο εἶναι εἶναι προτιμότερη μιά ὀλιγοχρονη -ἀλλα τιμια -παραμονή στήν ἐξουσία ἀπό μια πολυετη καί ἄτιμη ἄσκηση τῆς ἐξουσίας[24].

Το να ὁδηγεῖ καποιος τούς ἀνθρώπους «τέχνη τις εἶναι τεχνῶν, και ἐπιστημη ἐπιστημῶν»[25]. Θέλοντας, ὁ Γρηγόριος νά περιγραψει τον ἀγαθο ἄρχοντα ἐκθέτει τά στοιχεῖα ἐκεῖνα που θα πρεπει να τόν χαρακτηρίζουν, καί νά τόν κάνουν να εἶναι ἀρεστός στο Θεό. Ἡ φιλανθρωπία εἶναι τό χαρακτηριστικοτερο καί το σημαντικότερο ἀπό τά στοιχεῖα πού θα πρεπει να ἔχει ὁ ἄρχοντας[26]. Τό στοιχεῖο αὐτό τό ὁποῖο ἔχει ἀρχαιοελληνικό ὑποβαθρο (Δίων Χρυσόστομος, Θεμίστιος, Συνεσιος, κ.ἄ) βρίσκεται σέ περίοπτη θέση στή σκέψη τοῦ Γρηγοριου, ἐνῶ θά παίξει ἰδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην πολιτικη σκέψη τῶν μετέπειτα τοῦ Γρηγορίου Πατέ ρων καί ἐκκλησιαστικῶν συγγραφεων, πού θά ἀσχοληθοῦν μέ το θεμα[27]. Για τη βυζαντινή πολιτική ἰδεολογία ἡ φιλανθρωπια ἀποτελεῖ μοναδικό μέσο μίμησης Θεοῦ[28]. Πρότυπο φιλανθρωπιας γιά τόν ἄνθρωπο εἶναι ὁ παντοδύναμος Θεός. Ἡ φιλανθρωπια συνδέεται ἄμεσα μέ τήν ἐλεημοσύνη, καθώς συμβολο τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ εἶναι τό «ἔλαιον». Ἐπειδη ὁ Θεός ἐλεεῖ τούς ἀνθρώπους καί «φιλανθρωπευεται», γι᾽ αὐτο καί ἡ χρίση τοῦ ἐξουσιάζοντα μέ ἔλαιο γινεται σύμβολο τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ[29]. Ἀντίστοιχα

---

23. Γρηγόριος Θεολόγος, *Πρός τούς πολιτευομένους . .* , PG 35, 976. ΜΠΟΥΓΑΤΣΟΣ Ν.Θ., *Ἡ πολιτικη ζωη καί σκέψη τῶν Ἑλλήνων Πατέρων*, Ἀθήνα 1986, σ. 23-27.

24. Μαξιμος Ὁμολογητής, *Κεφάλαια θεολογικά ἤτοι ἐκλογαί ἐκ διαφορων βιβλιων τῶν καθ᾽ ἡμᾶς καί τῶν θύραθεν. Λόγος ΟΑ'. Περί τοῦ ὅτι ἀεί τό πλεῖστον ἄριστον*, PG 91, 1017.

25. Ἰωαννης Δαμασκηνος, *Εἰς τά ἱερά παράλληλα, ΤΤΛ ΙΖ ',Περί ἐπισκόπων χρηστῶν, και φυλαττοντων τάς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ*, PG 95, 1541.

26. Γρηγοριος Θεολογος, *Προς τούς πολιτευομένους . .* , PG 35, 977 καί 980. Γρηγοριος Θεολόγος, *Λογος ΛΖ '. Εἰς τό ρητό τοῦ Εὐαγγελίου "Ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τους λόγους τούτους" καί τά ἑξῆς*. PG 36, 289. Κωνσταντέλος, Δ. Ἰ., *Βυζαντινη φιλανθρωπία καί κοινωνική πρόνοια*, Ἀθήνα 1976, σ. 33-51.

27. Τριανταρη, Σωτηρία «Ἡ πολιτική φιλοσοφία τοῦ Βυζαντίου ἀπό τον 11ο αἰωνα και ἑξῆς». *Βυζαντιακα*, 1997, τ. 17, σ. 405-406.

28. Νικολαΐδου-Κυριανιδου, Βανα, *Ὁ ἀπόβλητος . .* , σ. 189.

29. Μαξιμος Ὁμολογητης, *Κεφάλαια θεολογικά ἤτοι ἐκλογαί ἐκ διαφορων βιβλιων τῶν καθ᾽ ἡμᾶς και τῶν θύραθεν. Λόγος Ζ' Περί ἐλεημο-*

καί ὁ ἄρχοντας θά πρέπει -μιμούμενος τό Θεό-νά γίνεται γιά τόν ἀτυχοῦντα ἔλαιον, καί νά συμμερίζεται τά αἰτήματα τῶν ἀρχομένων.

Ὁ ἄρχοντας ὡς φορέας τῆς θεοδοτης ἐξουσιας θα πρέπει νά μιμηθεῖ το Θεό κατά την ἄσκηση τῆς ἐξουσιας του ἐπί τῶν συνανθρώπων του. Ἡ ἐξουσία τοῦ ἄρχοντα θα πρέπει νά προκαλεῖ το φοβο στό λαο και νά συνδεεται με την ἀπειλή γιά ὁτιδήποτε θά διαταρασσει την εὐταξια τῆς κοινωνίας[30]. Μέ ἀφορμή τις παραπάνω ἀποψεις τοῦ Γρηγορίου θά μποροῦσε να σκεφτεῖ καποιος ὅτι ὁ Γρηγοριος ἦταν ὀπαδός μιᾶς ἀνελεύθερης τυραννικῆς ἐξουσιας, ἡ ὁποια θα καταπίεζε τό λαό ἀκολουθωντας το προτυπο τῆς φωτισμένης δεσποτείας, ὅπως ἐκφραζεται τα νεοτερα χρονια στό πρόσωπο τῆς Μαρίας Θηρεσιας. Στην πραγματικοτητα ὁ Γρηγόριος καλεῖ τόν ἄρχοντα νά σχοινοβατεῖ στην προσπαθειά του νά συνδυάσει το φοβο μέ την ἠπιότητα και τήν ἀπειλή μέ τήν ἐλπίδα. Τό ζητούμενο εἶναι το μετρο και ὄχι ἡ ἀμετροέπεια[31]. Ἔτσι ἐξηγεῖται ὅτι ἀπο τη μια καλεῖ τον ἄρχοντα νά φοβίζει και νά ἀπειλεῖ καί ἀπο την ἀλλη τον καλεῖ νά μή διστάζει να δείχνει τον οἶκτο καί την ἠπιοτητά του. Ὁ οἶκτος δέν εἶναι ἀσυμβατος με την ἄσκηση ἐξουσιας. Ὁ ἄρχοντας δέν θά πρέπει νά γίνεται αὐστηρος ἐπιδιώκοντας μέ τον ὑπερβαλλοντα ζῆλο να κερδισει ἀνωτερα ἀξιώματα. Ἀντίθετα, ἡ εὐσπλαχνια θα φερει την θεια «ἀντίδοσιν» στά ἔσχατα, και καποτε θα φερει την ἐπιγεια ἀνταπόδοση, ὥστε νά γίνει βεβαιη και ἡ μεταθανατια[32].

«Κάλλιστος» ἄρχοντας, μεταξυ τῶν ἀλλων ἀρχοντων, εἶναι για τόν Θεολόγο ὁ ἡμεροτατος ἄρχοντας, ὁ πρᾶος, αὐτός πού τηρεῖ τή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησιας[33]. Ἀτρανταχτο ἐπιχείρημα τοῦ Γρηγοριου για τα προαναφερθεντα εἶναι ἡ ὁμολογια πίστεως, ἡ ὁμολογία ἀποδοχῆς τῶν λογων τοῦ Κυριου ἀπό τό χριστιανό ἄρχοντα. Ἐδῶ ὁ Γρηγοριος προτάσει τήν ἐξουσία του ὡς ἐπισκοπου ἐπι τοῦ ἀρχοντα.

σύνης, PG 91, 768-769.

30. Γρηγοριος Θεολογος, *Προς τους πολιτευομενους* . . . PG 35, 977.

31. Γρηγοριος Θεολογος, *Λογος ΜΒ΄. Συντακτηριος περι τῶν ρν΄ ἐπισκόπων περιουσίαν*, PG 36, 473.

32. Γρηγοριος Θεολογος, *Προς τούς πολιτευόμενους* . . . PG 35, 977.

33. Γρηγοριος Θεολογος, *Πρός τους πολιτευομενους* . . . PG 35, 980.

καθώς ή δική του πνευματική ἐξουσία εἶναι μεγαλύτερη καί τελειότερη ἀπό τήν σαρκική -ἐπίγεια ἐξουσία τοῦ ἄρχοντα[34]. Ὁ ἐπίσκοπος εἶναι τό ἀντίστοιχο -σέ μεγαλύτερη κλίμακα- τοῦ Πατριάρχη καί ὁ ἄρχοντας τοῦ Αὐτοκράτορα, καί σέ αὐτό τό ἐπίπεδο ὁ Αὐτοκράτορας, ὡς χριστιανός, ἐξαρτιόταν ἀπό τόν Πατριάρχη καί ὁ Πατριάρχης, ὡς πολίτης τοῦ Κράτους, ἐξαρτιόταν ἀπό τόν αὐτοκράτορα[35]. Μέ ἄλλα λόγια, στήν περίπτωση μας, ἡ συναλληλία τοῦ Βυζαντίου ἐφαρμόζεται καί σέ μικρότερες κλίμακες ἀντιστοιχίας.

Μέ τήν ἐπίκληση τῶν ἐσχάτων ὁ Γρηγόριος τοποθετεῖ τόν ἄρχοντα ἐντός τῶν πλαισίων τῆς κτιστότητας, καθώς μόνος ἀπόλυτος ἄρχοντας καί κριτής ὅλων εἶναι ὁ Κύριος. Ἡ ἐξουσία ἀποτελεῖ τάλαντο πού ἐμπιστεύτηκε ὁ καλός Κύριος στό δοῦλο του καί γιά τό ὁποῖο ὁ ἄρχοντας θά κληθεῖ νά δώσει λόγο ὅταν θά τό ἐπιστρέψει καί πάλι στόν Κύριο. Οἱ εὐθύνες τοῦ κακοῦ ἄρχοντα γίνονται πολλές, καθώς ἡ ἐξουσία παραλληλίζεται ἀπό τό Γρηγόριο μέ τά τάλαντα τῆς ὁμώνυμης παραβολῆς καί ὁ ἄρχοντας παρουσιάζεται ὡς χρεοφειλέτης ἀπό τόν ὁποῖο θά ζητηθεῖ στά ἔσχατα τό χρέος[36].

---

34. «Καί ὁ τοῦ Χριστοῦ νόμος ὑποτίθησιν ὑμᾶς τῇ ἐμῇ δυναστείᾳ καί τῷ ἐμῷ βήματι. Ἄρχομεν γάρ καί αὐτοί. Προσθήσω δέ, ὅτι καί τήν μείζονα καί τελειωτέραν ἀρχήν· ἤ δεῖ τό πνεῦμα ὑποχωρῆσαι τῇ σαρκί, καί τοῖς γηίνοις τά ἐπουράνια». Γρηγόριος Θεολόγος, *Πρός τούς πολιτευομένους...*, PG 35, 976.

35. Γλύκατζη- Ἀρβελέρ, Ἑλένη, *Ἡ πολιτική ἰδεολογία . . .*, σ. 149-150.

36. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, *Πρός τούς πολιτευομένους . .* , PG 35, 977.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Tomáš Špidlík: Καθηγητοῦ τοῦ Ποντιφηκικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀνατολικῶν Σπουδῶν Ρώμης, *Ἡ Πνευματικότητα τοῦ Ἀνατολικοῦ Χριστιανισμοῦ. Συστηματικό Ἐγχειρίδιο.* (Κατά μετάφραση Βασ. Ψευτογκᾶ, Δρ. Θ. Καθηγητοῦ τοῦ Α.Π.Θ.), Θεσσαλονίκη 2000. Ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ.

Περιῆλθε μόλις προσφάτως σέ γνώση μου ἡ περισπούδαστη πράγματι μελέτη περί τῆς Πνευματικότητας τοῦ Ἀνατολικοῦ Χριστιανισμοῦ τοῦ π. *Tomáš Špidlik* διακεκριμένου Ρωμαιοκαθολικοῦ Θεολόγου καί καθηγητοῦ τοῦ Ποντιφηκικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Ρώμης, τήν ὁποία καί διεξῆλθα μέ ἐξαιρετικό ἐνδιαφέρον. Τό ὄντως συστηματικό αὐτό ἐγχειρίδιο ἀποτελούμενο ἀπό 582 σελίδες εἶναι ἕνας ὕμνος πρός τήν Ὀρθόδοξη Πνευματικότητα. Καί ὁ ὕμνος αὐτός ἀποκτάει ἰδιαίτερη σημασία καί σπουδαιότητα ἀφοῦ προέρχεται ἀπό τόν κάλαμο ἑνός Ρωμαιοκαθολικοῦ θεολόγου-καθηγητοῦ, καρπός κόπου καί μόχθου, χρόνου πολλοῦ.

Ὁ π.*Tomáš Špidlik* διεξῆλθε μέ προσοχή μεγάλη ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς Κλήμεντα Ἀλεξανδρέα, Ὠριγένη, Εὐάγριο, μεγάλο ἀριθμό νηπτικῶν Πατέρων, καί παρουσίασε τή διδασκαλία τῆς χριστιανικῆς πνευματικότητας τῆς Ἀνατολῆς ἤ καλύτερα τά βιώματα κυρίως τῶν ἀσκητῶν Πατέρων. Ἀναπτύσσοντας μέ περισσή προσοχή τά ἐπιμέρους κεφάλαια, ἀναφέρεται ὁ συγγραφέας στούς Ἕλληνες φιλοσόφους, καί σπανίως στούς Λατίνους, πού μίλησαν γιά ἀνάλογα «πνευματικά θέματα» παραθέτει «κοινή» ὁρολογία, ἀλλά παρουσιάζει τήν εἰδοποιό διαφορά χριστιανικῆς πνευματικότητας, ἐν προκειμένω τοῦ Ἀνατολικοῦ χριστιανισμοῦ, ἀπό τήν ἀρχαία «πνευματικότητα». Ἔτσι ὁ ἀναγνώ-

κατανοεῖ ὅτι ὁ Χριστιανισμός δέν ἀντιγράφει τίς ἰδέες τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, ἀλλά συμπληρώνει διά τῆς ἀποκαλύψεως, ὅ,τι καί ὅσα οἱ Ἕλληνες καί οἱ Λατῖνοι, προσπάθησαν νά ποῦν ἤ δέν μπόρεσαν νά ποῦν. Ἡ ὑπεροχή τοῦ Χριστιανισμοῦ καί μάλιστα τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς, ἔναντι τῆς ἀνθρωπίνης προσφορᾶς διά τῆς διανοήσεως, καταφαίνεται σ' ὅλα τά κεφάλαια τῆς ἐμβριθοῦς αὐτῆς ἐργασίας.

Ἡ μελέτη, πλούσια σέ περιεχόμενο, ὅπως φαίνεται ἀπό τόν ἀριθμό τῶν σελίδων (582), ἀποτελεῖται ἀπό ΙΓ' (13) κεφάλαια, σέ κάθε ἕνα ἐκ τῶν ὁποίων, ἀναπτύσσονται ἐνδιαφέροντα ἐπιμέρους θέματα. Στό τέλος ἕπονται τά συμπεράσματα καί ἡ πλούσια ἐπιλεκτική Βιβλιογραφία.

Ὁ π. *Tomáš* ἀναφέρεται ἀρχικῶς στούς φορεῖς τῆς Ἀποκαλύψεως, Ἁγία Γραφή καί Παράδοση, ὅπου ἀνιχνεύονται οἱ ἀρχές τῆς χριστιανικῆς πνευματικότητας, καί ἐξετάζει ἀμέσως τήν εἴσοδο τοῦ Χριστιανισμοῦ στίς παραδόσεις τῶν λαῶν (Ἰουδαϊκό καί Χριστιανικό περιβάλλον. Ἑλληνισμός), καί τή στάση τῶν Πατέρων ἔναντι τῆς Φιλοσοφίας. Τό φῶς τοῦ Εὐαγγελίου, λέγει ἐπιγραμματικά ὁ συγγραφέας, ἐξαφανίζει τό φῶς μιᾶς λάμπας.

Ὁ σ. ἐξετάζει στή συνέχεια, μέ σχετική ἄνεση, τήν πνευματική γραμματεία τῶν Ἑλλήνων καί Βυζαντινῶν, Κοπτῶν, Αἰθιόπων, Σύρων, Ἀρμενίων, Γεωργιανῶν καί Σλάβων, τονίζοντας ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Πατέρες εἶναι οἱ πρῶτοι πνευματικοί Ἕλληνες. Γιά τήν τελευταία, τή Σλαβική πνευματικότητα, γεννήθηκε, λέγει ὁ σ., ἀπό τίς παραδόσεις τῶν ἀρχαίων Πατέρων καί ἀπό τά βυζαντινά πνευματικά ρεύματα. Ἀρχές τοῦ 17ου αἰώνα ὑφίσταται τή Δυτική ἐπίδραση. Διαμέσου ὅμως τῶν αἰώνων οἱ παραδόσεις ἀνακατώθηκαν καί προσαρμόσθηκαν στίς ἀπαιτήσεις τῆς νοοτροπίας τῶν λαῶν. Οἱ μοναχοί ἔδωσαν στή σλαβική πνευματικότητα τούς καλύτερους συγγραφεῖς τους, ὅπως τούς Δημήτρη τοῦ Ροστώφ (+ 1709), Τύχωνα τοῦ Ζαντόνσκ (+1783), Παΐσιο Βελιτσκόφσκι (+ 1749), Θεοφάνη τόν Ἔγκλειστο (+1894). Θρησκευτική ἔμπνευση χαρακτηρίζει τά ἔργα τῶν συγγραφέων καί τῶν συγχρόνων Ρώσσων διανοουμένων, ὅπως τῶν Φ. Ντοστογιέφσκι (+1881), Β. Σολόβιεφ (+1900), Π. Φλωρένσκη (+1946).

Σέ ἑπόμενα κεφάλαια ἀναπτύσσονται τά ρεύματα τῆς Ἀνατολικῆς «πνευματικότητας», ἡ νοσησιαρχική πνευματικότητα καί ἡ γέννηση τοῦ μυστικισμοῦ. Στό ἐρώτημα, ἄν ὁ ἐνθουσιασμός τῶν Ἑλλήνων Πατέρων γιά τή θεωρία, προέρχεται ἀπό τή Βίβλο ἤ ἄν εἶναι κληρονομία τῆς φιλοσοφίας, ὁ π. *Tomáš* ἀναλύει ἕναν ὅρο κλειδί· τήν ἐμπειρία πού βιώνει ὁ χριστιανός μέ τήν ἀπευθείας ἕνωσή του μέ τόν Θεό. Ἡ ἕνωση μέ τόν Θεό καί ἡ ἐμπειρία εἶναι ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος. Ὅπως ἡ ἔγκυος γυναίκα νιώθει τά σκιρτήματα τοῦ ἐμβρύου μέσα στήν κοιλιά της, ἔτσι καί ἐμεῖς, μέ τή χαρά, τή φαιδρότητα καί τήν ἀγαλλίαση πού γίνονται αἰσθητές στά ἐνδόμυχα τῆς καρδιᾶς, γνωρίζουμε ὅτι κατοικεῖ μέσα μας τό Πνεῦμα τό Ἅγιο. Ἡ ζωή ἐν Θεῷ εἶναι ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι. Τά ἀποτελέσματα τοῦ Πνεύματος εἶναι ὁ Ἁγιασμός, ἡ Ζωοποίηση, ὁ Φωτισμός καί ἄλλα. Γενικῶς ἡ χριστιανική ζωή εἶναι προοδευτική πνευματοποίηση.

Οἱ ἔννοιες «κατ᾽ εἰκόνα» Θεοῦ, καί «καθ᾽ ὁμοίωσιν» ἀναλύονται διεξοδικῶς καί παρουσιάζεται ἡ σημασία τους. Ἐξετάζεται ἐννοιολογικά ἡ διαφορά τῆς λέξεως «φύσις» στή Δύση καί στήν Ἀνατολή. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τό κεφάλαιο Γ′ στό ὁποῖο ἀναπτύσσεται ἡ δυνατότητα προόδου στήν πνευματική ζωή καί δηλώνονται οἱ βαθμίδες τελειώσεως. Ἡ ἀρχή τῶν ὁδῶν καθαρτικῆς, φωτιστικῆς καί ἑνωτικῆς, βρίσκονται στόν Πλατωνισμό. Ἀλλά ἡ διαίρεση αὐτή κατέστη περίφημη στή Δύση διαμέσου τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, ὁ ὁποῖος τίς ἀναφέρει στήν Τριάδα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας. Οἱ διάκονοι καθαίρουν, ὁ ἱερεύς φωτίζει καί ὁ ἐπίσκοπος τελειοῖ. Στήν παράγραφο περί Ἐμπειρίας ἐξαίρεται ὁ «ἀληθινός γνωστικός».

Ἀναπτύσσοντας τή χριστιανική ἀνθρωπολογία, μιλάει ὁ σ. γιά τή συνείδηση, τήν καρδιά, γιά τό σῶμα, τήν ψυχή καί τό πνεῦμα. Σημασία ἔχει ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἐννοιῶν σωματικός, ψυχικός καί πνευματικός. Ἕτερον θέμα, συναφές πρός τό προηγούμενο (ἀνθρωπολογία) εἶναι ἡ κοσμολογία. Τό θέμα τό ἐξετάζει ὁ π. *Tomáš* στήν ἀρχαιότητα καί στή Βίβλο· γίνεται λόγος γιά τήν είμαρμένη καί ἐξαίρεται ἡ Πρόνοια τοῦ Θεοῦ γιά τά δημιουργήματά του. Στήν παράγραφο (5, 2.6) κάνει λόγο γιά τόν πόνο τῶν δικαίων, γιά τό θέμα τοῦ «πάσχοντος δικαίου», καί ἀναφερόμενος στούς

Πατέρες τονίζει ὅτι αὐτοί θεωροῦν τόν πόνο ὡς ἀπόδειξη τῆς αἰτίας τοῦ ἀληθινοῦ Χριστιανοῦ. Ἡ κορυφαία ἐκδήλωση τῆς θείας οἰκονομίας εἶναι τό «χριστοφόρο πάθος», τό μεγαλύτερο ἀγαθό, χάρη στό ὁποῖο σώθηκε ὁ κόσμος. Ἕτερο συναφές θέμα πρός τήν «πνευματική κοσμολογία», εἶναι τό ἑπόμενο κεφάλαιο (ΣΤ΄) ἐπιγραφόμενο: Ἡ Πνευματική «Κοινωνιολογία», στό ὁποῖο ἐξαίρεται ἡ παγκοσμιότητα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης. Ἡ ἀγάπη- δῶρο τοῦ Θεοῦ- βιώνεται κυρίως ἐντός τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ μοναχοί τοῦ Ὀρθοδόξου Χριστιανισμοῦ διά τῆς συμβολῆς τοῦ Μ. Βασιλείου, ἀσκοῦνται ἀποτελεσματικά καί εἰλικρινά στήν ἀληθινή ζωή. Σ᾽ ἄλλη παράγραφο τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου (6,3) ἀναφέρονται ἀπό τόν συγγραφέα συγκεκριμένα καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου στήν κοινωνία, ὡς παράδειγμα χριστιανικῆς ζωῆς καί ἀδελφικῆς ἀρωγῆς- ἔργα ἀγάπης.

Ἡ ἀξία τῆς καθάρσεως, τῆς μετανοίας, τῆς μυστηριακῆς μετανοίας, τοῦ πένθους, τῆς θλίψεως γιά τήν ἁμαρτία καί τά ἀποτελέσματα αὐτῶν, ἐξαίρονται στά ἑπόμενα κεφάλαια. Κατά τόν Ἅγιο Ἰωάννη τόν Χρυσόστομο, ἀναφέρει ὁ σ. «ἕνα μόνο δάκρυ ἐξαφανίζει ἕνα μαγκάλι μέ παραπτώματα καί πλένει τό ρύπο τῆς ἁμαρτίας».

Στά ἑπόμενα κεφάλαια ἀναπτύσσονται μεγέθη τοῦ μοναχισμοῦ καί φυσικά κυρίως τοῦ Ὀρθοδόξου. Ἡ φυγή ἀπό τόν κόσμο στήν ἑλληνική σκέψη, ἡ φυγή ἀπό τόν κόσμο στόν χριστιανισμό, ὁ συνδυασμός φυγῆς καί φτώχειας, ἀποτελοῦν τήν ἀπαρχή τοῦ μοναχισμοῦ καί ἐρημιτισμοῦ. Στόν πνευματικό ἀγῶνα ὁ χριστιανός δέν θά πρέπει νά λησμονεῖ, ὅτι ὁ Χριστός σταυρώθηκε γιά νά σταυρώσει τό διάβολο. Ὡστόσο ἡ κακοποιός δραστηριότητα τοῦ διαβόλου δέν ἀσκεῖται παρά ἐπί τῶν κακῶν, ἀπό τήν στιγμή πού δέν ἔχει πιά ἐξουσία ἐπάνω σ᾽ αὐτούς πού εἶναι τοῦ Χριστοῦ. Οἱ βαθμοί διεισδύσεως κακῶν λογισμῶν μέσα στήν καρδιά, ἔχουν ἀναλυθεῖ ἀπό τούς ἀνατολικούς πνευματικούς, κυρίως ἀπό ἐκείνους πού ἀνήκουν στή «Σιναϊτική» πνευματικότητα (Νεῖλος, Ἰωάννης τῆς Κλίμακος, Ἡσύχιος, Φιλόθεος). Ὡς πρός τά πάθη ὀρθῶς ὁ π. *Tomáš* διαθέτει μία σύντομη παράγραφο (σ. 245) μέ τίτλο: *Μεταμόρφωση τῶν παθῶν.* Ἑρμηνεύοντας τόν ἅγιο Μάξιμο λέγει· «Ἐπάνω στό πρότυπο τοῦ Χριστοῦ, ὁ ἄνθρωπος δέν μπορεῖ νά ὑψωθεῖ πρός

τό Θεό -παρά μόνο διαμέσου τῶν μεταμορφωμένων παθῶν του». Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ Ι′ κεφαλαίου, ὅπου γίνεται λόγος γιά τήν ἀπάθεια, διευκολύνει τόν ἀναγνώστη νά ἀντιληφθεῖ τί σημαίνει μεταμόρφωση παθῶν. Στό ΙΑ′ κεφάλαιο· *Ἡ θετική πράξη*, τονίζεται ἡ ἀξία τῆς ὑπακοῆς στό θέλημα τοῦ Θεοῦ, στόν πνευματικό πατέρα, στούς ἱερεῖς-ἐπισκόπους. Ὑπακοή σέ πρόσωπο καί σέ γραπτό νόμο. Διά τῆς ὑπακοῆς φθάνει στήν ἀγάπη. Τό «νά ἀγαπᾶς τό Θεό καθευατόν», ἐπισημαίνει ὁ π. *Tomáš* «σημαίνει νά διαλέξεις καί ὁλόκληρο τό ἔργο τοῦ Θεοῦ, νά ἀγαπᾶς ὁλόκληρη τή δημιουργία καί τή θαυμάσια τάξη πού βασιλεύει σ᾽ αὐτήν, δηλ. νά τηρεῖς τίς ἐντολές, κυρίως τή <δεύτερη> πού συνίσταται στήν ἀγάπη τοῦ πλησίον. Ἀδύνατον νά ἀγαπᾶς τόν Θεόν, λέγει ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, χωρίς νά ἀγαπᾶς τόν πλησίον».

Ἡ ὑπακοή καί ἡ ἀναγκαιότητα τῆς προσευχῆς κατέχουν βασική θέση στήν ὑπόθεση τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος λέγει ὅτι «τίποτε δέν ἀξίζει ὅσο ἡ προσευχή. Αὐτή καθιστᾶ δυνατό αὐτό πού εἶναι ἀδύνατο. Εὔκολο ἐκεῖνο πού εἶναι δύσκολο». Ἀναλύοντας τούς ὁρισμούς τῆς προσευχῆς τονίζει κυρίως «ἕναν νέο ὅρο εὐχαριστῶ, εὐχαριστία πού εἰσβάλλει στήν Κ. Διαθήκη, φανερώνοντας τήν πρωτοτυπία καί τή σπουδαιότητα τῆς χριστιανικῆς εὐχαριστίας, ὡς ἀπαντήσεις στή χάρη πού δίδεται ἀπό τόν Θεόν ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ». Ἀναφερόμενος στό «ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι» (Α′ Θεσ. 5, 17) τοῦ Ἀπ. Παύλου, ἐκφράζει τήν ἐκτίμησή του πρός τούς ἡσυχαστές καί πρός τή νηπτική προσευχή· «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱέ τοῦ Θεοῦ, ἐλέησόν με τόν ἁμαρτωλόν ἤ τήν ἁμαρτωλήν». Ὁ π. *Tomáš* ἐπικρίνει τούς «ὀνοματολάτρες» μοναχούς, πού μέ τή διδασκαλία τους κράτησαν τή ρωσσική Ἐκκλησία σέ ἀναστάτωση στά 1912-1913. Αὐτοί δέ ταύτιζαν ὄνομα μέ τό πρόσωπο.

Ἡ ἀνάπτυξη τῆς Ὀρθοδόξου πνευματικότητας ὁλοκληρώνεται μέ τήν ἀνάπτυξη τῶν ὅρων θεωρία καί γνώση. Ὁ π. *Tomáš* λέγει ὅτι «ἡ ἑλληνιστική ἐποχή κυριαρχεῖται ἀπό τήν ἐπιθυμία νά φθάσει στό Θεό». Οἱ Πατέρες ὅμως δηλώνουν ὅτι τά πάντα ἔχουν δημιουργηθεῖ λόγῳ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Στήν Κ. Διαθήκη ὁ Ἰησοῦς Χριστός εἶναι ἡ Ἀλήθεια (Ἰω. 14, 6). Τό ὕψιστο αὐτό μυστήριο δέν εἶναι μία ἰδέα, ἀλλά πρόσωπο, ὁ Υἱός, εἶναι εἰκόνα ἑνός ἄλλου

προσώπου, τοῦ Πατρός. Ἐξετάζοντας τά χωρία τῶν Ἑλλήνων Πατέρων τά σχετικά μέ τή γνώση τοῦ Θεοῦ, διαφαίνονται, παρά τίς ὁμοιότητες, πολλές διαφορές μέ τίς πλατωνικές πηγές. Ἀναφερόμενος ὁ π. *Tomáš* στόν ἅγιο Μάξιμο ἀναλύει τόν ὅρο «θεοτελής λόγος». Ἡ «θεωρία», λέ-γει ὁ σ., «ὀφείλει νά κατανοεῖ τά ὄντα στήν ἔσχατή τους ἀλήθεια, ἡ ὁποία δέν εἶναι οὔτε ἡ πλατωνική ἰδέα, οὔτε ὁ ὁρισμός τοῦ Ἀριστοτέλη καί, μολονότι προφανεῖς οἱ ἀναλογίες, οὔτε οἱ <σπερματικοί λόγοι> τῶν στωϊκῶν. Εἶναι ἀνάγκη νά δοῦμε τά πράγματα στή σχέση τους μέ τό Θεό, στήν προνοιακή τους λειτουργία. Τό ἔσχατο ὑπόβαθρο τῶν κτιστῶν πραγμάτων εἶναι ὁ κεκρυμμένος μέσα σ᾽ αὐτά λόγος πού τείνει πρός τόν Θεόν, ὁ θεοτελής λόγος. Εἶναι τά θεῖα θελήματα πού συνιστοῦν καί ἐξηγοῦν τά ὄντα». Ὅταν κάνει λόγο γιά τό Ὄργανο τῆς Θεωρίας ἀναφέρεται στόν νοῦν, στόν θεωμένο καί κεκαθαρμένο νοῦ, στή γνώση σέ σχέση μέ τήν ἀγάπη, στίς βαθμίδες γνώσεως, τή φυσική, τή θεωρία τῶν ἀοράτων ὄντων, τή θεωρία τῆς πρόνοιας νά καταλήγει στή θεολογία, ἡ ὁποία δέν εἶναι ἄμεση ἀντίληψη τῆς οὐσία τοῦ Θεοῦ. Ἐπίσης ἡ θεολογία δέν εἶναι ἀφομοιώσιμη πρός τίς ὁράσεις αἰσθητῆς τάξεως, ἤ πρός τό συμπέρασμα μιᾶς λογικῆς. Ἀποτελέσματα τῆς θεωρίας εἶναι ἡ συνεχής μνήμη τοῦ Θεοῦ, ἡ μεταμόρφωση καί ἡ ἁγιότητα, καί τέλος ἡ Δόξα τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος πού λαμβάνει συνείδηση τῶν δωρεῶν τοῦ Θεοῦ καί τοῦ μεγαλείου τοῦ Δωρητοῦ, γίνεται δοξολογικό ὄν, ὅπως οἱ ἄγγελοι. Μνημονεύοντας τόν ἅγιο Γρηγόριο Παλαμᾶ ὁ π. *Tomáš* καταλήγει· «Φωτισμένος, ὁ ἄνθρωπος φθάνει τίς αἰώνιες κορυφές. Χωρίς νά εἶναι στόν οὐρανό, συναγωνίζεται μέ τίς οὐράνιες δυνάμεις στήν ἀκατάπαυστη ψαλμωδία· μένοντας στή γῆ, ὡς ἄγγελος ὁδηγεῖ στό Θεό κάθε δημιούργημα».

Χαρακτήρισα τό βιβλίο τοῦ π. *Tomáš* Špidlik, περί τῆς πνευματικότητας τοῦ Ἀνατολικοῦ Χριστιανισμοῦ, περισπούδαστο καί ὄντως συστηματικό Ἐγχειρίδιο, ἐνῶ ὁ μεταφραστής του, κ. Β. Ψευτογκᾶς, καθηγητής τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ. λέγει ὅτι «στό βιβλίο αὐτό, γραμμένο μέ σαφήνεια σκέψης καί λόγου, ὁ συγγραφέας του ἔχει ἀποθηκεύσει τή δισχιλιετή καί πάνω πνευματική παράδοση τοῦ Ἀνατολικοῦ Χριστιανισμοῦ, τήν ὁποία παρουσιάζει μέ

τή συστηματική μορφή καί μέθοδο πού ἔχει ἕνα διδακτικό Ἐγχειρίδιο».

Θά ἤθελα, μέ πολύ βέβαια σεβασμό πού τρέφω στό πρόσωπο τοῦ συγγραφέα, τόν ὁποῖο εἶχα καί ἐγώ τήν τιμή νά γνωρίσω προσωπικῶς, νά ἐπισημάνω ὅτι ἐνῶ γίνεται εὐρεία ἀναφορά σέ Ρώσσους θεολόγους, ἐλάχιστα μνημονεύονται Ἕλληνες. Βέβαια ὁ π. *Tomáš Špidlík* εἶναι Τσέχος τήν καταγωγή καί εἶναι περισσότερο προσιτή σ᾽ αὐτόν ἡ σλαβική βιβλιογραφία. Ἐκεῖνοι ὅμως πού ἄνοιξαν δρόμους πρός γνώση τῆς Πατερικῆς θεολογίας τά τελευταῖα πενήντα χρόνια εἶναι κυρίως Ἕλληνες, ἀρχῆς γενομένης μέ τή μεγάλη προσφορά τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Π. Χρήστου.

Δύο ἄλλες ἐπισημάνσεις μέ τόν ἴδιο σεβασμό· Χαρακτηρίζει ὁ π. *Tomáš Špidlík* τόν Ἰσαάκ τόν Σύρο, ἐγκωμιαζόμενο ὡστόσο ἀπό Βυζαντινούς καί Ρώσσους, ὡς νεστοριανό, ἐνῶ τόν ἀββᾶ Ἡσαΐα, πού προβάλλεται στή Φιλοκαλία, ὡς μονοφυσίτη. Φρονῶ ὅτι στό δημιουργηθέν κατά τό παρελθόν θέμα δόθηκε ἤδη ἀπάντηση. Σήμερα ἀμφότεροι καταγράφονται πλέον Ὀρθόδοξοι. Ὡς πρός «τά ἴχνη τοῦ δυαλισμοῦ» πού «ἐμμένουν περισσότερο στήν ἀνθρωπολογία, παρά στήν κοσμολογία», ὁ π. *Tomáš* φαίνεται σάν νά δέχεται ὅτι «οἱ Πατέρες εἶχαν ὑποστεῖ τήν πλατωνική ἐπίδραση» (σ. 161). Εἶναι ὅμως γνωστό ὅτι οἱ ἀσκητές Πατέρες, ὅσο σκληρά καί ἄν φέρονται ἤ ἐκφράζονται γιά τό σῶμα, δέν παύουν νά τονίζουν ὅτι δέν εἶναι «σωματοκτόνοι» ἀλλά «παθοκτόνοι». Ὅπου ὑπάρχουν ἐκφράσεις γιά τό σῶμα ὅτι εἶναι «τύραννος» καί «ἐχθρός», μ᾽ αὐτές δέν τοποθετοῦνται ἀρνητικά, οὔτε εἶναι ἐπηρεασμένοι ἀπό τόν Πλατωνισμό, ἀλλά ἀπό τόν Παῦλο, πού βλέπει «ἕτερον νόμον... ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός» (Ρωμ. 7, 23), συνέπεια τῆς πτώσεως.

Τέλος δύο λόγια γιά τή μετάφραση. Ὁ συνάδελφος κ. Β. Ψευτογκᾶς ἐπιμελήθηκε μέ πολλή ἀγάπη τό ἔργο αὐτό τοῦ π. *Tomáš Špidlik*. Ἡ μετάφρασή του διακρίνεται γιά τή σαφήνεια, τή γλαφυρότητα καί τήν ὡραία ἀνάλυση τῶν θεολογικῶν ἐννοιῶν.

Στόν συγγραφέα, σεβαστό καθηγητή π. *Tomáš Špidlik* καί στόν φίλο καί συνάδελφο μεταφραστή κ. Β. Ψευτογκᾶ ἀξίζουν θερμά συγχαρητήρια. Εἶμαι βέβαιος ὅτι τό ἀναγνω-

στικό κοινό θά ὠφεληθεῖ ποικιλοτρόπως ἀπό τή μελέτη τῆς Πνευματικότητας τοῦ Ἀνατολικοῦ Χριστιανισμοῦ.

Παπαδόπουλος Ἀντώνιος
Ὁμότιμος Καθηγητής
Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Κουκλιώτη - Βλάχου

Γεωργίου Κουκλιάτη, Τό ἀρχεῖο οἰκογενείας Κώττα, Συμβολή στήν ἱστορία τοῦ χωριοῦ Πετροκέρασα (Ραβνά) Χαλκιδικῆς κατά τόν 19ο αἰώνα, Θεσσαλονίκη, Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, 2000, σσ. 200.

Ὁ θεολόγος, πρώην Λυκειάρχης στήν Καβάλα, Γ. Κουκλιάτης, εὐσυνείδητος ἐρευνητής τοῦ παρελθόντος τῆς ἰδιαίτερης πατρίδος του, τῶν Πετροκεράσων τῆς Χαλκιδικῆς, κατά τήν διάρκεια τῶν ἀναζητήσεων του ἐπισήμανε στό ἀνώγειο συγγενικῆς οἰκίας (Ἀνδρέα καί Ὄλγας Κουκλιάτη-Κώττα) ἕνα ὁλόκληρο ἀρχεῖο μέ λυτά ἔγγραφα (κυρίως δικαιοπρακτικά), τετράδια, βιβλία, φωτογραφίες, ἐπιστολές καί διάφορα οἰκογενειακά κειμήλια. Ἀναφέρονται σέ μιά περίοδο ἑκατόν ἑβδομήνα ἐτῶν, καί πιό συγκεκριμένα ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα μέχρι τό 1950. Ὅλα αὐτά τά εὑρήματα τά συμπεριέλαβε, σαφῶς γιά τεχνογραφικούς λόγους, στόν ὄρο «τό ἀρχεῖο τῆς οἰκογενείας Κώττα», τό ὁποῖο μέ συστηματικό τρόπο παρουσιάζει στό νέο πόνημά του.

Πέρα ἀπό τά κείμενα, πού φωτίζουν σημαντικές περιόδους τῆς ἱστορίας τοῦ μακεδονικοῦ αὐτοῦ χωριοῦ, ὑπάρχουν οἱ διάφορες ἐνθυμήσεις, τά προσωπικά ἡμερολόγια, οἱ ποικίλες σημειώσεις στά ἐξώφυλλα, στά περιθώρια, στά παράφυλλα κ.λ.π. πού φωτίζουν τήν πορεία τῶν κατοίκων ὄχι μόνο τόν περιορισμένο γεωγραφικό χῶρο ἑνός χωριοῦ τῆς Χαλκιδικῆς (ἀποδίδεται μέ τον ἐπιτυχῆ ὅρο «πατριδογραφία» ἀλλά καί τόν εὐρύτερο μακεδονικό. Γι᾿ αὐτό ἦταν εὔστοχη ἡ ἀπόφαση τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν νά συμπεριλάβει στή σειρά τῶν ἐκδόσεών της (Μακεδονική Βιβλιοθήκη, ἀριθ. 93) τήν ἐργασία αὐτή, πού ἐμπλουτίζει τόἀρχειακό ὑλικό γιά τήν νεώτερη μακεδονική ἱστορία.

Μετά ἀπό τήν ἐπιβαλλόμενη συνοπτική ἱστορική ἀνασκό-

πηση γιά τά Ραβνά καί τήν περιοχή, πρίν καί μετά τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, ὁ συγγραφέας ἐκθέτει τά ὑπάρχοντα ἱστορικά στοιχεῖα γιά τά πρόσωπα- πρωταγωνιστές τῆς οἰκογένειας Κώττα, τόν μαστρο-Δῆμο, τόν μαστρο-Κωνσταντῖνο, τόν Γεώργιο Κώττα, τόν Νικόλαο Κώττα (Μακεδονομάχο, βουλευτή καί ὑπουργό) καί τόν Μιχαήλ Κώττα. Ἡ γενεαλογική διάρθρωση τῆς μακεδονικῆς αὐτῆς οἰκογένειας σκιαγραφεῖ μέ τίς ἐνέργειες καί τήν παορυσία της τά τεκταινόμενα σέ κάθε ἐποχή, προσδιορίζει τήν ὑφή τῶν γεγονότων συμβάλλοντας σέ ἀσφαλέστερες ἑρμηνεῖες. Στό τρίτο μέρος (περιεχόμενα τοῦ ἀρχείου) καταγράφονται λεπτομερῶς ὅλα τά εὑρήματα (βιβλία καί ἄλλα ἔντυπα, κατάστιχα ἤ «τεφτέρια» τῆς Ἐκκλησίας, ἡμερολόγια, σημειώματα, ἐπιστολές κ.ἄ). Μέσα ἀπό τίς μαρτυρίες τοῦ ἀποδεικτικοῦ ὑλικοῦ δέν ὁριοθετεῖται μόνο ἡ ἱστορική διαδρομή μιᾶς μακεδονικῆς οἰκογένειας ἀλλά χαρτογραφοῦνται κατά τόν ἐναργέστερο τρόπο οἱ κοινωνικοπολιτικές ἐξελίξεις στόν εὐρύτερο χῶρο στόν ὁποῖο διαδραματίσθηκαν τά γεγονότα πού ἀναφέρονται στά ἔγγραφα.

Ἡ ἐργασία ἐμπλουτίζεται καί μέ τήν ἀναφορά σέ ὁρισμένα (ὀκτώ) ἔγγραφα ἀπό τό οἰκογενειακό ἀρχεῖο τοῦ συγγραφέα καί σέ μερικά τουρκικά (περίπου 90), δυστυχῶς χωρίς νά κοινοποιεῖται τό περιεχόμενό τους. Στό τέλος παρατίθεται ἡ σχετική βιβλιογραφία καθώς καί φωτογραφίες ὁρισμένων ἀπό τά περιλαμβανόμενα ἔγγραφα.

Ὁ συγγραφέας, γνωστός καὶ ἀπό ἄλλα δημοσιεύματα (λ.χ. Ὁ μοναχισμός καί τά μοναστήρια τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Φιλίππων, Νεαπόλεως καί Θάσου, Καβάλα 1991) ἐργάσθηκε μέ μεθοδικότητα καί πάθος στήν κατάταξη καί ἀξιολόγηση τῶν εὑρημάτων, τό δέ ἀποτέλεσμα εἶναι πράγματι ἐντυπωσιακό, ὅταν μάλιστα λάβει κανείς ὑπόψη ὅτι δέν πρόκειται γιά ἐπαγγελματία ἐρευνητή.

Σημαντική ἡ προσφορά τοῦ κ. Κουκλιάτη στόν ἀρχειακό ἐμπλουτισμό τῆς μακεδονικῆς ἱστορίας ἔστω καί ἄν πολλά ἀπό τά δημοσιευόμενα ἔγγραφα εἶναι ἀπαράλλακτα μέ ἄλλα προηγηθέντα, ὥστε νά φαίνονται τετριμμένα. Ἡ δημοσιοποίηση ἀρχειακοῦ ὑλικοῦ πάντοτε εἶναι εὐπρόσδεκτη ἀπό τήν ἐρευνητική κοινότητα ἀλλά γενικότερα καί ἀπό τούς φιλίστορες. Οἱ διασταυρώσεις καί οἱ συγκρίσεις ὁδηγοῦν

πολλές φορές τόν ἱστορικό- ἐρευνητή σέ πολύτιμα συμπεράσματα, ἀναγκαία πάντοτε ὄχι μόνο γιά τήν πιστοποίηση τῶν γεγονότων ἀλλά συχνά γιά τίς δέουσες ἀναθεωρήσεις καί ἀνακατατάξεις.

Κωνσταντίνου Π. Βλάχου, *Βίος τοῦ ἁγίου ἐνδόξου νεομάρτυρος Γεωργίου τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις*, Ἰωάννινα 2000,, σσ. 69.

Μέ μιά καλαίσθητη ἔκδοση, πού ἐπιμελήθηκε ὁ γνωστός καλλιτέχνης-βιβλιοδέτης Χαράλαμπος Λέγγας, δόθηκε στή δημοσιότητα ὁ «*Βίος τοῦ ἁγίου ἐνδόξου νεομάρτυρος Γεωργίου τοῦ ἐν τῇ περιφανεῖ πόλει τῶν Ἰωαννίνων ἐν ἔτει αωλη* ʹ, Ἰανουαρίου ιζʹ , ἀθλήσαντος». Ὁ βίος συντέθηκε βάσει παλαιῶν καί νέων πηγῶν ἀπό τόν ἔγκριτο Γιαννιώτη φιλόλογο Κωνσταντῖνο Βλάχο, Ἄρχοντα Διδάσκαλο τοῦ Γένους τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, μέ προτροπή τοῦ σεβασμιωτάτου μητροπολίτη Ἰωαννίνων κ. Θεοκλήτου καί δαπάνη τοῦ Ἱεροῦ Προσκυνήματος «Ἅγιος Γεώργιος ὁ Νεομάρτυς, ὁ ἐν Ἰωαννίνοις».

Στόν πρόλογό του ὁ μητροπολίτης Θεόκλητος σημειώνει μέ ἔμφαση ὅτι «*ὁ μόνος τρόπος νά βιώσουμε τήν παρουσία τοῦ Θεοῦ εἶναι νά ἐκχωρηθοῦμε στήν πίστη τῆς ὕπαρξής Του, νά ἀφεθοῦμε στήν Ἀγάπη Του. Δέν ὑπάρχει δέ καλύτερος τρόπος γιά νά δοῦμε πῶς κάποιος ὅμοιός μας βίωσε αὐτή τήν παρουσία τοῦ Θεοῦ ἀπό τό νά διαβάσουμε ἕνα συναξάρι*» (σ. 8). Ἔτσι δείχνεται πόσο ἐπιβεβλημένη εἶναι ἡ συνεχής καί ἀδιάλειπτη συνάφεια τῶν πιστῶν μέ τούς βίους τῶν ἁγίων, τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν τῆς καθημερινότητας, πού ὅμως βιώνοντας τό θεῖο θέλημα ἀπετέλεσαν ὑποδείγματα της «κατά Χριστόν βιοτής». Μέ τόν τρόπο αὐτό διαιωνίζεται ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ μέσα στόν κόσμο καί δίνεται ἀνθρώπινη ὑπόσταση στό μυστήριο τῆς Θ. Εὐχαριστίας. Τό συναξάριο τοῦ νεομάρτυρα Γεωργίου συνεργεῖ δραστικά ὥστε οἱ σημερινοί πιστοί νά προσεγγίζουν μέ κατάνυξη τό νέφος αὐτό τῶν μαρτύρων τῆς πίστεως, ὅπως ἐμφανίσθηκε καί διαμορφώθηκε στό ἐκκλησιαστικό στερέωμα κατά τή διάρκεια τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας.

Ὁ Γεώργιος ἦταν ἔγγαμος καί πατέρας ἑνός γιοῦ (τοῦ

Ἰωάννη), ἀσκοῦσε δέ τό ἐπάγγελμα τοῦ ἱπποκόμου κοντά σέ Τοῦρκο ἀξιωματοῦχο. Γεννήθηκε σέ χωριό τῶν Γρεβενῶν Τσούρχλι καί μαρτύρησε στά Ἰωάννινα στίς 17 Ἰανουαρίου 1838. Ὁ συγγραφέας δέν ἀρκεῖται μόνο στήν καταγραφή τῶν βιογραφικῶν στοιχείων τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἀλλά συνδυάζει τά παριστατικά τοῦ βίου του μέ τά ἱστορικά συμφραζόμενα τῆς πόλεως καί τῆς περιοχῆς τῶν Ἰωαννίνων, κυρίως μετα τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821. Ἀναφέρεται ἀκόμη στά σχετικά μέ τήν ἀνακομιδή τῶν λειψάνων τοῦ νεομάρτυρα, πού πραγματοποιήθηκαν τήν 25η Ὀκτωβρίου 1971. Ἡ ὅλη ἐργασία κατακλείεται μέ τήν παράθεση κειμένων σχετικῶν μέ τήν ἀναγνώριση ἐκ μέρους τοῦ πατριαρχείου τῆς ἁγιότητος τοῦ νεομάρτυρα. Ἔτσι παρατίθεται πατριαρχική ἐπιστολή πρός τόν μητροπολίτη Ἰωαννίνων, ἀναφορά τοῦ μητροπολίτη Ἰωαννίνων πρός τόν πατριάρχη μέ συνημμένη βιογραφία καί ἔκθεση περί τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου, πατριαρχικό καί συνοδικό ὑπόμνημα καί ἐγκύκλιος ἐπιστολή τοῦ μητροπολίτη Ἰωαννίνων Σεραφείμ πρός τά μέ-λη τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἰωαννίνων. Τέλος, δέν παραλείπεται ἡ ἀναφορά στίς πηγές καί στή σχετική βιβλιογραφία, πού εἶναι ἀρκετά πλούσια.

Ἡ ἔκδοση ἐμπλουτίζεται μέ τήν προσθήκη εἰκόνων τοῦ ἁγίου, πού καταδεικνύουν τήν μεγάλη καί ἄμεση τιμή μέ τήν ὁποία περιέβαλαν οἱ πιστοί τό μυστήριο τοῦ ἁγίου. Καταχωροῦνται ἀκόμη φωτογραφίες ἀπό τήν ἀνακομιδή τῶν λειψάνων του, ἀπό τήν ἀνέγερσή του ἐπ᾿ ὀνόματι τοῦ ναοῦ, ἀπό τίς λιτανεῖες καί λοιπές τελετές πού ἔλαβαν χώρα στά Ἰωάννινα γιά νά τιήσει ἡ Ἐκκλησία τή ζωή καί τήν προσφορά τοῦ νεομάρτυρα.

Πράγματι ἀξιέπαινη ἡ πρωτοβουλία τοῦ μητροπολίτη Ἰωαννίνων νά προτρέψει τόν διακεκριμένο φιλόλογο κ. Βλάχο, ὥστε νά προβεῖ στήν ἔγκυρη αὐτή ἔκδοση. Ἡ λιτότητα καί ἡ ῥώμη τοῦ στοχασμοῦ τους εὐεργετει πνευματικά τόν ἀναγνώστη.

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης — Στάθης Ν. Κεκρίδης
Τμῆμα Ἱστορίας - Ἐθνολογίας — Ἐπικ. Καθηγητής

ΧΡΟΝΙΚΑ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Θ. Λατρεία

Ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Κ.Κ. Παντελεήμων ὁ Β′ κατά τό δίμηνον Ἰανουαρίου-Φεβρουαρίου 2001 ἐχοροστάτησε, προεξῆρχε καί ἐκήρυξε:

Ἰανουάριος

Τήν Δευτέραν 1ην μηνός εἰς τόν Ἱερόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὅπου καί ἐτέλεσε, παρουσίᾳ τῶν Ἀρχῶν, πανηγυρικήν δοξολογίαν ἐπί τῇ εἰσόδῳ εἰς τόν νέον Ἐνιαυτόν. Τήν Παρασκευήν 5ην τοῦ μηνός, εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Πολιούχου Ἁγίου Δημητρίου κατά τόν Μέγαν Ἑσπερινόν τῶν Θεοφανείων. Τόν Θεῖον λόγον ἐκήρυξεν ὁ Μ. Ἀρχ. π. Ἰωάννης Τασσιᾶς, Πρωτοσύγκελλος Ἱ.Μ.Θ. Τά Θεοφάνεια, Σάββατον 6ην τοῦ μηνός, εἰς τόν Ἱερόν Μητροπολιτικόν Ναόν Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, ὅπου καί ἐτέλεσε τόν Μ. Ἁγιασμόν, παρουσίᾳ τῶν Ἀρχῶν. Ἀκολούθως ἐσχηματίσθη λιτανευτική πομπή μέ κατεύθυνσιν τόν παραλιακόν χῶρον, ὅπου καί προέβη εἰς τήν, κατά τήν κατ᾽ ἔτος παράδοσιν, κατάδυσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Τήν Κυριακήν 7ην τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καί Μεθοδίου. Τήν Κυριακήν 14ην τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου-Πολιούχου. Τήν Κυριακήν 21ην τοῦ μηνός, εἰς τόν Ἱερόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τήν Τρίτην 23ην τοῦ μηνός, ἑσπέρας κατά τόν Μέγαν Ἑσπερινόν εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Ναόν τῆς Ὁσίας Ξένης Χαριλάου. Τήν Κυριακήν 28ην τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ. Τήν Τρίτην 30ήν τοῦ μηνός

μηνός εἰς τόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὅπου καί ἐτέλεσε τό, ἐπί τῇ ἑορτῇ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ἐτήσιον μνημόσυνον τῶν καθηγητῶν καί εὐεργετῶν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, παρουσίᾳ τῶν Ἀρχῶν.

Φεβρουάριος

Τήν Πέμπτην 1ην τοῦ μηνός ἑσπέρας εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Ναόν Ὑπαπαντῆς τοῦ Κυρίου. Τήν Κυριακήν 4ην τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καί Μεθοδίου. Τήν Κυριακήν 11ην τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου-Πολιούχου. Τήν Κυριακήν 18ην τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τήν Κυριακήν 25ην τοῦ μηνός εἰς τόν Μητροπολιτικόν Ἱερόν Ναόν Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ. Τό ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας κατά τόν κατανυκτικόν Ἑσπερινόν τῆς συγχωρήσεως εἰς τόν αὐτόν Μητροπολιτικόν Ἱερόν Ναόν.

Συσκέψεις

Ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Κ.Κ. Παντελεήμων ὁ Β′ :

- Τήν Τετάρτην 3ην Ἰανουαρίου προήδρευσε τῆς κατά μῆνα τακτικῆς ἱερατικῆς συνάξεως τοῦ κλήρου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.
- Τήν Πέμπτην 8ην Φεβρουαρίου προήδρευσε τῆς κατά μῆνα τακτικῆς ἱερατικῆς συνάξεως τοῦ Κλήρου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

Περιοδικά, ἐφημερίδες καί ἔντυπα

Α'

Ἀπόστολος Βαρνάβας, ἐπίσημο περιοδικό τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, Λευκωσία, τεύχη 10-12 (2000).

Διδαχή, μηνιαῖον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν τῆς Ἱερᾶς Μ. Μεσσηνίας, Νο 588-590.

Ἐκκλησία, ἐπίσημον δεκαπενθήμερον δελτίον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι, τεύχη 9- 11 (2000).

Ἐπαγγελία, μηνιαία ἔκδοση Ἱερᾶς Μητροπόλεως Γουμενίσσης, Ἀξιουπόλεως καί Πολυκάστρου, Γουμένισσα Κιλκίς, φύλλα 89-91.

Ἐπίσκεψις, δεκαπενθήμερον δελτίον εἰδήσεων Ὀρθοδόξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Γενεύη, τεύχη 584-585.

Ἐφημέριος, Μην. περιοδικό γιά τούς ἱερεῖς, τεύχη 12 (2000) - 1(2001)

Θεοδρομία, Τριμ. ἔκδοση Ὀρθοδ. Διδαχῆς, τεῦχος 7 (2000).

Ὀρθοδοξία, περίοδος Β', τεῦχος Δ'-Ὀκτ-Δεκ. 1998

Ὅσιος Νίκων ὁ «Μετανοεῖτε», περιοδ. Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μονεμβασίας καί Σπάρτης, Νο. 132.

Ὁ Ποιμήν Μην. Ἐκκλ. Περιοδικό Ἱ.Μ. Μυτιλήνης, Νο 11-12 (2000)

Β'

Ἁγία Λυδία, μηνιαῖον ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν, Ἀσπροβάλτα Θεσσαλονίκης, Νο. 333 -435.

Ἀκτῖνες, Μην. Περιοδικόν. Τεύχη Νο 615-617.

Ἀνοιχτοί Ὁρίζοντες, μηνιαῖο περιοδικό χριστιανικοῦ προβληματισμοῦ, Ἀθήνα, τεύχη 978-980.

Ἀπολύτρωσις, μηνιαῖο ὄργανον ὁμωνύμου Ὀρθοδόξου Ἀδελφότητος Θεσ/νίκης, τεύχη 659-661.

Ἐκκλησιαστική Διακονία καί Μαρτυρία, Δελτίον τύπου Ἱ. Μ. Καλαβρύτων καί Αἰγιαλείας, ἀριθμ. φύλ. 298.

Ἐνορία, ὀρθόδοξον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν, Ἀθῆναι, φύλλα 931-933.

Ζωή, ὀρθόδοξον περιοδικόν ὄργανον ὁμωνύμου ἀδελφότητος θεολόγων, Ἀθῆναι, τεύχη 3987-3992.

Ἡ δράση μας, ὀρθόδοξον μηνιαῖον φοιτητικόν περιοδικόν,

Ἀθῆναι, τεύχη 385 - 386.
Ἡ Ἀλήθεια, Μην. Ἐφημερίδα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Νο 9-10 (2000)
Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής, μηνιαῖο ὀρθόδοξο χριστιανικό περιοδικό ὄργανο τοῦ ὁμωνύμου συλλόγου, Ἀθήνα, τεύχη 431-432.
Καθολική, ἑβδομαδιαία ἐφημερίδα χριστιανικοῦ περιεχομένου, Ἀθήνα, φύλλα 2917-2925.
Καινή Κτίσις, μηνιαῖο ὄργανον τῶν ὀρθοδόξων χριστιανικῶν ἑνώσεων, Ἀθῆναι, τεῦχος 12 (1041).
Νέα Πορεία, Λογοτεχνικό Περιοδικό, Ὀκτωβρ.-Δεκ. 2000
Πληροφόρηση, Μην. ἔκδοση Ἱ.Μ. Δημητριάδος, Ὀκτ.-Δεκ. 2000 καί Ἰαν. (2001)
Σύγχρονα Βήματα, τριμηνιαῖο περιοδικό χριστιανικοῦ προβληματισμοῦ, ὄργανο τοῦ πνευματικοῦ κέντρου «Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης», Ἀθήνα, τεῦχος 116.
Σωτήρ, ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν ὄργανον ὁμωνύμου ἀδελφότητος θεολόγων, Ἀθῆναι, τεύχη 1777-1782.
Χριστιανικές Πεννιές, δίμηνο ὀρθόδοξο χριστιανικό φῦλλο, Ἀθήνα, φῦλλον 355.
Χριστιανική, ἐφημερίδα χριστιανικοῦ κοινωνικοῦ ἀγώνα, Ἀθήνα, φύλλα 67 (903)-68 (905)
Χριστιανική Καταφυγή, ἔκδ. Πνευμ. Κέντρου Ἱ.Ν. Ἁγ. Δημητρίου Θεσ/νίκης, τεύχη 86-88.

Γ΄

Antonianum No 4 (2000).
Egyhazi Kronika, Keleti orthodox egyhazi folyoirat, Budapest, τεύχη 11-12 (1999)
Revue theologique de Louvain, No 4 (2000).
Orientalia Christiana Periodica, No 2 (1999).
St. Mark, No 12 (2000), 1-2 (2001).
Le Lien, No 5-6 (2000)
Augustinianum, No 2 (2000)

Δ΄

ΒΙΒΛΙΑ

- *Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς*, Φιλοσ. Σχολῆς Παν. Ἀθηνῶν, τό-

μος ΛΒ (1998-2000), σσ. 501.
- *Τόλμη*, Μην. Περιοδικό Ἱ.Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Νο 4 (2001).
- *Δελτίο ΕΒΕΘ*, Μηνιαία Ἔκδοση, Τεῦχος 6 (2000)
- *Κληρονομία*, Δημοσίευμα Π.Ι.Π.Μ., τεύχη Α-Β (1998)
- Θανάση Παπαθανασίου, «Σάν Ἰμπεριαλισμός καί στό Μάρκετινγκ», Ἀνάτυπο ἀπό τό περιοδικό *Διάβαση* (Ἱ.Μ. Περιστερίου), 28 (2000), σσ. 16-25.
- Ἀρχ. Ἐπιφανίου Σ. Οἰκονόμου, *Ἡ προσευχή τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς*, Βόλος 2001, σσ. 56.